T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

MÖ I. BİNYIL KUZEY SURİYE BÖLGESİ SARAY MİMARİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ziya MUSLUOĞLU

Danışman

Prof. Dr. Gülriz KOZBE

İZMİR-2010

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum "MÖ I. Binyıl Kuzey Suriye Bölgesi Saray Mimarisi" adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ziya Musluoğlu

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 31.03.2010 tarih ve 12/33 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Arkeoloji anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ziya Musluoğlu'nun aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 30.04.2010 günü saat 10.00'da süren tez 60 dk..... süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Gülriz KOZBE

ÜYE
Y. Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur

ÜYE
Prof. Dr. Süleyman Özkan

Tezin Türkçe Başlığı : MÖ I.Binyıl Kuzey Suriye Bölgesi Saray Mimarisi

Tezin İngilizce Başlığı : The Palace of Architecture of North Syrian Region During the First Millenium BC

---

* 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır.
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin E.Ü.Lisansüstü eğitim öğretim yönetmeliğinin 17(2) maddesi gereğince **anabilim dışından** olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

GİRİŞ……1-7

I. BÖLÜM

M Ö I. BİNYIL KUZEY SURİYE BÖLGESİ SARAY MİMARİSİ

I.1.Tell Halaf……8-16

I.2.Tell Tayinat……17-28

I.3.Zincirli……29-61

I.4.Sakçagözü…….....62-67

I.5.Kargamış…….68-72

II. BÖLÜM

KUZEY SURİYE BÖLGESİ SARAY MİMARİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

II.1.Saray Yapılarının Plan Açısından Değerlendirilmesi…….73-100

II.2.Saray Yapılarının Malzeme ve Yapı Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi ……..101-122

III. BÖLÜM

SONUÇ……123-131

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

HARİTALAR VE LEVHALAR LİSTESİ

HARİTALAR VE LEVHALAR

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, "MÖ I. Binyıl Kuzey Suriye Bölgesi Saray Mimarisi" başlığı altında sunulmaktadır. Söz konusu binyıl içerisinde özellikle Kuzey Suriye'de görülen ve Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray yapıları, kendilerine has karakteristik özellikleri ile ortaya çıkmışlar ve bölgenin özgün temsilcileri olarak çevre kültürleri de etkileyerek, uzun süre kullanım görmeye devam etmişlerdir. Bu çalışma ile de saray yapılarının mimarisinin ne tür özelliklerinin olduğu, planları açısından ve ayrıca malzeme ve yapı yöntemleri açısından değerlendirilerek bulunup belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamın hazırlanması sırasında, öncelikle sabırlarını benden esirgemeyerek beni yönlendiren ve gerek bilgilerinden gerekse tecrübelerinden yararlanmamı sağlayarak, her aşamada çalışmamı değerlendiren değerli hocam sayın Prof. Dr. Gülriz KOZBE 'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'ndaki tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim.

Diğer yandan tüm öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini her zaman arkamda hissettiğim aileme, özellikle yazım konusunda yardımlarını esirgemeyen ablama ve çeviri konusunda desteklerini gördüğüm, şu an yurtdışında bulunan arkadaşlarıma minnettar olduğumu bildirmek isterim.

Ziya Musluoğlu

İzmir-2010

GİRİŞ

Saray kavram olarak iki anlamı ifade etmektedir. Bunlardan ilki, yönetimi elinde bulunduran ve dolayısıyla politik gücü elinde bulunduran kişinin ikametine ayrılmış büyük yapı, diğeri ise halk işlerinin görüldüğü büyük binadır. Tarih öncesi dönemlerde saraylar, yöneticilerin oturduğu büyük yapılar olmasının dışında ticaretin yönlendirildiği resmi konukların kabul edilip misafir edildikleri çok sayıda personelinin de içerisinde barındığı birer yapı kompleksi özelliği taşımıştır. Bunun dışında zaman zaman sarayların içerisinde dinsel mekanların da yer almış olduğu saptanmıştır. Saray içerisinde resmi işlemlerin dışında günlük yaşamla ilgili faaliyetler de devam etmiştir[1]. Sarayın kelime anlamı ile beraber bu yapıların tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışında, bir takım etmenlerin de rol oynadığı görülmektedir.

Geç Kalkolitik Dönem'de, gücün belli bir sınıfın eline geçtiği ancak yerleşme yöneticilerinin aynı zamanda özerkliklerini korumaya devam ettikleri bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak gösterilebilecek kalıntıların yer aldığı en önemli merkezlerden birisini Arslantepe teşkil etmektedir. Söz konusu yerleşim biriminde, MÖ IV. binyılın sonlarında geniş bir alana yayılmış olan anıtsal kamu yapılarının kullanılmış olduğu bir yerleşim bölgesinde, mimari ve işlevsel açıdan çok farklı bölümlerden oluşan büyük bir yapının, mimari düzenlemesinden dolayı saray olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir[2]. Bu yapıya giriş, bazı bölümlerinde çatı bulunan ve duvarları bezemeli uzun bir koridor ile sağlanmıştır. Buradan

[1] Meyers 1997, 197.
[2] Frangipane 1996, 61-62.

da yapının çeşitli bölümlerine ulaşılmaktadır. Yalnız koridor ya da avlular ile ulaşılan ve birbirleriyle bağlantıları doğrudan olmayan bu bölümlerin, farklı amaçlarla kullanıldıkları belirlenmiştir. Bunun yanında yapının içerisinde ele geçen çok sayıda adak eşyası ve yapının çeşitli bölümlerinde bulunan çok sayıdaki mühür baskıları farklı bir özelliği gösterir niteliktedir. Bu kalıntılar, toplumsal düzenin merkezileştirilmeye çalışıldığı, kayıt amacıyla etkin bir mühürleme sisteminin kullanılması nedeniyle idari işlerin daha da sistematikleştiği siyası ve dini bir otoritenin ortaya çıkışını göstermektedir. Mezopotamya ile benzerlikler taşıyan bu gelişme sonucunda da, önceleri daha çok dinsel amaçlı yapılan büyük yapılar, ilk kez başka işlevler de kazanıp mimari açıdan gelişmiş ve böylece Önasya'da saray yapılarının ön tipi ortaya çıkmıştır[3]. Anadolu ve Kuzey Suriye'deki karşılığı Erken Tunç Çağı olan Geç Uruk Dönemi'nden sonra[4] özellikle Mezopotamya'nın güneyinde Cemdet Nasr ve Er Hanedanlar Dönemi'nde, yönetimin yine din adamlarının ellerinde olduğu bilinmektedir. Sümer mitoslarında, tufandan sonra yeryüzüne inen krali güç serpuş (başlık), asa ve taht sembolleriyle gösterilmeye çalışılmıştır. Bu dönem tasvirli sanat eserlerinde de, yönetici konumundaki figürlerin, bu sembollerle belirtildiği anlaşılmıştır. Uruk döneminden itibaren düz bir başlık ve etek ile tasvir edilen figür otoriteyi temsil etmektedir[5]. Er Hanedanlar III evresinden hemen önce, dini ve idari yetkiler birbirinden ayrılmış olup, bu dönemde saray olabilecek bazı mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Ayrıca Sümerce *LUGAL*'e karşılık gelen kral kavramı da ortaya çıkmıştır. Ancak Mezopotamya Uygarlığı'nın sonlarına kadar din, güç olma olgusunu sürdürmüş, idari yöneticiler ya tanrıların temsilcisi olarak ya da Akkad

[3] Frangipane 1996, 62.
[4] Roaf 1990, 78.
[5] Postgate 1994, 261.

döneminde, Kral Naramsin örneğinde olduğu gibi kendilerini tanrılaştırarak yönetimi ellerinde tutabilmişlerdir[6]

Antik Çağ'da, dini ve idari yetkilerin birbirinden ayrılmasının etkisi olarak krallık yönetimi din dışı işlerin yürütülmesinde kullanacağı tapınaklardan uzakta yer alan anıtsal binalar inşa ettirmiştir. Bu durumun iyi bir örneği Eşnunna kentinde yer almaktadır. Eşnunna Kenti'nde Akkad, III. Ur ve Eski Babil Dönemleri'ne ait saraylar kentin güney kısmında, tapmak yapılan ise kentin kuzeybatısında yer almaktadır. Bir başka önemli örnek olan Uruk Kenti'nin doğusunda bulunan Eanna kutsal alanı, Eski Babil Dönemi'nde Uruk'da yaptırılan Sin-Kasid Sarayı'ndan oldukça uzakta bulunmaktadır. Bütün bu gelişmelerin ışığında, Mezopotamya'da ilk saray olabilecek yapı Kish Kenti'nde tespit edilmiştir. Er Hanedanlar III'e tarihlendirilen yapının üzerinde veya içerisinde burasının saray olduğunu belirten herhangi bir buluntu bulunmamakla beraber, anıtsal boyutlan ve bir daha iskan edilmemiş olması nedeniyle saray olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Nitekim eski Mezopotamya'da üzerine tapınak inşa edilen bir alanın, Eridu ve Uruk örneklerinde olduğu gibi, daha sonra kutsal alan olarak düşünülerek çok uzun süreler boyunca saygı görerek dokunulmazlık kazandığı bilinmektedir. Er Hanedanlar Dönemi'nde tapınaklar, saraylara oranla çok daha yoğun bir şekilde yapılmakla beraber, saray planlarının tapınak planlarından geliştiği görülür. Kish Kenti'nde bulunan ve elliden fazla oda ve koridorlarla birbirinden ayrılmış birimler şeklinde düzenlenmiş olan saray yapısının dış duvarı savunma amaçlı olarak oldukça kalın bir biçimde inşa edilmiş olup, bu saray kentin tapınağından oldukça uzakta yer almaktadır. Bu da saray ile tapınak arasındaki iktidar mücadelesinin

[6] Postgate 1994, 137.

bir sonucunu göstermektedir[7]. Dolayısıyla Mezopotamya'da erken dönemlerden itibaren tapınak ve sarayın, kentlerin iki önemli mimari öğesi olduğu ve hatta bu yapıların, yöneticinin dinsel görevleri ile bağlantılı olarak zaman zaman tek bir mimari bünyede toplandığı yapılan çalışmalar ile anlaşılmıştır. Yazılı metinlerde sarayın, Sümerce büyük ev anlamına gelen *E.GAL* sözcüğü ile Akkadça'da ise *EKALLU* sözcüğü ile belirtilmiş olması, sarayların bir avlu çevresine inşa edilmiş çok sayıda oda ve koridor içeren eski Mezopotamya evlerinden kaynağını almış olabileceğini göstermektedir[8]. Bundan dolayı sarayların genel olarak dıştaki büyük avlu çevresindeki idari mekanlar, hizmet odaları, depolar, arşivler gibi ve içteki avlu etrafında yer alan, daha çok krali ve yönetim birimleriyle ilgili kişilere ait özel bölümlerden meydana geldiği anlaşılmaktadır. MÖ III binyılın sonlarından itibaren Sümerler'in *E.GAL,* Akkadlar'ın ise *EKALLU* olarak adlandırdıkları yapılar, Suriye sınırları içerisindeki Mari Sarayın'da olduğu gibi, içeriğinde tapınak olabilecek dini işlevli birimlerin de bulunduğu, oldukça büyük birer kompleks haline gelmişlerdir[9].

Kuzey Suriye Bölgesi ise en erken dönemlerden itibaren Mezopotamya'nın yoğun etkisi altında kaldığından dolayı, Mezopotamya da zaman içerisinde ortaya çıkan gelişmelerin sonuçları burada da görülmüştür. Bundan dolayıdır ki, MÖ III. binyılın sonlarında Mezopotamya'da ortaya çıkan saraylar, hemen hemen aynı dönemlerde Suriye bölgesi ile de paralellik içerisindedir. Suriye'de bulunan MÖ III. binyılın son çeyreğine ait, içerisinde çok sayıda tabletin bulunduğu arşivi ile Ebla'daki *G* Sarayı bunlardan en önemlisi olup, yazılı belgelerde bu sarayın, Akkad Kralı Naramsin tarafından tahrip edildiği

[7] Postgate 1994, 139-140.
[8] Orlin 1975, 25.
[9] Postgate 1994, 141.

belirtilmektedir[10]. Yine Erken Tunç Çağı'nda tespit edilen saray olabilecek en önemli yapıyı ise Norşuntepe'de Erken Tunç Çağı sonlarına tarihlendirilen ve içerisinde pithosların yer aldığı depo mekanlanndan oluşan büyük bir yapı oluşturmaktadır. Dolayısıyla hafiri tarafından bu yapının bir saraya ait olabileceği belirtilmiştir[11]. MÖ I. binyılın başlarından itibaren Kuzey Suriye'nin kültürel hayatında pek çok yenilik ortaya çıkmıştır. Bütün bu yeniliklerin yanında MÖ I. binyıl ile birlikte saray olduğu kesinlikle bilinen çok sayıdaki yapı bu güne kadar yapılan kazılar ile tespit edilmiştir. MÖ I. binyıla ait yazılı metinlerde adı geçen, ancak bu güne kadar henüz yeri saptanamamış olan yerel krallıklar göz önüne alınırsa, Kuzey Suriye'nin bu dönemine ait saray yapılarının artacağı şüphesizdir.

MÖ I. binyıl Kuzey Suriye Bölgesi Saray Mimarisi başlığı altında sunulan bu çalışmanın amacı, Kuzey Suriye Bölgesi'nin MÖ I. binyılda arkeolojik kalıntılar, maddi kültür öğeleri ve söz konusu coğrafi bölgenin o dönemdeki mimarisiyle ilgili bilgileri ışığında, saray mimarisinin yapı ve inşa tarzının belirlenmesi ve bu tarza ait yapı yöntemleri ile yapı malzemelerinin ve mimari planlarının tanımlanması ve bu mimarinin gelişiminin Kuzey Suriye Bölgesi özellikleri düzeyinde araştırılarak, belirlenmesine yardımcı olabilmektir. Çalışma alanı olarak Anadolu sınırından itibaren başlayan Fırat, Balikh ve Habur Vadileri çevresindeki bölgeleri kapsayan ve güneyde Qatna ile Mari'ye kadar uzanan ve Fırat Balikh ve Habur Nehirleri'nin üç ana bölgeyi oluşturduğu ve MÖ I. binyılda gerek Mısır, gerek Anadolu ve gerekse Mezopotamya kültürleri arasında bir tampon bölge vazifesi gören Kuzey Suriye Bölgesi esas alınmıştır. Bu doğrultuda gelişen ve araştırılan çalışmada, Kuzey

[10] Roaf 1990, 98.
[11] Hauptmann 1976, 62.

Suriye'nin saray mimarisinde ne tür özelliklerin bulunduğu ve dönem özelliklerini yansıtan kültürel süreç içerisinde nasıl bir gelişime sahne olduğu, dönemin askeri, siyasi ve ekonomik şartları göz önünde bulundurularak belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, saray mimarisi ve mimariyi oluşturan tüm unsurlar, yapı kalıntıları, malzeme ve yapı yöntemleri ile bunlara ait bilgiler ve kültür özellikleri ile mimariyi meydana getiren elemanlar ve planları dikkate alınarak, tarihsel süreç içerisinde Kuzey Suriye'nin saray yapıları aynı zamanda etkileşim bölgeleri ile karşılıklı olarak mimari açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Devletlerin ekonomik ve politik gücünün bir göstergesi olarak son derece önemli bir yer tutan saray yapılarının, malzeme ve yapı yöntemleri ile plan tipleri açısından değerlendirilmesiyle, saraylar arasındaki farklı inşa yöntemleri ve plan tiplerinin ortaya konulması mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda elde edilen mimari veriler, kronolojik olarak belirtilmeye çalışılarak arkeolojik araştırmalar sonucu saray olduğu tespit edilen yerleşim birimlerinin politik yönden önemleri de belirtilmeye çalışılmıştır. Saray mimarisinin değerlendirilmesinde ve yapı biçimlerinin saptanmasında, Kuzey Suriye'nin yakın bölgelerle ile olan her türlü ilişkisine bağlı olarak gelişen etkileşimler sonucunda meydana gelen benzerlik ve farklılıklarda bulunup analiz edilerek, gerekli görülen yerlerde mimari anlamda karşılaştırmalara gidilmiş ve çalışmanın yönü bu sonuçlara göre yoğunluk kazanmıştır. Kuzey Suriye'nin topografyasının da, önce kültürel ve sonra mimari anlamda saray mimarisine olan etkileri incelenmiş ve bununla beraber Kuzey Suriye'nin önceki dönemlerdeki tarihsel süreci göz önünde bulundurularak, mimari dokunun nasıl bir gelişime sahne olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Konunun incelenmesinde gerekli araştırma yollarıyla elde edilen bilgilerle, tutarlı bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken elde edilen bilgilerin yorumcu işlevsel ve neden nasılcı bir yaklaşımla analiz edilmesi amaçlanmıştır.

I. BÖLÜM

MÖ I. BİNYIL KUZEY SURİYE BÖLGESİ SARAY MİMARİSİ

I.1. TELL HALAF

Habur Nehri'nin aktığı ve Türkiye Kuzey Suriye sınırına yakın, Habur Vadisi kesiminde bulunan yerleşim birimi, Şanlıurfa ili Ceylanpınar İlçesi'nin hemen yakınında bulunan Suriye'ye bağlı Resulayn'ın yaklaşık 2 km. batısında yer almaktadır (Harita 1 A). İlk kez 1899 yılında Alman bir diplomat olan Max von Oppenheim tarafından, Kuzey Suriye Bölgesi'ne yapılan bir araştırma gezisi ile keşfedilen yerleşim biriminde, bir sıra insan başlı hayvan resimlerin bulunmuştur. Bu buluntularıyla dikkati çeken bölgede, Oppenheim tarafından kazı çalışmaları başlatılmış ve bu araştırmalar F. Langenegger yardımcığında 1913 yılına kadar sürdürülmüştür. 1911 ve 1913 yılları arasındaki çalışmalar, 1929 yılında yapılan araştırmalarla sonlandırılmıştır. Günümüzde ise 2006 yılından itibaren, Suriye ve Alman Hükümetleri'nin ortaklığında yürütülen çalışmalar, Berlin Müzesi'nin katkılarıyla Lutz Martin ve Abdal al-Masih yönetimindeki proje kapsamında devam ettirilmektedir.

Batı Sarayı:

Kuzey Suriye Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Tell Halaf'ta bulunan saray yapısı, Kuzey Suriye Bölgesi'nin saray olarak nitelendirilen yapılar arasındaki en eski örneğini oluşturmaktadır.

Höyüğün batısında kurulan saray yapısı saray ve tapınak özelliklerini bir arada bulunduran bir özelliğe sahiptir. Höyüğün üzerinde dikdörtgen planlı olarak inşa edilen yapı, (Levha 1-2) kuzey ve güney doğrultusunda konumlandırılmıştır. Temel seviyeleriyle tasvirini tanımlayabildiğimiz yapının üzerine, daha geç dönemde de bazı yapılar inşa edilmiştir. Yerleşim alanı içerisinde boyutları açısından büyük bir yapı kompleksi özelliği gösteren yapının uzunluğu yaklaşık olarak 52.00 m.dir. Genişliği ise 30.00 m. olan yapı[1], yaklaşık 1560 m^2.'lik bir alanı kaplamaktadır[2]. Sarayın ön bölümü, bir avlu duvarı ile çevrelenmiş olup, bu bölümden sonra, ön cephede ve sütunlu ön girişin her iki yanında ve dikdörtgen planın kısa arka köşelerinde yer alan kule yapılarıyla, oldukça güçlü bir yapı görünümündedir. Ayrıca, güney cephede kuleler arasında yer alan üç burç ile yapı korunaklı bir özellik kazanmıştır (Levha 3 A- B - 4). Sarayın en dış bölümünden avluya giriş, birkaç basamakla çıkılan ve yaklaşık 2.00 m. yüksekliğindeki bir teras üzerinden sağlanmıştır (Levha 5 A). Giriş bölümünün önünde yer alan bu teras üzerinde, boyalı tuğlalar ile yapılmış olan bir sunak[3] (Levha 5 B- 6 A) ve bir sütun gövdesi üzerinde oturur durumda gösterilmiş bir kartal tasviri bulunmaktadır[4] (Levha 6 B- 7 C). Yapının giriş bölümünde dini bir mimari eleman olarak bulunan bu sunak, kareye yakın biçimlidir. Sunak, bu tuğlaların mozaik biçiminde geometrik motifler oluşturacak şekilde örülmesiyle meydana getirilmiştir (Levha 8 A). Bu bölümden sonra sarayın giriş bölümünün her iki yanında yer alan, aralarındaki mesafenin 21.55 m. olduğu ve yaklaşık olarak 3.00 m. kalınlığında ve önyüzlerinin dışa doğru taşırılarak oluşturduğu hücre

[1] Oppenheim 1950, 36.
[2] Margueron 1979, 172.
[3] Oppenheim 1950, 72, taf. I.
[4] Frankfort 1996, 177, pl. 157/b; Naumann 1991, 423.

görünümündeki bölüm yer alır[5]. Saraya giriş bu hücre bölümünün arasında yer alan, hayvan tasvirli kaideler üzerinde yükselen tanrı ve tanrıça heykelleri ile desteklenen ve yaklaşık 9.00 m. uzunluğundaki bir giriş açıklığı ile sağlanmıştır[6] (Levha 9 -10 A). İki aslan ve ortada duran bir boğa üzerinde iki erkek ve bir kadın figürü olarak işlenen bu heykeller, aynı zamanda üst kapı eşiğini desteklemişlerdir. Aslan ve boğa şeklinde biçimlendirilen sütun kaideleri üzerinde, heykel biçimli sütunların durmasını sağlayan taş levhalar yer alır[7]. Bu taş levhalar üzerinde yükselen aslan tasvirli kaide üzerinde yer alan ve elleri önde göğüs hizasında bitiştirilmiş olarak betimlenen tanrıça figürünün uzun elbisesi üzerinde Aramice kitabesi bulunmaktadır. Boğa üzerinde yükselen tanrı, bir elinde ucu kıvrık bir kılıç tutmaktadır. Benzer bir betimleme de diğer aslan üzerinde yükselen tanrı figürü için de geçerlidir[8]. Yaklaşık 3.00 m.[9] yüksekliğindeki bu heykeltraşlık eserleri, işleniş açısından değerlendirildiğinde, antik dönem mimarisinin karyatid özelliklerinin tarihteki ilk örneklerini üzerlerinde barındırdıkları görülür[10]. Ayrı bir mimari eleman olarak karyatidlerin baş bölümlerinin üzerlerinde yer alan silindirik eklentiler de giriş lentosuna bağlantıyı sağlayan ayrı birer mimari eleman olarak görev yapmıştır (Levha 11). Sütunlu ön girişin ön cephesinin her iki yanında bulunan bazalt dişi sfenks tasvirleri taban seviyesinden yaklaşık 1.50 m. kadar yüksekte oturtulmuştur[11]. Uzunlukları yaklaşık olarak 2.20 m. olan sfenkslerin ön yüzleri heykel yan bölümleri ise rölyef olarak betimlenmiştir (Levha 12 B). Sütunlu ön giriş

[5] Oppenheim 1950, 43.
[6] Canby 1985, 335.
[7] Naumann 1991, 146.
[8] Akurgal 1999, 238, res. 139.
[9] Canby 1985, 336.
[10] Akkermans-Schwartz 2003, 373; Akurgal 1999, 239, res. 140/a.
[11] Oppenheim 1950, 61, abb. 26; Vieyra 1955, 82.

süslemesinin tamamlayıcı birer öğesi olarak yerleştirilen sfenkslerin alt bölümleri arasında kalan boşluklar, yine kabartmalı olarak kanatlı aslan ve demon şekilleriyle biçimlendirilmiştir (Levha 12 A). Bu açıklık ile sarayın bu bölümünün ancak kuzey duvarının korunabildiği 36.75 m. uzunluğunda ve 5.22 m. genişliğindeki ön geçidine geçilir. Giriş bölümünün hemen batısında yer alan yan oda ile herhangi bir kapı izi olmadığından dolayı, burada bir bağlantının olup olmadığı belirsizdir. Sütunlu ön giriş bölümünün kuzey duvarında yer alan 4.00 m.[12] genişliğindeki bir açıklıkla ön geçit ile aynı eksen üzerine yerleştirilmiş ve yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salona ulaşılır. Yaklaşık olarak 37.00 m. uzunluğunda ve 8.05 m. genişliğindeki[13] bu bölüm yapının en geniş bölümünü oluşturmaktadır. Ana salonda yapının tavanının aynı zamanda bir sıra sütunlarla taşındığını gösteren bazalttan yapılmış bir sıra torus tipi sütun kaidelerinin çapları yaklaşık olarak 0.45-0.47 m.dir. Yükseklikleri ise 0.20-0.24 m arasında değişen ölçülerdedir[14]. Bu kaidelerin üzerinde, sütun gövdesinin oturması amacıyla yaklaşık 0.30 m. çapında oyuklar açılmıştır[15]. Ana salonun içerisinde yer alan dört küçük tekerlek üstünde duran 0.30 x 0.48 m. ölçülerinde kenarları mazgal dişi biçiminde tunçtan bir ateş arabası bulunmuştur (Levha 8 B). Bu ateş arabasının uzunluğu 1.40 m. genişliği, 1.20 m., yüksekliği ise, 0.20 m.dir. Tabanı sağlam demir çabuklar ve bunların üstüne yerleştirilmiş, tuğla tabakasından oluşmasından dolayı[16] ısınma amaçlı olarak kullanıldığı anlaşılan bu araç, yapının merkezi ve en geniş bölümünün sabit bir ocak yerine, hareket edebilen bir araba ile ısıtıldığını göstermekle beraber,

[12] Frittz 1983, 51.
[13] Oppenheim 1950, 43; Margueron 1979, 44, 166, 172.
[14] Oppenheim 1950, 50, abb. 16-17.
[15] Oppenheim 1950, 51; Naumann 1991, 143.
[16] Naumann 1991, 423; Oppenheim 1950, 47.

kabul odası olması düşüncesini, dolayısıyla yapının yaşama amaçlı olarak kullanıldığını da destekler niteliktedir[17]. Ana salonun giriş açıklığının her iki yanında yer alan grifon tasvirleri, gerek işleniş, gerekse form açısından ön geçitte yer alan sfenkslerle aynı şekilde betimlenmiştir[18] (Levha 10 B). Yapı tasviri açısından, yapı planının diğer öğeleri ise ana salonun her iki yanında yapı eksenine dikey olarak konumlandırılan yan odalardır. Bunlardan batıda yer alan ve yalnızca dış duvarları korunabilen oda yaklaşık olarak 21.10 m. uzunluğunda ve 3.35 m. genişliğindedir[19]. Diğer tarafta yer alan oda korunamadığından dolayı ölçüleri tam olarak belirlenememiştir[20]. Ana salon etrafındaki bu yan odalar yapıya kendi içerisinde kapalı bir özellik kazandırmıştır. Ana salonun yanlarında dış duvarları aynı zamanda yapının dış cephesini meydana getiren, Kuzey Suriye saray mimarisinde alışılagelen bir özellik olarak yer alan yan mekanlar, yapıyı doğu ve batıdan olmak üzere sınırlandırmıştır. Bu yan mekanlardan ayrı olarak, ana salonun arkasında ise, sarayın iç düzenlemesinin bir parçası olan, ana salona paralel ve bitişik olarak ve dış duvarları sarayın aynı zamanda arka cephesini oluşturan yan yana üç oda topluluğu daha yer alır. Bu oda dizisinin birbirleriyle olan bağlantıları net olarak anlaşılamamakla birlikte, ana salonda yer alan tek bir kapı açıklığı, sarayın bu mekanlarına ulaşımı sağlamıştır. Gerek yapının ön avlusunda yer alan sunak, gerekse sütunlu ön geçitte yer alan tanrı ve tanrıça heykelleri, yapıya aynı zamanda dinsel bir özellik kazandırmıştır. Bu nedenle bu durum, yapının saray ve tapınak işlevlerini bir arada yerine getirdiği anlamında olan tapınak-saray olarak yorumlanmasına neden

[17] Canby 1985, 336.
[18] Oppenheim 1950, abb. 31; Canby 1985, 336; Akkermans-Schwartz 2003, 374, fig. 11.11.
[19] Oppenheim 1950, 49.
[20] Oppenheim 1950, 43.

olmuştur[21]. Bu düşünce, Yapının resmi ve dinsel işlevselliğini bir arada yerine getirdiği, gerek yapı tasviri, gerekse mimari süslemeleri açısından çoğu görüşe göre desteklenmiştir[22]. Bununla beraber, bazı görüşlere göre, yapının büyüklüğü ve mimari düzenlemesi göz önüne alınarak yapının yalnızca resmi işlevli bir yapı olduğu savunulmuş[23] olsa da, saray yapısı karyatid özelliği gösteren anıtsal tanrı ve tanrıça heykelleri ve yapının en önemli merkezi bölümünü meydana getiren ana salonunda, ikamet amaçlı faaliyetlerin bir göstergesi niteliğindeki hareketli bir ısınma aracının varlığı, yapının iki işleve de hizmet amaçlı olarak kurulduğunu göstermektedir.

Saray yapısı mimari yapı yöntemi olarak, kesme taşlarla oluşturulan yapı temellerinin üzerine, kerpiç yerleştirilerek düzeltilen temeller üzerine kurulmuştur. Kerpiç ile inşa edilen duvarlar içerisinde derinlemesine ve yatay olarak yerleştirilen ahşap hatıllar[24], belirli aralıklarla hatıl ızgarası olarak da tanımlayabileceğimiz şekilde simetrik olarak birbirini takip ederek, duvar örgüsünü sağlamlaştırmıştır (Levha 13 A-B). Duvarların iç ve dış yüzeyleri kil ve saman karışımından meydana getirilen ve kireçle beyazlatılarak hazırlanan bir sıva ile kaplanmıştır. Yapının iç odalarındaki duvarlarında yer alan kırmızı veya sarı renkli boya izleri, aynı zamanda iç duvarların boyanabilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Yapının cephelerinde duvarların alt bölümlerinde bazalt ve kireç taşı kullanılarak yapılmış ortostatlar yer alır[25]. Bu ortostatların oturtulduğu duvar tabanlarının olduğu bölümler, kerpiç ve küçük çakıl taşları ile tesviye edilmiştir. Yapı duvarlarının temelinden yaklaşık olarak 0.45-0.50 m.

[21] Oppenheim 1950, 45-50.
[22] Naumann 1991, 423; Frankfort 1996, 174.
[23] Fritz 1983, 52.
[24] Naumann 1991, 98.
[25] Canby 1985, 334-335, fig. 64.

yüksekliğinde yerleştirilen bu ortostatlar, duvardan yaklaşık olarak 0.25 m. kadar dışarı doğru taşırılmış olarak durmaktadır[26]. Bu ortostatlar üzerinde genellikle mitolojik sahneler ile av sahneleri, kurban sahneleri, hayvan mücadelesi gibi konular işlenmiştir[27]. Mitolojik sahnelerin yer aldığı ortostatlarda kanatlı güneş kursu, kanatlı cin ve boğa adam gibi figürler sık işlenen konuları oluşturmaktadır[28].

Batı Sarayı'nın giriş bölümünde yer alan hayvan şeklinde tasvir edilmiş sütun kaideleri üzerinde yükselen heykel biçimli sütunlar arasında yer alan, tanrıça üzerinde aynı zamanda kitabesi de yer almaktadır. Çoğu araştırmaya göre, sarayın tarihlendirilmesi açısından oldukça önemli olan bu kitabe üzerinde okunan bilgilere göre saraydan, Kapara'nın Saray'ı olarak söz edilmektedir. Bu kitabede Kapara, kendisini Hadianu'nun oğlu olarak tanımlamaktadır[29]. Ayrıca kitabeye göre sarayın, kurulduğu dönemde, devrin en başarılı mimarlarından 'Abdi-İlimu' tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir[30] Ancak, Batı Sarayı ya da diğer adıyla Kapara Sarayı'nda ele geçen bu kitabenin, yapının tarihlendirilmesinde, tek başına kesin bir kronoloji vermesi açısından yetersiz bir kaynak olarak görülmektedir. Bundan dolayı, sarayın tarihlendirilmesi konusunda bazı fikirler ortaya atılmıştır. Yapılan incelemeler sonucu, yapının tarihlendirilmesi, kitabeyle beraber mimari süslemelere de dayandırılarak değerlendirilmiştir. Gerek heykeller, gerekse ortostatlar üzerindeki kabartmalar üzerindeki incelemelere göre tasvirli eserler Geç Hitit üslubuna sokularak, yapının MÖ 8. yy.'a

[26] Oppneheim 1950, 14, 58, 226.
[27] Winter 1985, 359-363, fig. 178-181; Moortgat 1955, 39, 44, 64, 89.
[28] Akkermans-Schwartz 2003, 373; Amiet 1977, 477, abb. 856; Akurgal 1999, 240, res. a-e.
[29] Canby 1985, 333.
[30] Albright 1956, 81-82.

tarihlendirilebileceği ileri sürülmüştür[31]. Öte yandan bu konu ile ilgili yapılan araştırmaların çoğuna göre varılan ortak görüş, yapıdaki tasvirli eserlere göre elde edilen tarihlendirme sonucunun, yapıda ele geçen kitabelere uymadığı şeklinde olmuştur[32]. Ancak araştırmacılar, kitabeleri de göz önüne alarak Batı Sarayı'nı MÖ 9. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenebileceği görüşüne varmıştır. Öncelikle, kitabelerde Kapara'dan söz edilmesi dolayısıyla, Batı Sarayı'nın tarihi MÖ 11. yy.'ı işaret eder niteliktedir[33]. Albright'a göre bu kitabelerin tarihi MÖ 10. yy.'a kadar gidebilmektedir[34]. Soden tarafından ise kitabeler, MÖ 9. yy.'ın ikinci yarısına tarihlemektedir[35]. Frankfort tarafından kabartmalar üzerindeki Assur ikonografik öğeleri değerlendirilmiş ve bu öğelere göre yapı MÖ 9. yy.'a yerleştirmiştir[36]. Yapıyı mimari özellikleri açısından ele alan Naumann tarafından, bu yapının kuruluş dönemi olarak MÖ 850-830 yılları arasındaki bir tarih işaret edilmiştir[37]. Batı Sarayı'nda ele geçen küçük buluntular üzerindeki araştırmasına dayanarak mimarisini MÖ 9. yy.'a yerleştiren Hrouda tarafından, aynı zamanda sarayın MÖ 8. yy. yapıları ile olan benzerliğinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini işaret etmiştir[38]. Assurlular'ın bu bölgeye yaptıkları istilaları göz önüne yapının kronolojik problemi üzerindeki çalışmalarda bulunan Moortgat tarafından, MÖ 8. yy.'daki Assur istilaları sırasında Tell Halaf gibi bir taşra kentinin böylesine önemli bir kültür etkinliğini sürdüremeyeceği ileri sürümüştür[39]. Moortgat, Batı Sarayı'ndaki tasvirli eserlerin, Assur

[31] Akurgal 1979, 21.
[32] Albright 1956, 75.
[33] Albright 1956, 75-85.
[34] Albright 1956, 81.
[35] Oppenheim-Opitz 1955, 20.
[36] Frankfort 1996, 172-173.
[37] Naumann 1950, 381; Naumann 1991, 421.
[38] Albright 1956, 80-85.
[39] Albright 1956, 85.

istilasından sonra da oluşamayacağını vurgulayarak, yapının MÖ 9. yy. içerisinde yer alması gerektiğini belirtmiştir[40]. Gerek kitabeleri, gerekse tasvirli eserlerinin göz önüne alınarak yapılan değerlendirmelere göre, Batı Sarayı'nın kuruluş dönemi olarak önerilen tarihin, MÖ 9 yy.'ın ikinci yarısı olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

[40] Mellink 1958, 438.

I.2. TELL TAYİNAT

Hatay İli Reyhanlı İlçesi sınırları içerisinde, Asi Nehri'nin kuzeydoğu tarafında yer alan yerleşim birimi, Amik Ovası'nın verimli topraklarıyla çevrelenmiş Türkiye-Suriye sınırından, Suriye'ye bağlanan karayolunun kuzeyinde bulunmaktadır (Harita 1 A) . Tell Tayinat'da 1934 yılından itibaren C. W. McEwan ve R.J. Braidwood tarafından Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsü adına çalışmalar yürütülmüş ve bu çalışmalarla MÖ 9. ve 8 yy.'a tarihlendirilen tabakalarda saray ve tapınak yapıları ortaya çıkarılmıştır. Günümüzde Toronto Üniversitesi adına, T.P. Harrison tarafından yürütülen Tayinat Arkeolojik Projesi (TAP), Amik Ovası Arkeolojik Projesi (AVRP) çatısında değerlendirilmekte ve proje kapsamında 1995 yılından bu yana Amik Ovası arkeolojisi sistematik olarak araştırılmaya devam etmektedir. Söz konusu çalışmalarla yerleşim biriminin arkeolojik kalıntıları belgelenmiştir. 2002 ve 2003 yıllarında iki sezon şeklinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, 2004 yılında kısa bir araştırma kazısı şeklinde devam etmiş ve ardından 2005 yılından itibaren olmak üzere kazı çalışmalarının sürdürülmesine devam edilmiştir.

Güney Sarayı:

15 m. yüksekliğinde ve 700 x 500 m.[41] ölçülerindeki höyüğün güneyinde yer alan ve dikdörtgen planlı olarak inşa edilen Tell Tayinat'da bulunan

[41] Harrison 2001, 124.

Güney Sarayı, kuzey ve güney doğrultusunda konumlandırılmıştır. Uzunluğu yaklaşık olarak 58.50 m. ve genişliği 29.00 m. olan yapı[42] ortalama 2512 m^2'lik bir alan üzerine inşa edilmiştir[43].

Güney Sarayı belirli yapım evrelerinde gösterdiği, farklı mimari gelişim ile şekillendirilmiş ve son şeklini almıştır. Bu yapılar XIV. Yapı ve I. Yapı olarak tanımlanmıştır.

XIV. Yapı:

Saray yapısının ilk yapı evresi olan ve XIV. Yapı ile temsil edilen bu evrede, yapıya ait duvarlar tam olarak açığa çıkartılamamıştır. Korunabilen kalıntılar ve doğu ve batı cephelerindeki izlere göre, dikdörtgen planlı bir yapı olan XIV. Yapı (Levha 14) yaklaşık olarak 95.00 m. uzunluğunda ve 49.00 m. genişliğinde olarak belirlenmiştir. Güney cephesinde bulunan küçük boyutlu bir duvar çıkıntısı, burada bir odanın olabileceğini işaret etmiştir. Ancak, yapının iç mekan düzenlemesi ile ilgili herhangi bir bilgi edinilememiştir[44].

I. Yapı:

Önceki yapının yaklaşık olarak temel duvarları üzerine kurulan I. Yapı, sarayın ikinci yapı dönemini meydana getiren yapıyı temsil etmektedir[45]. Yapının kuzeyinde VIII. numara ile temsil edilen kuzey avlu ve I. Yapı'ya

[42] Amiett 1979, 483.
[43] Haines 1971, 39, 44; Margueron 1979, 172.
[44] Harrison 2001, 125; Haines 1971, 39.
[45] Harrison 2001, 125.

bitişik olarak inşa edilen VI. Yapı yer alır[46] (Levha 15). Ön cephe bölümünün sağ tarafına kurulmuş olan VI. Yapı ile I. Yapı arasında bağlantıyı sağlayan ve birbirleriyle ilişkili olduklarını gösteren bir kapı yer alır[47]. I. Yapı üç farklı taban seviyesiyle çeşitli dönemlerde onarım görerek veya tekrar inşa edilerek gelişimini sürdürmüştür. Buna göre birinci seviyede yapının tekrar kurulduğu, ikinci seviyede giriş bölümünün onarım gördüğü ve en alt tabanı oluşturan son seviyede ise bir yangınla tahrip olmasından dolayı yeniden yapılandırıldığı belirlenmiştir[48].

Çeşitli onarımlarla ve farklı evrelerde yeniden inşa edilerek son şeklini alan ve höyüğün en yüksek seviyesinde yer alan ve temel seviyeleriyle tasviri tanımlanabilen sarayın ön girişinde bulunan bazalttan yapılmış 1.11 m. çapındaki ve 0.70 m. yüksekliğindeki üç sütun kaidesi[49], bu dönem Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray yapılarında, özellikle vurgulanan sütunlu ön giriş tanımlamasına uymaktadır (Levha 16). Bu kaideler üzerinde yer alan yaklaşık 0.75 m. çapındaki oyuklar, günümüze dek korunamamış ancak ahşaptan yapıldığı tahmin edilen sütunların oturtulduğuna işaret etmektedir[50]. Yapının girişinde, *in situ* halde ele gecen sütun kaideleri, süsleme özelliği gösteren bezemeleriyle dikkati çekmektedir. Torus tipinde, üç boğumdan oluşan bu kaidelerin üzeri, boş yer kalmayacak biçimde motiflerle doldurulmuştur, üst boğumda palmet motifleri, orta boğumda rozet, alt boğumda ise yaprak motifleri işlenmiştir. Bu boğumlarda bitkisel

[46] Schirmer 1982, 26.
[47] Haines 1971, 43; Frittz 1983, 53.
[48] Haines 1971, 44.
[49] Naumann 1991, 426; Haines 1971, 46, pl. 75/a; Schirmer 1982, 27, şek. 15/b.
[50] Haines 1971, 46.

motiflerin[51] oluşturduğu bezemeler, örgü şeritleri ya da halat benzeri şeritlerle sınırlandırılmıştır[52]. Ön giriş odasının tabanı düzeltilerek üzeri küçük ve farklı boyutlardaki düzgün taşlarla kaplanmış ve ince bir çamur sıva ile kaplanmıştır[53]. Yapının ana salonuna, ön girişin yan tarafında yer alan L biçimli bir merdiven odası aracılığıyla geçilir[54] (Levha 17 A). Merdiven odasının hemen önünde ahşaptan yapılmış ve çamurla sıvanmış bir eşik bulunur. Bu eşikten sonra yer alan ve yukarı çıkışı sağlayan merdiven basamakları yaklaşık olarak 0.54 - 0.44 m. genişliğinde olup kerpiç yüzeylerinin üzeri çamurla sıvanarak meydana getirilmiştir[55]. Yapının giriş kompleksini meydana getiren bu bölümden sonra 25.10 m. uzunluğunda, 7.10 m. genişliğinde olan ve sarayın merkezi bölümünü meydana getiren ana salon yer alır[56]. Merkezi salonun güneybatı köşesinde bulunan 0.33 x 0.42 x 0,08 m. boyutlarında bir dizi tuğla kaidenin varlığı, bu bölümde yer alan çatıyı destekleyen dikmelerin olduğunu işaret etmektedir. Merkezi salonun çevresinde salonla erişimi doğrudan yapılabilen dikdörtgen ve kareye yakın planlı oda dizileri sarayın iç mekanlarını oluşturmaktadır[57]. Bu oda dizilerinin girişlerinde ahşaptan yapılmış ve üzeri çamurla sıvanmış eşikler yer alır[58] (Levha 17 B). Ana salonun doğusunda bulunan dikdörtgen planlı ve 18.90 m. uzunluğunda 6.90 m. genişliğindeki yan yapı, ana salondan sonra en büyük ikinci mekanı meydana getirmektedir. Bu bölüm ana salona benzer

[51] Darga 1992, 297.
[52] McEwan 1937, 9, fig. 8; Akurgal 1966, 83, fig. 34; Frankfort 1996, 171, pl. 154; Schirmer 1982, 27, şek. 15/b; Darga 1992, res. 290.
[53] Haines 1971, 46.
[54] Frankfort 1952, 120.
[55] Haines 1971, 47.
[56] Haines 1971, 48.
[57] Naumann 1991, 427.
[58] Haines 1971, 48.

biçimde, çevresinde yer alan ve buraya açılan bir sıra mekan dizisiyle ana salondan bağımsız olmayan, ancak kendi içinde kapalı bir oda topluluğu görünümündedir. Bu salonun güneyinde yer alan yan odalara, merkezi salonun çevre odalarına benzer biçimde, ahşaptan yapılmış bir eşikler üzerinden geçilmektedir. Ayrıca, bu eşikler üzerinde kapı çerçevelerine ait ahşap izleri geniş boyutlu kapı kanatlarının varlığına işaret etmektedir[59]. Salonun kuzeybatı köşesinde, içinde kireçtaşından yapılmış dikdörtgen biçiminde bir kaidenin bulunduğu[60] odanın doğu duvarında yer alan bir giriş açıklığı ile aynı zamanda sarayın kuzeydoğu sınırının bulunduğu oda yapısı yer alır.

VI. Yapı:

Sarayın kuzey duvarına bitişik olarak inşa edilen ek yapı[61] özelliğindeki yapı, VI. Yapı olarak tanımlanmıştır. Batı-doğu doğrultusunda konumlandırılmış olan yapının korunabilen duvar kalınlıkları yaklaşık olarak 1.15 ila 4.00 m.[62] arasında olup, plan açısından dikdörtgen biçimli bir şemaya sahiptir[63] (Levha 15). Ön yüzü meydana getiren batı duvarı korunmadığından dolayı giriş açıklığının yeri net olarak belirlenememiştir. Ancak, sarayın 3. taban seviyesiyle ile aynı evrede kurulmuş olan yapıya, I. Yapı'nın kuzey duvarında yer alan bir kapıyla erişilmektedir. Ayrıca mimari düzenleme açısından I. Yapı ile aynı avlu üzerine açılmasından dolayı[64], batı

[59] Haines 1971, 49.
[60] Haines 1971, pl. 113/e.
[61] Harrison 2001, 126.
[62] Haines 1971, 43.
[63] Frittz 1983, abb. 11.
[64] Harrison 2001, 126.

bölümünde yer alan ve korunamayan ön cephesinde bir giriş açıklığının olması gerektiği düşünülmektedir (Levha 18 A-B). Kendi içerisinde kapalı bir yapı kompleksi görünümündeki yapı, iç mimari düzenlemesi açısından I. Yapı'nın doğu bölümüyle oldukça benzer bir özellik ortaya koyar[65]. VI. Yapı'nın giriş bölümü, kuzeyden ve güneyden her iki yanında olmak iki yan mekan ile çevrilidir. Yan odalarla meydana getirilmiş bu bölümden sonra doğusunda, aralarındaki giriş açıklıklarının belirlenemediği iki bitişik salon yer alır. Bu iki mekan, ince yapılı bir duvar ile birbirinden ayrılmıştır. Yapının arka kısmındaki iç mekanlarını oluşturan üç adet oda dizisi ise bu iki salondan oldukça kalın bir duvar ile ayrılmıştır. Kuzeybatı köşede kalan odanın güney duvarından itibaren uzanan bir perde duvarı çıkıntısı ile iki bölüme ayrılmış bir görünümde olan oda, bir giriş açıklığıyla yapının iki salonundan yalnız en geniş olanı ile bağlantılıdır. VI. Yapı'nın 97.55-97.85 m. arasında olan taban seviyesi yükseklikleri[66] VI. yapı'nın, sarayın üçüncü tabanı ile aynı dönemleri işaret ettiğini göstermiştir.

Yapı malzemesi ve yapı yöntemi açısından, kesme taşlarla oluşturulan temellerin üzerinde yükselen yapının duvarlarında kerpiç kullanılmıştır[67]. Kerpiç duvarlar arasında yaklaşık 0.16 m. ila 0.26-0.28 m. kalınlığındaki ahşap hatıllar[68], belirli aralıklarla duvar içerisine yerleştirilmiştir. Yapı duvarları içeriden ve dışarıdan olmak üzere çamur ile sıvanmıştır. Ayrıca bazı yapı kalıntıları arasında bulunan mavi boya izleri duvarların boyalı olabileceğini belirtmektedir. Kaba ve özensiz bir teknikle örülen kerpiçlerin

[65] Frittz 1983, 53.
[66] Haines 1971, 43.
[67] Harrison-Batıuk 2007, 90.
[68] Akkermans-Schwartz 2003, 370.

boyutları farklı ölçülerdedir. Bunlardan bazıları 0.30 x 0.30 x 0.12 m., 0.30 x 0.43 x 0.11 m., 0.35 0.38 x 0.38 x 0,10 m. arasında değişen ölçülere sahiptir. Dolayısıyla duvar örgüsünde kerpiçlerin sıralanışına özen gösterildiği görülmektedir[69].

Belirli bir mimari süreç içerisinde gelişmiş bir yapı özelliğinde olan Güney Sarayı, çeşitli yapı dönemlerinde gösterdiği özelliklerle kurulmuş ve bu süreç içerisinde yapının gerek onarım görerek, gerekse yeniden inşa edilerek yapılandırıldığı anlaşılmıştır. Bu mimari yapım aşamaları beş ayrı döneme ayrılmıştır[70]. Bu mimari aşamalardan birincisi, XIV. Yapı olarak adlandırılmış olan ilk yapı dönemini temsil etmiştir[71]. MÖ 8. yy.'ın başına tarihlendirilen bu aşamayı, ikinci yapı dönemi takip etmiş ve birtakım mimari düzenlemeler ile başlayan ikinci yapı dönemini, mimari gelişim aşamalarının devam ettiği, üçüncü, dördüncü ve beşinci yapı dönemleri takip ederek, I. Yapı ile temsil edilmiştir. Üç taban seviyesi ile ayrılan yapının ilk yapı evresi üçüncü taban olarak belirlenmiştir. Bu taban seviyeleriyle, M Ö 8. yy. içerisinde devamlı yenilenerek kullanılan I. Yapı'nın üçüncü yapı evresi ikinci taban seviyesi ile ve dördüncü yapı evresi ise birinci taban seviyesi ile belirlenmiştir[72]. Sarayın dördüncü yapı evresi MÖ 7. yy.'a tarihlendirilmektedir[73]. Yapının beşinci yapı dönemine ait mimari izleri yerleşim biriminin en tepe seviyesinde yer almaktadır ve MÖ 6. yy.'a

[69] Haines 1971, 44-45.
[70] Harrison 2001, 124; Haines 1971, 64-66.
[71] Haines 1971, 64.
[72] Haines 1971, 65.
[73] Haines 1971, 65-66.

tarihlendirilmiştir[74].

Kuzey Sarayı:

Höyüğün güneyinde yer alan Kuzey Sarayı, Güney-Kuzey doğrultusunda inşa edilmiş olup yaklaşık 33.00 m. uzunluğunda ve 35.00 m. genişliğinde olan ölçülere sahiptir[75]. Kareye yakın, dikdörtgen bir plan şeması gösteren yapı, (Levha 19 A) yaklaşık olarak 1207 m².'lik bir alana kurulmuştur[76].

Kuzey Sarayı da, Güney Sarayı'na benzer olarak farklı mimari aşamalardan geçerek son şeklini almıştır. İki ayrı yapı döneminin yer aldığı yapıda, bunlar XIII. ve IV. Yapılar ile temsil edilmiştir.

XIII. Yapı:

Ön yüzünde bulunan avludan girişe doğru uzanan geniş blok taşlarla oluşturulmuş basamakla ulaşılan[77] yapının girişinde bulunan 1.40 m. çapındaki sütun kaidesi, saray yapılarında alışılagelen bir şekilde, giriş açıklığının tek sütunla taşındığına işaret etmektedir[78]. Oldukça geniş ve sınırlandırılmış bir plan tipinde olan yapının[79] (Levha 19 B) giriş bölümünün doğu ve batı bölümünde bulunan küçük hücre biçimindeki yan mekanlar, bir bekçi ve merdiven odası görünümündedirler[80]. Giriş bölümünü meydana getiren bu kısımlardan sonra, girişin kuzeyinde yer alan bir giriş açıklığı ile

[74] Harrison 2001, 126; Haines 1971, 66.
[75] Haines 1971, 38.
[76] Margueron 1979, 172.
[77] Harrison 2001, 124; Haines 1971, 39.
[78] Haines 1971, 39.
[79] Harrison 2001, 125, fig. 2; Haines 1971, 38-40, 64.
[80] Haines 1971, 38.

ince uzun yapıda olan bir koridor, yapının iç mekanlarına olan geçişi sağlamaktadır. Ana salonla aynı eksen üzerindeki bu koridor, her iki yanından bir dizi küçük boyutlu, yan mekan ile çevrelenmiştir.[81] Koridorun kuzey duvarında yer alan bir kapı ile yapının merkezi bölümünü meydana getiren korunan duvar kalınlıklarının 2.50 m. olduğu, yaklaşık olarak 27.80 m. uzunluğunda, 7.50 m. genişliğindeki[82] ana salonuna girilir. Ana salonda bulunan taş döşemeye ait bir parça ve bir mil taşı kalıntıları, salonun korunamayan ahşap kapı kanatlarına işaret etmektedir. Yapının son bölümünü ise, aynı zamanda iç mekanları oluşturan, birbiriyle bağlantılarının olup olmadığı belirlenemeyen, ana salonun arkasında yan yana dizilmiş olarak konumlandırılmış üç oda sırası meydana getirir[83].

IV. Yapı:

Önceki yapının kalıntıları üzerine yeniden kurulan[84] ve benzer bir mimari düzenleme özelliği gösteren IV. Yapı, yalnızca iç mekan düzenlemesindeki küçük faklılıklarla XIII. Yapı'dan ayrılmaktadır[85] (Levha 20 A). Temel duvarları ile tasvirini yapabildiğimiz yapının önyüzünde bulunan giriş bölümüne ulaşım, geniş taşlardan oluşan döşemeli bir avlu vasıtasıyla sağlanmıştır[86] (Levha 21 A). İki ayrı taban seviyesinin tespit edildiği[87] daha eski olan ikinci tabanının gösterdiği izlere göre, giriş bölümünün önünde merdiven şeklini alan kireçtaşı merdiven basamakları ile,

[81] Haines 1971, 39.
[82] Margueron 1979, 167; Haines 1971, 39.
[83] Haines 1971, 39; Margueron 1979, fig. 11/f.
[84] Haines 1971, 41.
[85] Frittz 1983, 53-54.
[86] Harrison 2001, 126.
[87] Haines 1971, 41.

yaklaşık 1.40 m. çapındaki bazalt sütun kaidesine göre sütunlarla desteklendiği düşünülen[88] ve yaklaşık 14.40 m. uzunluğunda ve 9.50 m. genişliğinde olan tabanı taşlarla döşeli giriş bölümüne ulaşılır. Doğusunda ve batısında olmak üzere her iki yanında iki yan odanın yer aldığı bu bölümdeki odaların, saray yapılarında görmeye alışık olduğumuz düzenlemesiyle aralarında bağlantılarının olup olmadığı belirlenememiştir. Bu mekanlardan birisi konumlandırılış itibarıyla bir merdiven odası görünümündedir**.** Giriş bölümünden sonra doğudan ve batıdan yapının tüm genişliği boyunca ve giriş ile aynı eksen üzerinde konumlandırılmış, 33.70 m. uzunluğunda ve 9.00 m. genişliğinde[89], 2.30 ila 3.10 m. arasında değişen korunan duvar kalınlıklarının olduğu merkezi bölümü meydana getiren ana salon yer alır[90]. Yapının son bölümünü meydana getiren ve ana salonun arkasında yer alan iç odalar ise mimari düzenleme açısından diğer yapıdan farklı bir özellik göstermektedir[91]. Bu iç mekanlar, Batı - Doğu ekseni üzerinde iki sıra halinde konumlandırılmış[92] yan yana yerleştirilmiş dört oda sırası şeklinde ortaya çıkmaktadırlar[93].

IV. Yapı'nın son evresini oluşturan ve I. taban seviyesi ile temsil edilen yapıya ait temel kalıntıları, yalnızca yapının doğu kuzeydoğu ve ana salona ait bölümlerinde izlenebilmiştir. Bu taban seviyesi önceki seviyenin devamı görünümünde olmakla birlikte, plan açısından bazı değişiklikler söz konusudur (Levha 20 B). Giriş bölümünün her iki yanında yer alan yan

[88] Haines 1971, 42.
[89] Margueron 1979, 166.
[90] Haines 1971, 42.
[91] Frittz 1983, 54.
[92] Margueron 1979, fig. 11/c.
[93] Haines 1971, 42.

mekanlardan batıda bulunanın bir merdiven odası olabileceği düşünülmüştür[94] Giriş bölümünü meydana getiren bu bölümden sonra ana salon ile bağlantıyı sağlayan bir koridorun varlığı düşünülmüştür**.** Kuzey tarafta yer alan bu koridor ile ulaşılan 34.00 m. uzunluğunda ve 5.50 m. genişliğinde[95] ve tabanında salonu dört bir yandan sınırlayan yaklaşık olarak 0.39 x 0,39x 0.08 m. ile 0.42 x 0.42 x 0.09 m. arasında değişen ölçülerde tuğlalarla yapılmış, tuğla sıralarının yer aldığı merkezi bölümü meydana getiren ana salon yer alır[96]. Olasılıkla yalıtımla ilgili olabilecek bu tuğla sırası, tabanı taş döşemeli olan ana salonun dört köşesinin taban döşemesinin kenarları boyunca yerleştirilmiştir. Bu tuğla sırasının batı tarafında bulunan bir açıklıktan salonun dışına ve avluya doğru uzatılmış, yaklaşık olarak 0.40 m. genişliğinde ve 0.40-0.65 m. derinliğinde yapılmış bir su kanalı da[97] bu düşünceyi destekler niteliktedir**.** Ana salonun arka tarafında, yapının mimari düzenlemesinin iç birimlerini oluşturan son bölümü yer alır. Ana salonda bulunan dört ayrı kapı yolu ile erişilen bu iç mekanlar, kuzeydoğu köşesindeki odasında parça halinde aslan tasviri olarak gösterilmek istenmiş ortostatın bulunduğu[98] (Levha 21 B) batı-doğu ekseni üzerinde yan yana yerleştirilmiş dört oda dizisi şeklindedir.

Saray yapısının temellerinde kesme taşlar kullanılmıştır. Bu taşlarla meydana getirilerek düzeltilen temeller üzerinde yükselen kerpiç duvarlarla inşa edilen yapıda kullanılan kerpiçlerin boyutları 0.39 x 0.39 x 0.08 m. ya da 0.42 x 0.42 x 0.10 m. ölçülerindedir. Kerpiç örgü arasında belirli aralıklarla ve

[94] Haines 1971, 43.
[95] Margueron 1979, 167, fig. 11/g.
[96] Haines 1971, 43.
[97] Haines 1971, 43.
[98] Haines 1971, 43, 97, pl. 71/b.

yatay olarak yerleştirilen ahşap hatılların üzerinde 0.80-1.00 m. arasında değişen ölçülerde kerpiç duvardan sonra derinlemesine uzatılarak yerleştirilen hatıllar, düzenli ve birbirini izleyecek biçimde sıralanarak, hatıl ızgarası biçimini oluşturmuştur. Yapının kerpiç örgü ve ızgara biçimli hatıllarla meydana getirilen duvarlarının iç ve dış cepheleri, malzemesini çamurun oluşturduğu bir sıva ile ince bir tabaka halinde sıvanmıştır. Girişte yer alan ve işlenmemiş geniş blok taşlarla yapılan merdiven basamaklarının aralarındaki boşluklar, dolgu malzemesi olarak kullanılan küçük çakıl taşları ile doldurulmuştur[99].

Kuzey Sarayı, Güney Sarayı'nda da görüldüğü gibi yapılan birtakım onarımlarla ve yenilemelerle dört ayrı yapı evresine ayrılmıştır. Sarayın ilk yapı dönemi XIII. Yapı ile temsil edilmiş ve birinci yapı evresine verilerek, MÖ 8. yy.'a tarihlendirilmiştir[100]. Bu yapının tahrip olmasıyla yeniden yapılandırılan saray birinci yapı evresini takip eden, ikinci yapı evresinde IV. Yapı ile temsil edilmiştir. Bu evrede ikinci ve üçüncü taban seviyeleri ile gelişimini sürdüren yapının ikinci evresi de önceki evre ile aynı yy. içerisine tarihlendirilmiştir. IV. Yapı'nın I. taban seviyesi ile aynı döneme verilen son yapı evresi, MÖ 7. yy.'a tarihlendirilmiştir[101].

[99] Haines 1971, 39-40.
[100] Haines 1971, 64.
[101] Amiett 1979, 483; Haines 1971, 65-66.

I.3. ZİNCİRLİ

Gaziantep İli'nin İslahiye İlçesi'ne bağlı Fevzipaşa Bucağı'ndaki, Zincirli Köyü sınırları içerisinde yer alan yerleşim birimi, (Harita 1 A) içerisinde barındırdığı Kuzey Suriye Bölgesi'nin saray mimarisi özelliklerini yansıtan yapılarıyla ön plana çıkmaktadır (Levha 22 A). Zincirli Höyük'te ilk araştırmalar, 1888 ve 1902 yılları arasında, K. Humann, R. Koldewey ve F.V. Luschan tarafından, Almanya Doğu Araştırmaları Enstitüsü adına ve Berlin Müzesi katkılarıyla gerçekleştirilmiş ve kent surları ile kalenin bulunduğu tepede yer alan MÖ I. binyıla tarihlendirilen yapılar açığa çıkartılmıştır. Günümüzde ise 2006 yılından itibaren Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsü adına, D. Schloen tarafından yürütülen proje kapsamında çalışmalara devam edilmektedir.

Yukarı Saray:

Höyüğün doğusunda bulunan Yukarı Saray, kentte bulunan diğer bir yapı olan ve daha eski bir döneme ait, Hilani I yapı temellerinin üzerine inşa edilmiştir[102]. Bir avlu etrafına yerleştirilmiş ve kendi içinde kapalı yapı komplekslerinden[103] oluşan saray yapısı, bu özelliğiyle diğer saray yapılarından farklı bir görünümdedir[104] (Levha 23). Bu nedenle öncelikle yapıyı meydana getiren bölümlerin öncelikle ayrı ayrı ele alınıp daha sonra

[102] Akurgal 1966, 75; Koldewey 1902, 141.
[103] Amiett 1979, 482; Koldewey 1902, 141, taf. XX-XXI.
[104] Hrouda 1971, 267-269; Naumann 1991, 438, res. 565.

bir bütün halinde incelenmesi mimari ayrıntılar açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

A Yapısı:

Avlunun kuzeybatısında yer alan ilk bölüm, 24.00 m. uzunluğunda ve 27 00 m. genişliğinde olup güneydoğu ve kuzeybatı doğrultusunda konumlandırılmıştır[105] ve yaklaşık olarak 576 m².'lik bir alanı kaplamaktadır[106] (Levha 24 A). Yapının tek sütunlu girişi[107], önceki yapı temellerinden kalma kerpiç örgü üzerinde yer alan bir eşik vasıtasıyla, yaklaşık 7.70 m. genişliğindeki bir kapıyla sağlanmıştır. Girişin orta bölümünde birkaç santimetrelik altlık üzerinde duran bazalttan yapılmış ve yaklaşık 0.71 m. çapında ve 0.56 m. yüksekliğindeki bir sütun kaidesi[108] (Levha 25) giriş açıklığının, bu kaide üzerinde yükselen bir sütunla desteklendiğini göstermektedir. Üzeri süslemeli ve torus tipinde olan kaidenin 0.29 m. boyundaki üst kenarı ile alt kenarı, kabartma olarak yapılmış burma motifleriyle çevrelenmiştir[109]. Giriş açıklığının olasılıkla bu kaide üzerinde yükselen ahşap bir sütunla desteklendiği düşünülmektedir[110]. Sütunlu giriş bölümünden sonra, uzunluğu 12.05 m. ve genişliği 4.82 m. ölçülerinde olan ve her iki yanında küçük yan odaların yer aldığı ön giriş odası yer alır. Ancak bu yan odaların ön giriş odası ile bağlantılarını sağlayan kapı bölümlerinin konumları net olarak anlaşılamadığından dolayı

[105] Margueron 1979, 164, fig. 10/b.
[106] Margueron 1979, 172.
[107] Margueron 1979, 165.
[108] Koldewey 1902, 142.
[109] Naumann 1991, 141-142, res. 146.
[110] Koldewey 1902, 142, abb. 47-48.

ön giriş odası ile bağlantılı olup olmadıkları belirlenememiştir[111]. Plan açısından göz önüne alındığında ise bu odalardan birine yalnızca dışarıdan girilebildiği anlaşılmaktadır. İki yan mekan ile oluşturulan ve yapının ön giriş bölümünü meydana getiren bu kısımdan sonra ön giriş odasının kuzeybatısına denk gelen ve arka duvarında yer alan 2.05 m. ve 0.95 m. genişliğindeki iki giriş açıklığı ile sarayın ana salonuna geçilir[112] . Ana salona geçişi sağlayan bu kapıların önlerinde kare biçimli, iri blok taşlar ile yapılmış kapı eşikleri bulunur. Daha geniş olan kapı önünde yer alan eşiğin üzerinde yer alan 0.66 m.'lik iki oyuk olasılıkla kapı kanadının bu bölüme oturmasını sağlayan bölümlere işaret etmektedir[113]. Ön giriş odasından iki ayrı kapı ile girilen ve sarayın en geniş ve merkezi bölümünü oluşturan ana salon, yaklaşık 17.40 m. uzunluğunda 5.95 m. genişliğindedir. Ana salonun tabanında ve ana salonun merkezine yakın olarak tabana gömülü birbirine paralel ve yaklaşık 6.00 m. uzunluğundaki[114] bir sıra taş dizisi ana salonun ısıtılması amacıyla hareket edebilen[115] bir ateş arabasının varlığına işaret etmektedir[116]. Ana salonda bulunan bir kapı yolu sarayın güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda yan yana dizilmiş bir sıra oda şeklinde konumlandırılmış iç mekanlara girilir. Bu iç odalardan, güneybatı köşede yer alan odanın tabanı, aralarında moloz ve harç karışımı bir dolgu malzemesinin olduğu çeşitli boyutlardaki kesme taşlarla döşelidir. Kuzeybatı duvarının alt kısımları ortostatlarla desteklenen odanın bu duvarında yer

[111] Luschan 1911, 142.
[112] Oelmann 1923, 89.
[113] Koldewey 1902, 143.
[114] Koldewey 1902, 144; Naumann 1991, 197, res. 565 (bu dizi, yaklaşık olarak güneydoğu duvarından 2.40 m. uzaklıkta olup aralarındaki uzaklık 1.22 m.'dir).
[115] Fletcher 2001, 87.
[116] Frankfort 1996, 168; Frankfort 1952, 122; Koldewey 1902, 144, abb. 49-50.

alan 0,15 m. derinliğinde yuvarlak biçimli bir su oluğu bulunmaktadır. Bu oluğa bağlı taştan yapılmış bir su kanalının duvardan dışarıya doğru devam ettiği anlaşılmıştır[117]. Gerek atık suyun atılabilmesi için yer alan su kanalının açığa çıkartılması, gerekse tabanın kesme taşlarla döşeli olması, bu mekanın bir banyo odası olarak kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir[118]. Nitekim bu mekanın kuzeydoğu duvarında bulunan bir kapıyla geçilen ve ikamet amaçlı olarak yatma yeri olarak kullanılabileceği düşünülen[119] yan odanın tabanında yanmış tuğla kalıntıları bulunmuştur[120]. Dolayısıyla bu odanın ısıtılabilen bir özelliğe sahip olabileceği, yan odasının banyo odası[121] olarak kullanıldığı düşüncesini destekler niteliktedir. Bu bölüm 1.36 m. genişliğindeki giriş açıklığıyla yalnızca ana salon ile bağlantısı olan ve girişinde yer alan oyuklar nedeniyle iki kanatlı bir kapısı olabileceği düşünülen[122] diğer yan odaya açılır. Birbiriyle bağlantısı olmayan diğer iki mekan, sarayın iç odalarının son iki bölümün oluşturur. Genel olarak sarayın ilk üç iç mekanı normal duvar kalınlığından farklı olarak ortalama 0.95 m. kalınlığındaki[123] ince bir perde duvarı ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Son iki odanın kuzeydoğu duvarları normal ana duvar kalınlığında yapılmıştır. Bu duvarlar, kuzeydeki kale duvarına doğrudan dayanarak kapalı bir oda oluşturmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz yapıya kuzeydoğudan birleşen mekan kendi içinde kapalı bir yapı kesimi oluşturmaktadır. Doğrudan avlu üzerine açılan bu mekân, 13.40 m. uzunluğunda, 3.20 m. genişliğindedir.

[117] Koldewey 1902, 145.
[118] Frankfort 1996, 123; Frankfort 1954, 171.
[119] Frankfort 1996, 171.
[120] Koldewey 1902, 145.
[121] Frittz 1983, 49.
[122] Oelmann 1923, 90.
[123] Koldewey 1902, 145.

Uzun ve dar kenarında olmak üzere iki giriş açıklığı vardır. Mekan içinde, genelde iyi korunmuş halde açığa çıkartılan iri küpler üç sıra halinde dizilmiştir[124].

B Yapısı:

Yukarı Saray'ın avlusunun kuzeydoğusunda olan bölümü ise güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılmış ve yaklaşık olarak 21.00 m. uzunluğunda, 12.50 m. genişliğinde dikdörtgen planlı bir yapıyı temsil eder (Levha 24 B). Yaklaşık 262 m^2.'lik bir alanı kaplayan[125] yapının girişi 7.40 m. genişliğindedir. Diğer yapıya benzer olarak tek sütunlu ve taşlarla oluşturulan bir eşik yolu ile geçilen ön girişin merkezinde, 0.55 m. çapında ve 0.51 m. yüksekliğinde bazalttan yapılmış torus tipinde bir sütun kaidesi yer alır. Bu kaidenin alt ve üst bölümleri önceki yapının girişinde bulunan kaide ile benzer olarak kabartma olarak yapılmış burma motifleri ile süslüdür[126]. Bu açıklıktan sonra 12.25 m. uzunluğunda ve 4.50 m. genişliğinde tabanı kesme taşlarla döşeli ön giriş odası yer alır. Ön giriş odasının ön avlusu üzerinden başlayan bu taş döşeme, Ana solunun girişinin ön bölümüne kadar devam eder[127]. İki iri blok taştan oluşan bir eşiğin yer aldığı ana salona yaklaşık olarak 1,75 m. genişliğindeki bir kapı ile geçilir. Ayrıca, ana salona açılan girişin her iki tarafında kapı kanatlarının oturmasına yarayan ve aralarındaki mesafe 2.23 m. olan iki mil taşı bulunur. 11.50 m. uzunluğunda ve 4.50 m. genişliğindeki ana salonun kuzeybatı

[124] Koldewey 1902, 146.
[125] Margueron 1979, 172.
[126] Koldewey 1902, 148, abb. 59.
[127] Koldewey 1902, 146.

bölümünde ana salona bitişik ancak herhangi bir bağlantısı olmaya yan oda yer alır. Bu yan oda güneybatısında bulunan bir kapı ile 3.50 m. uzunluğunda ve 3.00 m. genişliğindeki tabanı kesme taşlarla döşeli olan ön girişe bitişik olarak yer alan yan odaya açılır. Bu bölümün kuzeybatı duvarında taştan yapılmış bir su oluğu bulunmuştur. Bu oluğa bağlı su kanalı ise, kuzeyde kale duvarına yönelerek, avluda başka bir su kanalıyla birleşmiştir. Bu buluntulara dayanarak, bu oda önceki yapıda da benzer biçimde gördüğümüz bir banyo odasının varlığına işaret etmektedir[128].

C Yapısı:

Yukarıda bahsettiğimiz ilk yapı bölümünün batısında yer alan ve Yukarı Saray'ın son bölümü oluşturan yapı, güneydoğu ve kuzeybatı doğrultusunda inşa edilmiştir ve dikdörtgen biçimli bir plana sahiptir (Levha 24 C). Bu yapıda açığa çıkartılan temel duvarlarının birbiriyle ilişkileri oldukça karışık bir düzen içerisindedir. Bu izlere dayanarak, yapıda üç ayrı yapı katının üst üste inşa edildiği anlaşılmıştır. Ayrıntıları belirlenemeyen bu yapı katlarından ancak en üstteki kısmen korunmuştur. Korunabilen bu yapı katı ile tanımlamaya çalışacağımız yapıya giriş yaklaşık 4.00 m. genişliğindeki bir giriş açıklığıyla sağlanmaktadır. Kuzey köşesinin tamamen korunamamış olması ve güney köşesinin de daha geç dönemin yapılarıyla yıkılmasından dolayı, yapının ön cephenin uzunluğu belirlenememektedir. Yaklaşık 5.00 m. genişliğinde olan ön giriş odasının içerisinde diğer yapı katlarına ait duvar kalıntıları daha belirgindir. Ön giriş odasının sağ ve solunda (kuzeydoğu ve güneybatı) bulunan ve birbiriyle bağlantısını

[128] Koldewey 1902, 147.

sağlayacak kapı izlerinin belirlenemediği yan mekanlar, yapının giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümden sonra, kuzeybatıda, ana salon ile ön giriş bölümü arasında kalan ve yine ön giriş bölümü ile aynı eksen üzerinde yer alan ve her iki yanında bulunan yan odalarıyla yapının orta bölümünü meydana getiren 12.70 m. uzunluğunda ve 2.20 m. genişliğindeki salona geçilir. Yaklaşık olarak birbiriyle yakın ölçülerdeki (3.30-3.40 m. X 2.20 m.) yan mekanlar arasında girişlere ait olabilecek ve salonla bağlantıyı sağlayacak kapı izleri belirlenememiştir. Yapı aksisinin ortasını oluşturan bu kompleks, ancak ön giriş bölümüyle, iç odalar arasındaki bağlantıyı sağlama görevi görmüştür. Bu kısmın arka bölümü (kuzeybatı), 12.70 m. uzunluğunda ve 3.25 m. genişliğindeki yapının en geniş bölümünü oluşturan ana salona açılır. Yapının bu bölümü de oldukça tahrip olduğundan, salonun her iki yanında yer alan yan mekanlar hakkında çok fazla bilgi edinilememektedir[129].

Yukarı Saray'ı meydana getiren yapı kompleksleri, büyük boyutlu blok taşlardan oluşan temeller üzerine, yaklaşık olarak 0.40 x 0.40 x 0.09 m. ile 0.50 x 0,50 x 0.10 m. arasında değişen ölçülerdeki kerpiçlerle inşa edilmiştir. Kalınlıkları yaklaşık olarak 1.25-1.75 m. arasında değişen temel taşlarının birleşim yerleri arasındaki boşluklar, ufak boyutlu taşlardan oluşan dolgu malzemesi ile doldurulduğu belirlenmiştir. Taş temeller üzerinde yükselen kerpiç duvarlarda, özellikle yapının önemli sayılan ana mekanlarında duvarların iç cepheleri, yaklaşık 0.01-0.03 m. kalınlığındaki ince bir kireç tabakasıyla sıvanmıştır. Yine ele geçen izlere göre yapının dış duvarlarında

[129] Koldewey 1902, 150-151.

da sıvandığı, bu malzemenin iç duvarlarda kullanılan malzemeden farklı olarak, çamur olduğu görülmüştür[130].

Yukarı Saray bir avlu etrafına konumlandırılmış, kendi içinde kapalı A,B ve C Yapıları'nın oluşturduğu bir mimari kompleksi ortaya koyar. Yukarı Saray kendisini oluşturan yapı birimleri ile toplu halde değerlendirildiğinde, mimari düzenleme açısından, Assurlular'a özgü avlulu yapı tiplerini anımsatır niteliktedir. Ayrıca, avlulu yapı geleneği türünde inşa edilmesinin yanı sıra, Kuzey Suriye'nin kendine özgü Bit Hilani şeklimdeki saray mimarisi özelliklerini de içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle, hem yerel mimaride benimsenen tek tek yapı bölünmesi, hem de Assur mimarisindeki avlulu yapı kompleksini bir arada yansıtmaktadır. Bundan dolayı Yukarı Saray'ın tarihlendirilmesi, Assurlular'ın, Zincirli Kenti üzerindeki etkinliklerinin yoğunlaştığı döneme verilmiştir. MÖ 7. yy.'ın ikinci yarısında, Zincirli'yi egemenliği altına alan Assur kralı Essarhaddon'un, Yukarı Saray'ı kurduğu belirlenmiştir[131].

J ve K Yapıları:

Höyüğün kuzeyinde açığa çıkartılan ve kendi içinde kapalı ve birbirine bitişik iki ayrı yapı kompleksi olarak gördüğümüz Zincirlide bulunan J ve K olarak tanımlanan yapılar, Kuzey Suriye Bölgesi'nin bu dönemde görülen saray yapıları arasına katılmaktadırlar (Levha 26). Yerleşim birimi yöneticisi ve hanedanlığın ikamet ettiği bölüm ile resmi bölüm olarak ayrı birer kompleks şeklinde kurulan yapılardan[132] J Yapısı, kralın ikamet ettiği kısım,

[130] Koldewey 1902, 141.
[131] Amiett 1979, 482; Naumann 1991, 438.
[132] Jacoby 1911, 261; Frankfort 1952, 124; Naumann 1991, 424-426.

yapıyı batıdan çeviren K Yapısı ise kralın resmi merasimlerini yerine getirdiği bölümü oluşturmaktadır[133].

J Yapısı:

Dikdörtgen planlı olarak, güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılan ve yaklaşık 1333 m².'lik bir alan üzerine inşa edilen J Yapısı, uzunluğu 31.00 m. ve genişliği 43.00 m. olan bir yapıyı temsil etmektedir[134] (Levha 27 J). Yapının ön yüzünde yer alan kesme taşlardan oluşan bir döşeme ile, bir ya da iki sütun olduğu düşünülen[135] 13.65 m. uzunluğunda ve 6.15 m. genişliğindeki yan yana yerleştirmiş iki odalı ön giriş bölümünden birincisine ulaşılır. Bu odanın batısında ise giriş bölümünün önünde yer alan döşemeye benzer biçimde kesme taşlar ile yapılmış bir eşik üzerinden geçilerek, (Levha 28 A) yaklaşık 10.70-10.80 m. uzunluğunda ve 6.15 m. genişliğindeki, duvarlarında nişlerin bulunduğu iki odalı ön giriş bölümünün ikincisi yer alır. Yapının ön girişinde bulunan ve süsleme öğesi olarak birer mimari eleman olarak yer alan ancak dağınık halde bulunan ortostatlardan, yüksekliği 1.56 m. ve genişliği yaklaşık 1.30 m. olan ortostat üzerinde kitabe bulunur. Kitabesine göre sol üst köşesinde, kral Kilamuva'nın betimlendiği[136] ortostatta, kalot biçimli bir başlık ve eğik püsküllerle bezeli uzun bir elbise içerisinde olan kral, bir elinde kraliyet sembolü olan lotus goncasını tutmakta ve diğer eliyle tanrısal simgeleri işaret ederek, yazıta doğru ilerler biçimde tasvir edilmiştir[137]. Sola yönelik olarak ayakta ve özenli bir biçimde

[133] Jacoby 1911, 261; Akurgal 1966, 71.
[134] Margueron 1979, 172.
[135] Naumann 1991, 424; Jacoby 1911, 275; Frankfort 1952, 124.
[136] Pottier 1921, 101-102, fig. 97; Orthmann 1971, 67, pl. 63/a.
[137] Darga 1992, 273.

düzeltilmiş yüzey üzerine alçak rölyef olarak betimlenmiş olan hükümdarın kabartmasının başının önünde ve yazıtın üzerinde bir sıra tanrısal sembol ve güneş kursu yer alır[138] (Levha 28 B).

Yapının girişinde, bir tanrı heykeli ile bu heykele ait bir kaide yer alır[139]. 3.00 m. yüksekliğinde olan ve ayakta durur vaziyette sakallı ve uzun bir elbise içerisinde betimlenen heykel, 0.72 m. yüksekliğinde, 1.10 m. genişliğindeki rölyefli bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidesiyle birlikte olasılıkla hayvanların koruyucu tanrısı olarak tanımlanan[140] heykelin elleri ve burnu kırıktır. Üzerindeki uzun elbisesinin kemerinde hançer bulunmaktadır. Arka tarafı özensiz bir biçimde işlenen bu heykelin durduğu kaide de ise, ortada diz gökmüş bir figür ile bu figürün her iki yanında birer aslan tasviri yer alır. Baş ve beden bölümünün cepheden, belden aşağısı ve bacaklarının profilden yüksek kabartma olarak yapılmış olan bu tasvirlerden ortadaki figür, aslanların boyunlarından tutmaktadır[141](Levha 29 A).

Yapının önyüzünde bulunan Yapının ön giriş bölümünü oluşturan bu odaların her ikisinde de yer alan giriş açıklıkları ile, 25.50 m. uzunluğunda ve 8.50 m. genişliğinde olan ve aynı eksen üzerine yerleştirilmiş merkezi salona geçilir. Ana salonda yer alan sabit olarak konumlandırılmış dikdörtgen biçimindeki kerpiç bir ocak yer alır[142] (Levha 29 B). Dolayısıyla bu da bize bu salonun ikamet ve yaşamsal faaliyetlerle ilgili olarak ısıtıldığını göstermektedir. Ana salonun batı duvarında bulunan yaklaşık 2.00 m.

[138] Pottier 1921, 108; Dörner 1981, 122-123, abb. 37.
[139] Darga 1992, 259, 263.
[140] Landsberger 1948, 49.
[141] Pottier 1921, 110-111, fig. 101, pl. XIV; Orthmann 1971, 69, pl. 62/c-e; Vieyra 1955, 78.
[142] Naumann 1991, 195; Frankfort 1952, 124; Frittz 1983, 47.

genişliğindeki[143] giriş açıklığı, yapının batısında bulunan ek Yapı K ile olan bağlantıyı sağlamaktadır[144]. Ana salonda yer alan kuzeydoğu duvarında bulunan diğer bir kapı ise, J Yapısı'nın kendi içinde bir oda topluluğu görüntüsündeki iç mekanlarıyla olan bağlantıyı sağlamıştır. Buna benzer ikinci bir oda topluluğu yine birinci grubu oluşturan bölümün kuzeybatısında yer alır. Ana salonda bulunan kapılar ile ulaşılan bu oda toplulukları J Yapısı'nın ana salonun bulunduğu resmi bölüme[145] ek olarak, yapının içerik ve yönetim birimlerini oluşturan toplulukları meydana getirmiştir[146]. Ana salonun kuzeydoğusunda yer alan ve ana salondan ulaşılabilen ve korunabilen duvar kalınlıkları yaklaşık olarak 1.40 m. ile 0.70 m.[147] arasında değişen ölçülere sahip olan ilk oda topluluğunun en köşesinde bulunan kapı yolu ile, duvarlarının koruna gelen ölçüleri yaklaşık olarak bir önceki oda ile aynı olan[148] ve J Yapısı'nın kuzeydoğu köşesini sınırlandıran odaya geçilir. Bu odanın içerisinde, ortaya yakın bir yerde yaklaşık olarak, 0.50 m. çapında, 0.28 m. yüksekliğinde torus tipinde bazalt bir sütun kaidesi bulunur[149]. Bu odanın kuzeybatısında sadece ana salondan ulaşılabilen ve taş kullanılarak oluşturulmuş su kanalı bulunur. Bu mekanın kuzeybatısında yaklaşık 7.70 m. uzunluğunda ve 6.70 m. genişliğinde tabanı kesme taşlarla döşeli ve bir iç avlu görüntüsünde olan oda yer alır. Bu mekanın kuzeydoğu duvarında yer alan 2.25 m. genişliğindeki giriş açıklığı ile dikdörtgen planlı bir koridora geçilir. Bu koridorun olduğu bölümde yer alan 1.69 m.

[143] Jacoby 1911, 277.
[144] Frittz 1983, 47.
[145] Wright 2000, 76.
[146] Naumann 1991, 424.
[147] Busink 1970, 565.
[148] Jacoby 1911, 280.
[149] Jacoby 1911, 281, res. 188.

genişliğindeki bir kapı ile üst bölümde bulunan yan oda yer alır. Bu mekanın uzunluğu yaklaşık 10.65 m. ve genişliği 4.75 - 4.85 m. arasındadır. Korunan duvar kalınlıkları 1.40 - 1.44 m. arasında olan odanın ortasında, torus biçimli ve yaklaşık 0.50 m. çapında bir sütun kaidesi bulunur. Yukarıda sözü dilen ve tabanı taş döşemeli olan odanın kuzeybatısında açığa çıkartılan toplu haldeki kerpiç duvar kalıntıları burada kule benzeri masif bir yapının olabileceğine işaret etmektedir[150]. Bunun kuzeydoğusunda ise ana salonun kuzeydoğusunda bulunan ve kendi içinde kapalı oda topluluğu görüntüsündeki, bir sıra yapı topluğunun yan yana yerleştirilmiş son iki odası yer alır. K Yapısı'nın kuzeydoğusunda bulunan ve J Yapısı'nın kendi içinde kapalı kurulmuş ikinci oda topluluğu, birinci oda topluluklarının kuzeybatısında yer alır. Bu oda topluluğuna ana salonun kuzeybatı köşesinde bulunan giriş açıklığı ve kuzeybatı yönündeki dış avlu üzerinden ulaşılmaktadır. Her iki yönde yer alan iki giriş açıklığının oluşturduğu uzun bir koridor, yapının hem dışarıyla hem de iç mekanlarla olan geçişini sağlamıştır. Bu koridorun kuzeydoğusunda yer alan ve arka bölümünde merdiven boşluğunun bulunması dolayısıyla ikinci bir katın olabileceği düşünülen[151], 17.00 m. uzunluğunda ve yaklaşık 5.10 m. genişliğindeki odanın duvarlarının alt kısımları yükseklikleri 1.05 - 0.97 m. genişlikleri ise 1.42 - 1.52 m. arasında değişen bazalt ortostatlarla çevrilmiştir[152]. Bu odada yer alan bir kapı, J Yapısı'nın 15.20 m. uzunluğunda ve 6.20 m. genişliğindeki son odasına açılır.

[150] Jacoby 1911, 285.
[151] Hrouda 1971, 267.
[152] Naumann 1991, 424; Jacoby 1911, 286.

K Yapısı:

J Yapısı'nı batıdan çeviren ek Yapı K, güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılmış olup uzunluğu 8.00 m., genişliği ise 20.00 m. ölçülerindedir. Belirli bir geometrik plan şeması göstermeyen bu yapı yaklaşık olarak 632 m^2.' lik bir alanı kaplamaktadır[153] (Levha 27 K).

Yapının üç sütunlu ön giriş bölümünün önünde yer alan avlusu üzerinde yaklaşık olarak 20.00 m. genişliğinde ve ön girişe çıkışı sağlayan, sekiz basamaklı bir merdiven bulunur[154]. Bazalttan yapılmış ve tabanları küçük çakıl taşları ile doldurularak yaklaşık 0.17 - 0.26 m. yüksekliğinde, 0.63 - 0.75 m. genişliğindeki değişen ölçülerle birbirini takip ederek sıralanan basamakların en son katında, sütun kaidelerinin oturduğu bölüm yer alır[155] (Levha 30 A). Yapının girişindeki sütun kaideleri *in situ*'dur[156]. 1.54 m. çapında ve 0.35 m. yüksekliğinde üç boğumlu, torus tipinde olan kaidelerin, her boğumu farklı bezemelerle işlenmiştir. Üst boğumda yer alan bölümde palmet motifleri, orta boğumda rozet motifleri, alt boğumda ise yaprak motifleri tasvir edilmiştir. Bitkisel motiflerin yer aldığı boğumlarda bezemeler, örgü şeritleri ve halat benzeri şeritlerle sınırlandırılmıştır[157] (Levha 31 A). K Yapısı'nın duvarlarında bulunan 1.31 m. yüksekliğinde ve 0.87m. genişliğindeki, üzerinde Aramice yazılmış kitabesinin bulunduğu ortostatın merkezinde kral tasviri yer alır. Kitabesine göre kral Barrakab'ın betimlendiği[158] ortostat üzerinde yer alan betimlemede itinalı bir işçilik söz

[153] Margueron 1979, 172.
[154] Wright 2000, 76.
[155] Jacoby 1911, 293.
[156] Jacoby 1911, abb. 201.
[157] Jacoby 1911, 293; Pottier 1921, 17; Akurgal 1966, 83, fig. 33.
[158] Luschan 1911, 374-377; Koldewey 1902, 168; Pottier 1921, 101; Landsberger 1948, 50; Vieyra 1955, 79.

konusudur . Miğfer biçimini andıran ucu çıkıntılı ve arka tarafında küçük bir püskülü bulunan tipik Arami başlığıyla, bir elinde kraliyet simgesi olan lotus goncası tutan kral Barrakab'ın başlığının altında kalan yüksek alın üzerindeki Arami biçemindeki saç stilizasyonu, sakal biçemiyle aynı özellikleri göstermektedir. Bunun gibi ve elbise gibi detayları oldukça itinalı bir biçimde gösterilmiştir. Ayakta ve yine Arami özellikleriyle betimlenmiş uzun elbise içerisinde gösterilen baş hizasındaki kanatlı güneş kursunun da bulunduğu tanrısal simgeler ve sağ tarafında kendisinden Samal'ın Kralı ve Assur Kralı Tiglat-Pleser!in hizmetkarı olarak bahsettiği Aramice yazıtı yer alır. Yazıtta ayrıca kendinden önce bulunan saray üzerine yeni bir saray inşa ettirdiğini belirtmektedir[159]. Ortostatın korunmayan sol bölümünde, olası saray hizmetkarının, hükümdarın arkasına doğru yönelmiş bir elinde yelpaze ve diğer elinde kese tutan figürün kolları görülmektedir[160] (Levha 31 B). Sütunlu ön giriş odasının batı yanında bulunan bir açıklık, üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven odasının varlığına işaret etmektedir[161]. Ön giriş odasında bulunan 3.50 m. genişliğindeki bir kapı ile yapının 23.00 m. uzunluğunda ve 8.00 m. genişliğinde olan ve resmi işlevinin, içerisinde bulunan fildişi kakmalı mobilya parçaları[162] ile de belli olduğu, merkezi ana salona girilir. Ana salonun korunan duvarlarında bulunan yatay ve üst üste yerleştirilmiş ahşap hatıllar[163], yapı yönteminin saray yapılarında geleneksel ve görmeye alışık olduğumuz şekilde olduğunu göstermektedir. Ana salonun içerisinde, birkaç kez onarım görerek tekrar kullanılan ve tabanını tuğlaların oluşturduğu 2.30

[159] Darga 1992, 281.
[160] Pottier 1921, 101.
[161] Jacoby 1911, 294; Naumann 1991, 424.
[162] Akurgal 1966, 71; Naumann 1991, 424.
[163] Naumann 1991, 124, 424.

m. çapında yuvarlak biçimli bir ocak bulunur (Levha 29 B). Ocağın etrafında tunçla çevrilen altı adet tutamak yeri vardır. Bu salonun güneydoğu duvarında bulunan kapı, yapının ek binasını meydana getiren ve K Yapısı'nın, J Yapısı ile olan bağlantısını sağlamaktadır. Kuzeybatı duvarında yer alan diğer bir kapı ise, K Yapısı'nın 3 numaralı mekanına açılmaktadır. Yalnızca dışarıdan girilebilen ve ana salonun batısında yer alan ve işlevinin ne olduğu belirlenemeyen[164] yan oda ise K yapısının son odasını oluşturur.

J ve K Yapıları'nın kuzeybatısında, kalenin Q olarak adlandırılan kapısı ile girilebilen ve önünde M olarak adlandırılan avlunun uzandığı kendi içinde kapalı oda topluluğundan oluşan bir yapı kesimi yer alır[165]. L yapısı olarak tanımlanan bu topluluk, doğrudan avlu üzerine açılan ve arka cepheleri kale duvarına dayanan güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılmış 8 mekan dizisinden oluşmaktadır (Levha 26 L 1-8). Bu odalar dikdörtgen biçimli ve farklı boyuttadırlar. Bu yapı kesimine ait yapısına ait girişlerin nerede olduğu belirlenememekle beraber sonradan bir genişletme olduğu düşünülen[166] ilk iki odanın, avluya açılan birincisinin güneybatı duvarında ele geçen bazı kalıntılara göre bir kapı yeri olabileceği düşünülmüştür[167]. Ardarda sıralanmış ve ek bir yapı görünümündeki bu yapı topluluğunun, J ve K Yapısı ile ilgili olarak, olasılıkla saraylara hizmet eden ve konuklara ayrılan yatak ve yıkanma odalarını meydana getirmiş olabileceği düşünülmüştür[168].

---

[164] Naumann 1991; 424.
[165] Amiett 1977, 482, abb. 863/2; Naumann 1991, 426.
[166] Naumann 1991, 426; Frankfort 1952, 124.
[167] Luschan 1911, 261.
[168] Frankfort 1952, 124; Naumann 1991, 426 (L Yapısı'nda belirlenen taban seviyeleri ile ilgili yükseklikler, 8.78-9.93 m. arasında değişmektedir. Bu seviye tespitine göre, seviyeleri paralellik

Yapıların temelinde, düzgün kesilmiş, farklı boyutlardaki taş bloklar kullanılmıştır. Bu bloklar üzerinde yükselen duvarlar, kerpiçle inşa edilmiştir. Duvar örgüsünün yapımında kullanılan kerpiçlerin boyutları yaklaşık olarak, 0.30 x 0.30 x 0.08 m. civarında ölçülmüştür. Bundan dolayı J ve K Yapıları'nın inşasında, kerpiç duvar yapımında özenli bir yöntemin uygulandığı anlaşılmaktadır. Kerpiç örgü arasına yaklaşık 0.20- 0.40 m. arasında değişiklik gösteren kalınlıklarda kullanılan ahşap hatıllar, kerpiç duvarlar arasında belirli aralıklarla yatay ve duvar içerisine derinlemesine uzatılarak, hatıl ızgarası biçiminde yerleştirilmiştir (Levha 32). Ele geçen kalıntılar, yapıların iç ve dış duvarlarının, çamur ile hazırlanan bir sıva ile ince bir tabaka halinde sıvandığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, önemli sayılan ana mekanlarda, yer yer üst üste yatay olarak dizilmiş ahşap hatıllarla meydana getirilen duvar kaplaması izlerine rastlanmıştır. J ve K Yapıları'nın ön cephe ve yan duvarlarında yer alan bazalt ortostatlar, duvar cephelerinin önünde yer alan tabanların, küçük boyutlu kesme taşlar ile tesviye edilerek düzeltilen temelleri üzerine oturtulmuştur. Duvarların temel seviyelerinden itibaren derinliklerinde, yerleştiriliş açısından herhangi bir özenin gösterilmediği anlaşılan ortostatların, yöntem olarak, kabartmalı ön yüzlerinin aksine özellikle bezemesiz arka yüzlerinde kaba bir işleme söz konusu olduğu görülmüştür[169].

Zincirli 'de bulunan J ve K Yapılar'ı birbiriyle ilişkili iki yapıyı temsil eden ve daha sonraki bir dönemde yapılan bir genişletme ile, Bit Hilani

---

gösteren L Yapısı'nın, gerek K Yapısı ile gerekse J Yapısı ile yaklaşık aynı değerlere sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle L Yapısı'nın da, J ve K Yapıları gibi saray kompleksinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır Luschan 1911, 301).

[169] Jacoby 1911, 293-294.

şeklindeki saray yapılarının özelliklerinin biraz daha özgünleştirilmiş bir temsilcisi olan K Yapısı'nın inşa edilmesiyle iki ayrı yapı dönemini temsil etmektedir. Bu yapım aşamaları ve ait oldukları dönemin belirlenmesi konusunda özellikle yapılarda kullanılan ortostatlar ve üzerlerindeki yazıtlar oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bundan dolayı bu yazıtlar sayesinde Yapıların yöneticisi konumundaki hükümdarlar ile yapıların inşa dönemlerini öğrenebilmekteyiz. Kral Kilamuwa'nın söz edildiği ve J Yapısı'na ait olarak belirlenen ortostat üzerindeki yazıta göre, MÖ 9. yy.'ın ikinci yarısında hüküm süren Kilamuva'nın J Yapısı'nı inşa ettirdiği anlaşılmaktadır[170]. Bu yapının ek yapısı görünümünde olan K Yapısı'nda bulunan ortostat üzerindeki yazıta göre ise, hükümdar Kilarnuva'dan sonra MÖ 8. yy.'ın ikinci yarısında hüküm süren kral Barrakab, kendinden önce hüküm süren Kilamuwa'dan sonra kendisinin yaptırdığı saray yapısından söz etmektedir[171]. Bundan dolayı, bu yazıtlar yapıların tarihlendirilmesi konusunun belirlenmesini sağlamışlardır. J ve K Yapıları'nın batısında yer alan ek yapı topluluğu olan L bölümünün tarihlendirilmesi oldukça yetersiz kanıtlar üzerine dayandırılmakla beraber, hafiri tarafından yapının, Kilamuva tarafından yapılmış, ancak daha sonra Barrakab tarafından genişletilerek kullanılmış olabileceği ileri sürülmüştür[172]. Farklı yapı dönemlerinde kurulan bu yapıların, belirli bir dönem, bir bütün olarak kullanıldığı ağırlık kazanmaktadır. Mimari açıdan bakıldığında, iki yapının aynı eksen üzerinde kurulmuş olmasının yanı sıra, her iki yapının arasında, birbirleriyle ilişkili olduklarını gösteren ve bağlantılarını sağlayan bir kapı

[170] Wright 2000, 76; Luschan 1911, 374-377; Lansberger 1948, 50; Frittz 1983, 47.
[171] Naumann 1991, 425; Bossert 1942, 892; Landsberger 1948, 50; Akurgal 1966, 73; Amiett 1979, 482.
[172] Luschan 1911, 261; Naumann 1991, 426.

açıklığının bulunması, iki yapının da belli bir dönem birlikte kullanıldığını göstermektedir.

Hilani I Yapısı:

Höyüğün kuzeydoğusunda yer alan ve güneybatı kuzeydoğu doğrultusunda inşa edilen Hilani I, dikdörtgen planlı bir şemaya sahip olup, yaklaşık olarak uzunluğu 51.95 m. ve genişliği ise 33.70 m.'dir[173] (Levha 22-33). Höyüğün üzerinde yaklaşık 1768 m^2.'lik bir alanı kaplamaktadır[174]. Daha geç dönemde kurulan Yukarı Saray'ın derin temelleriyle tahrip edildiğinden dolayı[175], ancak yapı temelleriyle ve çok az kalıntısıyla tanımlanabilen yapının giriş açıklığının alışılagelen bir biçimde, iki sütunla desteklendiği tahmin edilmektedir[176]. Ancak girişte sütun kaidelerine ait herhangi bir ize rastlanmamıştır. Temel seviyesinde ele geçen güneybatı, batı ve kuzeydoğu duvarlarına göre, 16.60 m. uzunluğunda ve 7.00 m. genişliğindeki giriş bölümünün koruna gelen duvar kalınlığı yaklaşık olarak 5.00 m.'dir[177]. Bu bölümün taban seviyesinin altında bir dizi taş sırasıyla meydana getirilen su kanalının hangi yapı dönemine ait olduğu belirlenememiştir[178]. Yapının bu bölümünün batı ve doğu taraflarında korunan 17.70 m. kalınlığındaki masif duvar yapısı, bu kısımlarda birer kule olabileceğine işaret etmektedir[179]. Yapının giriş bölümünün kuzeydoğusunda, yapının merkezi ve en geniş

[173] Koldewey 1902, 137 (Hilani yapıları içinde en geniş ölçülere sahip olan Hilani I'in ortalama ölçüleri 52.00x34.00 m. olarak kabul edilmektedir Akurgal 1966, 75).
[174] Margueron 1979, 172.
[175] Frittz 1983, 46, abb. 2.
[176] Frankfort 1996, 170.
[177] Naumann 1991, 434.
[178] Koldewey 1902, 137.
[179] Koldewey 1902, 139.

bölümünü oluşturan yaklaşık olarak 22.00 m. uzunluğunda 8.35 m. genişliğindeki ana salon yer alır. Ana salonun kuzeybatı ve güneydoğu taraflarında her iki yanında olmak üzere konumlandırılan ve ana salonla bağlantıları belirsiz olan yan odalar bulunur[180]. Bu yan odalar yaklaşık olarak 4.90 m. uzunluğunda ve 8.35 m. genişliğindedir[181]. Ana salon etrafındaki mekanların kuzeydoğusunda bulunan ve yapının arka cephesini sınırlandıran 8.80 m.[182] kalınlığındaki duvar, kentin savunma duvarına dayanır. Sağlam temeller üzerine oturtulan yapının kale duvarlarına yakın olması nedeniyle oldukça güçlü bir duvar yapısının olduğu görülmektedir. Hilani I Yapısı'na ait olabileceğini belirtilen ve yapının güney köşesine yakın bir yerde, 2.36 m. uzunluğunda ve 1.39 m. genişliğinde bir mezar odası yer alır. Üzeri kesme taştan bir kapakla örtülü olarak ele geçen mezar odasının tabanı, büyük boyutlu üç taşla kaplanmış ve düzgün kesilmiş blok taşlar kullanılarak yapılmıştır. İki tabaka halinde yerleştirilmiş kesme taşlarla çevrelenen mezarın taşları, doğal asfalt ile birleştirilmiştir[183]. Daha geç dönemlerde açılıp, soyulduğundan, içinde yapının tanımlanmasına yardımcı olabilecek herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Büyük boyutlu blok taşlardan oluşan yapı temelinin üzerine kerpiçle inşa edilen Hilani I Yapısı'nın taş temeller üzerinde yükselen kerpiç duvarlarında, yatay ve derinlemesine uzatılmış ahşap hatıllar kullanılmıştır. Yapının iç ve dış duvarları, çamur sıvayla kaplıdır[184].

[180] Frittz 1983, 51.
[181] Koldewey 1902, 137.
[182] Naumann 1991, 434.
[183] Koldewey 1902, 140-141.
[184] Koldewey 1902, 137-138.

Zincirli'nin en geniş yapısını oluşturan Hilani I, cephesinde iki kule olabileceği düşünülen ve bunların arasında sütunlu giriş mekanı ile arkada ana salon ile bu salona açılan yan mekanların bulunduğu bir mimari düzene sahiptir. Yapının tarihlendirilmesi, kale duvarına olan yakınlığı ile belirlenmektedir. Arka cephesinin doğrudan kale duvarına dayalı olması, kale ile Hilan I Yapısı'nın tarihlerinin aynı olabileceğine işaret etmektedir[185]. Naumann tarafından, Hilani I, Assur Kralı Essarhaddon'un Zincirli'yi işgalinden önceki bir döneme tarihlendirilir[186]. Bu yapının MÖ 7. yy. başında, Arami hükümdarlarına ait mimari faaliyetlerin, yüksek düzeye eriştiği bir dönemde kurulduğunu tahmin etmiştir. Ona göre, MÖ 670 yıllarında Essarhaddon'un Zincirli'yi egemenliği altına almasından sonra, Hilani I Yapısı yıkılarak üzerine Yukarı Saray inşa edilmiştir[187]. Hilani I'in tarihlendirilmesi konusunda aynı görüşe sahip olan Akurgal tarafından da yapı, MÖ 7. yy.'ın başına tarihlendirilerek, Essarhaddon dönemine kadar gelişimini sürdürdüğü vurgulanmıştır[188].

[185] Frittz 1983, 46.
[186] Koldewey 1902, 139; Akurgal 1966, 75.
[187] Naumann 1991, 437.
[188] Akurgal 1966, 75.

Hilani II Yapısı :

Höyüğün batısında yer alan Hilani II, güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda inşa edilmiş, (Levha 22) kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapıdır (Levha 34). Uzunluğu 37.00 m. genişliği ise 31.30 m. olan yapı[189], yaklaşık olarak 1280 m^2.'lik bir alana kurulmuştur[190].

Yapının 18. 20 m. uzunluğunda ve 6.00 m. genişliğinde olan ön girişinde, sütun kaidesine ait herhangi bir ize rastlamamakla birlikte, giriş lentosunun ahşaptan yapılmış sütunlarla taşınmış olabileceği düşünülmektedir[191]. Zincirli ve bu dönem yapıları göz önüne alındığında, böyle bir düzenlemenin söz konusu olabileceği ağırlık kazanmaktadır. Bu bölümde bulunan 0.55 - 0.57 m. ölçülerindeki parçalar halindeki özgün konumları bilinmeyen ortostatlar içerisinde, tasvirli olarak bulunan ortostat, 0.90 m. yüksekliğinde ve 1.20 m. genişliğindedir. Ortostatın üzerinde baş bölümü plastiğe yakın[192], yüksek kabartma şeklinde betimlenen kanatlı dişi sfenks betimlemesi yer almaktadır[193] (Levha 36). Alt kenarında kalın bir silmenin yer aldığı ve plastik özelliklerine yakın bir biçimde profilden gösterilmeye çalışılan rölyef, bu silme üzerinde ve yürüyüş pozisyonunda zincirli kapı aslanları ve heykel kaidelerine benzer

[189] Koldewey 1902, 151.
[190] Margueron 1979, 172.
[191] Koldewey 1902, 151; Schirmer 1982, 27.
[192] Darga 1992, res. 282.
[193] Darga 1992, 294, res. 281.

özelliklerdedir[194]. Tipik Arami üslubunu iyi bir temsilcisi konumundaki yapıt, ayrıca Hilani III'te bulunan sütun kaideleriyle büyük benzerlik gösterir. Yapının giriş bölümünün batısına denk sol tarafında giriş ile bağlantısı olmayan 3.65 m. uzunluğunda ve 6.03 m. genişliğinde bir yan mekan bulunur. Doğu ve diğer taraftaki bölümü ise bu bölümden farklı olarak yaklaşık 4.00 m. uzunluğunda taşırılarak masif bir kule görünümü kazandırılmıştır[195]. Temel kalıntılarının da gösterdiği izler doğrultusunda, yapının bu bölümünün 12.20 m. genişliğinde bir kule ile biçimlendirildiği düşünülmüştür[196]**.** Giriş bölümünü meydana getiren kule benzeri[197] bölüm ve diğer yan odanın meydana getirdiği giriş bölümünden sonra 24.50 m. uzunluğunda ve 10.10 m. genişliğindeki ana salona geçilir. Bu ana salon boyutları açısından değerlendirildiğinde Zincirli yapıları arasındaki en geniş ana salonu temsil etmektedir. Ana salonun doğusunda, ana salon ile aynı uzunluktaki oda, yan mekanı oluşturur. Ana salonun arkasında yer alan ve yan yana dizilmiş üç oda da batı - doğu ekseni üzerinde dizilerek yapının iç mekanlarını meydana getirmişlerdir[198].

Hilani II Yapısı'nın temellerinde çeşitli boyutlarda iri blok taşlar kullanılmıştır. Temellerin oluşturulduğu bu blokların araları dolgu malzemesi görevi gören daha küçük, düzgün taşlar ile doldurulmuştur. Taş temeller üzerinde kerpiç duvarlarla inşa edilen yapının duvarlarında, yatay ve derinlemesine yerleştirilen ahşap hatıllar, hatıl ızgarası şeklindedir.

[194] Akurgal 1999, 219, res. 112.
[195] Frankfort 1996, 171; Frankfort 1952, 120.
[196] Koldewey 1902, 151; Amiett 1977, 482, abb. 863/5.
[197] Naumann 1991, 434.
[198] Koldewey 1902, 152.

Yapıda, elde edilen izlere göre, yapının iç ve dış duvarlarında, çamur ile hazırlanan bir sıva kullanıldığı anlaşılmıştır[199].

Hilani II'nin tarihlendirilmesi, plan şeması ve mimari düzenlemesi göz önüne alınarak belirlenmiştir. Özellikle iç mekanların düzeni, bu yapı ile aynı avlu üzerinde bulunan Hilani III Yapısı'na oldukça benzer bir görünüme sahiptir. Boyutları dışında, her iki yapı da aynı plan şemasını göstermektedir. Ayrıca, girişlerindeki sfenks tasvirleri de birbirine çok benzemektedir. Bu nedenle mimari özellikleri ve tasvirli eserleri göz önüne alınarak Hilani II Yapısı, MÖ 8. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Bu yapının da Hilani III gibi, Assur kralı, Esarhaddon'un Zincirli kentini egemenliği altına alışına kadar gelişimini sürdürdüğü belirtilmiştir[200].

[199] Koldewey 1902, 151, 154.
[200] Naumann 1991, 428.

Hilani III Yapısı:

Höyüğün batısında açığa çıkartılan Hilani III, güneydoğu ve kuzeybatı doğrultusunda inşa edilmiştir. Yerleşim biriminin batısındaki savunma duvarına bitişik olarak inşa edilen (Levha 22) ve yaklaşık 942 m^2.'lik bir alana kurulan yapının uzunluğu yaklaşık olarak 32.21 m. ve genişliği ise 26.15 m.dir[201] (Levha 37).

Ön avludan birkaç basamak yüksekte inşa edilen yapının, 11.37 m.'lik giriş açıklığının yan duvarlarındaki uzunluk 10.42 m.dir. Ön cephenin giriş açıklığıyla orantılı bir biçimde olduğu mimari anlayışla düzenlenen yapının (Levha 38) çift sütunlu ön girişinde yer alan bazalt sütun kaidelerinden bir tanesi *in situ* olarak bulunmuştur. Ancak bu kaideler üzerinde yükselen ve ahşaptan yapıldığı tahmin edilen sütunlar korunamamıştır[202]. 0.96 m. yüksekliğinde 1.55 m. uzunluğunda ve 1.24 m. genişliğinde olan kaide kanatlı, çift dişi sfenks tasviri ile betimlenmiştir[203] (Levha 39). Ön kısmı plastik, arka ve yan bölümleri ise kabartma olarak işlenen, her iki sfenksin üst sırt bölümünde yer alan 1.21 m. çapındaki taş levha üzerinde, sütun gövdesinin üzerine oturtulması amacıyla yapılmış alışılagelmiş olan oyuk bölümünden yoksundur. Bu nedenle taş levha üzerinde, gene taştan yapılmış bir başka ara parçanın olabileceğini düşünülmüş ve ana sütun gövdesinin de bu ara parça üzerine oturtulmuş olabileceği tahmin edilmiştir[204]. Buna karşılık bu kaide üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, taşıyıcı nitelikte yapılmış hayvan tasvirli kaidelerin, böyle bir ara parçası taşımadığını ve

[201] Koldewey 1902, 155; Naumann 1991, 430; Margueron 1979, 172.
[202] Koldewey 1902, 156-157, abb. 66.
[203] Koldewey 1902, 157; Vieyra 1955, 77; Orthmann 1971, 71.
[204] Luschan 1911, 156, abb. 66.

sütun gövdesinin doğrudan bu taş levha üzerine oturtulmuş olabileceği de göz önüne alınmıştır[205]. Giriş açıklığının her iki köşesinde bulunan aslan heykellerinden (Levha 40) korunabilenin yüksekliği, 1.54 m. uzunluğu, 2.50 m. genişliği ise 0.65 m.dir. Kulakları geriye doğru yatık ve ağzı açık bir biçimde tasvir edilmiştir[206]. Yapının sütunlu giriş bölümünün doğusunda, yan duvarlarının alt kısımlarını çevreleyen kesme taşlarla meydana getirilen taban seviyeleri üzerinde bulunan, bazalt ortostatlardan, 0.80 m. yüksekliğinde ve 1.60 m. genişliğinde olanın üzerinde, yürür durumda gösterilmiş bir kral betimlemesi yer alır. Kralın arkasında yer alan figürlerin işleniş şeması tam olarak belirgin değildir. Ancak, bunlar olasılıkla kralın arkasından giden hizmetkarları temsil etmektedir[207] (Levha 41 A). 0,79 m. yüksekliğinde, 0.73 m. genişliğindeki diğer ortostat üzerinde betimlenmeye çalışılan konu da, aynı kıyafetli ve ellerinde aynı tarzda birer kılıç tutan ve arka arkaya yürür pozisyonda gösterilmiş iki figür görülür[208] (Levha 41 B). İşleniş açısından yukarıda tanıtılan ortostata benzer bir başka ortostat, 0.79 m. yüksekliğinde ve 0.58 m. genişliğinde yapılmıştır. Gerek yüz işlenişi, gerekse saç-sakal ve elbise detayları açısından aynı özellikleri göstermektedir. Yüksekliği 0.79 m., genişliği, 0.39 m. olan diğer ortostatda da aynı figür işlenişi dikkati çekmektedir. Giriş bölümünü süsleyen diğer ortostatlar oldukça tahrip olmuştur yüksekliği 0.77 m., genişliği 1.10 m. olan ortostat üzerinde,yürür durumda, iki figür tasvir edilmiştir (Levha 41 C). Yine aynı saç-sakal ve elbise işlenişi ile görülen bu ortostatlardan diğeri üzerindeki

[205] Naumann 1991, 147.
[206] Luschan 1911, abb. 253, taf. 57/b; Koldewey 1902, 156, abb. 65; Orthmann 1971, 71.
[207] Luschan 1911, abb. 150; Orthmann 1971, 64.
[208] Luschan 1911, taf. 59; Orthmann 1971, 64, pl. 65/b.

tasvirler belirgin değildir[209]. Söz konusu ortostatlarda figürlerin duruşları, saç-sakal ve elbise detaylarının işlenişi açısından oldukça titiz bir işçilik gösterirler. Özellikle ortostatlar üzerinde tasvir edilen figürlerin taşıdığı yuvarlak başlıklar, Arami, yüz işlenişi Hitit, elbiselerde görülen süslemeler ise bize Assur etkisini anımsatmaktadır. Dolayısıyla bu figürlerde, Arami, Hitit ve Assur tasvirli eserlerinin özelliklerinin bir arada bulunduğu görülmektedir.

Ortostatlarla süslü sütunlu ön geçitten sonra, 13.90 m. uzunluğunda 6.00 m. genişliğindeki ön giriş odasına geçilir. Ön giriş odasının sağ tarafında yer alan kuzeydoğu köşesinde uzunluğu yaklaşık olarak 7.30 m. olan masif kerpiç duvar kalıntıları, bize Hilani II'ye benzer olarak burada dikdörtgen planlı bir kule yapısı görünümünü anımsatmaktadır. Ön giriş odasının diğer tarafına yer alan ve bu oda ile bağlantısı bulunmayan 3.80 m. uzunluğunda ve 6.00 m. genişliğindeki diğer bir oda ile de yapının ön giriş kompleksi tamamlanmıştır. Ön giriş ile bu bölüm yaklaşık 2.45 m. kalınlığındaki bir duvar ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu bölümde yer alan bir kapı yolu ile yapının 20.00 m. uzunluğunda, 8,50 m. genişliğinde olan ana salonuna geçilir[210]. Bu salonun kuzeydoğusunda ise ana salonun 4.40 m. uzunluğunda ve 8.40 m. genişliğinde olan bir yan odası yer alır. Ana salonun arka bölümünde ve kuzeybatısında yer alan giriş açıklığı ile güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda ana salon ile kentin kale duvarı arasında bulunan iç mekanlarına girilir. Birbirleriyle olan bağlantıları net olmayan bu iç mekanlar, yan yana dizilmiş, oldukça küçük boyutlu oda toplulukları görüntüsündedir. Arka cephelerine denk gelen kuzeybatı duvarlarının doğrudan kale duvarına

[209] Luschan 1911, taf. 59; Orthmann 1971, 64, pl. 65/e.
[210] Koldewey 1902, 154.

dayandığı oda topluluğunun ana salondan ilk olarak ulaşılan güneybatıda yer alanı 2.95 m. kalınlığındaki korunabilen duvarları ile 3.95 m. uzunluğunda ve yaklaşık olarak 2.92 m. genişliğindedir. Bu mekanın yan tarafında ise 4.30 m. uzunluğunda ve 0.75 m. genişliğinde ve ince bir duvarla[211] sonraki yan odadan ayrılmış küçük boyutlu diğer mekan yer alır. Bunun yanında kale duvarından dışarıya doğru uzanan bir su kanalı ile, üzeri delikli bir taş bloğun yer aldığı ve tuvalet olarak kullanıldığı düşünülen[212] diğer mekana benzer biçimde oldukça küçük boyutlu yan oda yer alır. Bu odanın yanında ana salonun yan mekanı aracılığıyla ulaşılabilen, 8.35 m. uzunluğunda ve 2.92 m. genişliğinde duvarlarının içerisinden oda içerisine uzanan tuğla ile örülmüş yan duvarların yer aldığı oda bulunur. Tuğlalarının yanmış olarak açığa çıkartıldığı bu duvar uzantıları, mekan içerisinde, içleri kül ve kömürle dolu olarak üç ayrı hücre oluşturacak biçimde uzanmıştır. Bundan dolayı bu odada bir ocağın var olabileceği düşünülmüştür[213]. Bununla beraber yine oda içerisinde yer alan kerpiçten yapılmış bir yıkanma kabının bulunması, bu odanın ısıtılabilir nitelikte bir banyo odası olabileceğine işaret etmektedir[214]. Bu bölümün kuzeydoğu duvarında yer alan bir giriş açıklığı ile tabanında bir önceki odaya benzer biçimde kül yığınının bulunduğu[215] 4.32 m. uzunluğunda ve yaklaşık olarak 3.36 m. genişliğinde olan yan oda bulunur. Yapının bu iç mekanlarını biçimlendiren yan yana sıralanmış oda dizileri güneybatısında duvar kalınlığı, 2.50 m. güneydoğusunda, 2.95 m., kuzeydoğusunda ise 2.50 m.dir.

[211] Koldewey 1902, 158.
[212] Luschan 1911, abb. 68.
[213] Koldewey 1902, 158.
[214] Kodewey 1902, 158.
[215] Koldewey 1902, 159.

Yapının temelinde, oldukça iri, farklı boyutlarda kesme taşlar kullanılmış ve aradaki boşluklara ise daha küçük düzgün olmayan taşlar ile doldurulmuştur. Taş temel, üzerinde yükselen duvarlar, 0.35 x 0.35 x 0.12 m. boyutlarındaki kerpiçlerle inşa edilmiştir. Bu da duvarların düzgün bir işçilikle yapıldığını göstermektedir. (Levha 42 A) Taş temel boyunca uzanan ve kerpiç duvarların altında kalan ahşap hatıllar, yatay yerleştirilmiştir. Bu hatıllar, kerpiç duvarda da belirli aralıklarla devam etmiştir. Ortalama 0.30 m. kalınlığındaki ahşap hatılların, duvarın derinlemesine de uzatıldığı görülmüştür. Duvarda, hatıl ızgarasını oluşturan yatay ve derinlemesine yerleştirilmiş bu hatılların, kerpiç örgü ile birlikte çamur sıvayla kaplandığı anlaşılmıştır (Levha 42 B). Yapının ön yüzünde, giriş açıklığının yan duvarları ortostatlarla çevrilidir; bu ortostatlar bazalttan olup, kesme taşların oluşturduğu bir temel üzerine yerleştirilmiştir. Yapıda esas itibariyle yapı malzemesini kerpiç, ahşap ve bazalt oluşturmuştur[216].

Hilani III, üç yapı bölümünden oluşan bir plan şeması ortaya koyar, sütunlu giriş mekanı ile bu mekana açılan yan mekan, giriş bölümünü, ana salon ile bu salona açılan yan mekan, merkez bölümü ve yan yana yerleştirilmiş mekan dizileri de iç birimleri oluşturmaktadır. Girişte ele geçirilen mimari süslemeleriyle, Hilani III, oldukça görkemli bir yapı görünümüne sahiptir. Yapının tarihlendirilmesi, özellikle tasvirli eserlerine dayandırılır. Gerek sfenkslerin işlenişi, gerekse ortostatlardaki figürlerin taşıdığı nitelikler açısından doğrudan Sakçagözü Sarayı'nın kabartmalarını hatırlatmaktadır[217]. Aynı ikonografik öğeleri taşıyan bu eserler, yalnızca bir ekolün ürünlerini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu benzerlikler, yapıların aynı

[216] Koldewey 1902, 155, abb. 63.
[217] Akurgal 1979, 13, fig. 16.

tarihlerde inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Hilani III'ün MÖ 8. yy.'ın ikinci yarısında Kral Barrakab'ın hüküm sürdüğü bir dönemde inşa edilmiş olduğu belirlenmiştir[218].

[218] Naumann 1991, 428.

Hilani IV Yapısı:

Höyüğün batısında bulunan Hilani IV Yapısı güney-kuzey doğrultusunda inşa edilmiş olup yaklaşık 11.50 m. uzunluğunda 23.00 m. genişliğindedir. Biçim açısından, belirli bir geometrik plan göstermeyen bu yapı, (Levha 43) yaklaşık 480 m^2.'lik bir alanı kaplamaktadır[219]**.**

Yapının avlusundan itibaren uzanan iki basamakla ulaşılan ve ortasında tek sütunun yer aldığı yaklaşık 10.10 m. genişliğindeki giriş açıklığı ile girilen ön giriş odası, yaklaşık 12.30 m, uzunluğunda, 4.40 m. genişliğindedir[220]. Yaklaşık 1.40 – 2.50 m. arasında değişen duvar kalınlığına sahip olan bu bölüm yapının tek odalı ön giriş bölümünü oluşturmaktadır. Giriş açıklığında *in situ* halde bulunan ve yaklaşık 1.44 m. uzunluğunda, 0.75 m. genişliğinde ve 1.00 m. yüksekliğinde kanatlı dişi sfenks betimlemesinden oluşan bazalt sütun kaidenin ön bölümü plastik, arka ve yan cepheleri rölyef şeklinde tasvir edilmiştir (Levha 44). Sfenksin sırtında bulunan yuvarlak taş Levhanın 0.07 m. kalınlığında olan kenarları ince yivlerle belirginleştirilmiştir. Sfenksin üzerinde yer alan bu eklentinin, ahşaptan yapılmış bir sütunu taşıdığı tahmin edilmiştir[221]. Bu bölümde mimari süsleme öğesi olarak gördüğümüz ve giriş açıklığının doğu köşesinde *in situ* halde bulunan ortostatın (Levha 45 A) yüksekliği 1.12 m. genişliği 1.16 m. kalınlığı 0.41 m.dir. Ortostat üzerinde kabartma olarak yapılmış tasvirlerin yanı sıra kitabede görülür. Üst kısımda yer alan kitabeye göre Kral Barrakab'ın yer aldığı ortostatta, 'Ben Barrakab, benim tanrım Harran'ın Baali' ifadeleri

[219] Koldewey 1902, 161; Margueron 1979, 172.
[220] Koldewey 1902, 162.
[221] Luschan 1911, 164; Akurgal 1966, 73; Orthmann 1971, 72, pl. 63/e; Naumann 1991, 147.

bulunmaktadır. Süslemeli bir taht üzerinde oturan kralın elinde kraliyet simgesi olarak lotus çiçeği bulunmaktadır. Gerek saç ve sakal işlenişi, gerekse üzerindeki elbisesinin işlenişi açısından oldukça itinalı bir biçimde gösterilen kralın karşısında ise ayakta duran ve olasılıkla sarayın yönetim birimleri ile ilgili başka bir figür görülür. Bu figürün krala göre çok daha sade işlendiği dikkati çekmektedir[222]. Bu ortostatın yanında bulunan 1.12 m. yüksekliğinde ve 0.41 m. genişliğindeki ikinci ortostatta ise elinde yelpaze tuttuğu ifade edilen bir hizmetkar görülür; yukarıda tanıtılan ortostatın yanına yerleştirildiğinde, bu figürün, oturan kralın arkasında yer aldığı ve elindeki yelpaze ile kralı serinlettiği anlaşılmaktadır[223] (Levha 45 B). Giriş açıklığının batı köşesinde ele geçirilen yaklaşık 1,14 m. yüksekliğinde, 1.53 m. genişliğindeki ortostat üzerinde bir müzik sahnesi betimlenmiştir. Aynı kıyafette ve arka arkaya yerleştirilen ve farklı müzik aletleri çalan müzisyenlerin oluşturduğu bir sahnenin görüldüğü betimlemede; bu figürlerin oluşturduğu sahneyi 1.14 m. yüksekliğindeki diğer bir ortostat üzerinde görülen müzisyenler takip eder. Bu ortostat üzerinde yan yana gösterilmek istenen iki figür, harp aleti çalan müzisyenlerin devamını oluşturmuştur[224] (Levha 46 A). Giriş açıklığında bulunan ancak özgün yeri bilinmeyen diğer bir ortostat 1.10 m. yüksekliğinde, 0,66 m. genişliğindedir. Ortostat üzerinde, koyun taşıyan bir figür görülür; omuzlarında taşıdığı koyunu götürüşü betimlenmiştir[225] (Levha 46 B). Hilani IV' e ait diğer ortostatlar oldukça tahrip olmuştur. İlki yüksekliği belirlenemeyen 0.80 m. genişliğindeki ortostattır. Burada, iki figür görülür; biri kırılmıştır diğeri ise

[222] Lloyd 1998, 72, res. 28; Luschan 1911, taf. 60.
[223] Jacoby 1911, abb. 225; Pottier 1921, 99, fig. 87; Orthmann 1971, 63, 545.
[224] Luschan 1911, abb. 259/b; Frankfort 1996, 184, pl. 160/b; Orthmann 1971, 63, pl. 63/f, 64/a.
[225] Orthmann 1971, 63, pl. 64/c.

ok ve yay taşıyan hizmetkarı oluşturur[226]. Yüksekliği 1.14 m. olan diğer ortostat üzerinde de gene hizmetkârların tasvir edildiği tahmin edilmiştir[227]. Bu bölümde yer alan bir giriş açıklığıyla ulaşılan arka bölümünde aynı eksen üzerine oturtulmuş ve yaklaşık 18,37 X 7.26 m. ölçülerinde ve korunabilen duvar kalınlıkları 2.70 m. olan, yapının en geniş mekanını oluşturan ana salon yer alır[228]. Ana salonun arkasında ise ana salonun kuzeydoğu duvarına bitişik olarak yer alan ve yaklaşık olarak 7.63 m. uzunluğunda daha küçük boyutlu oda, ana salona bağlı yan mekanı meydana getirir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeleri korunamamış olan ve yaklaşık 2.23 m. duvar kalınlığı ölçülerine sahip olan yan odanın, ana salonla bağlantısının olup olmadığı belirlenememiştir[229]. Yapı, batısında 'Kuzey Salon' olarak adlandırılan yapı ile doğusunda Hilani II ve kuzeyinde ise J ve K Yapıları'nın önünde bulunan M olarak adlandırılan avlu ile çevrilidir (Levha 35). Hilani IV'ün batısında yer alan, 30.15 m. uzunluğundaki Kuzey Salon'un doğu duvarı ile Hilani IV'ün batı duvarı bitişiktir. Ancak, bu bölümde yapıların birbiriyle olan bağlantısına işaret edecek herhangi bir kapı açıklığına rastlanmamıştır. Bu nedenle, her iki yapı arasındaki ilişki belli değildir. Hilani IV'ün kuzeyinde açığa çıkartılan duvar uzantılarının ise M avlusuna doğru uzandığı anlaşılmıştır[230].

Malzeme ve yapı yöntemi açısından baktığımızda, yaklaşık 1.80 m. derinliğinde olan yapı temelleri, içine farklı boyutlarda iri taşların yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu taşlar arasındaki boşluklar, dolgu

[226] Orthmann 1971, 63, pl. 63/d.
[227] Orthmann 1971, 63, pl. 64/a.
[228] Koldewey 1902, 165.
[229] Koldewey 1902, 166.
[230] Koldewey 1902, 166.

malzemesi olarak kullanılan daha ufak boyutlu kesme taşlar ile doldurulmuştur. Taş temeller üzerinde yükselen yapının duvarları genel olarak yaklaşık 0.35 x 0.35 x 0.11 m. ölçülerindeki kerpiçlerle inşa edilmiştir. Ancak duvarlar arasında yer yer, 0.52 x 0.52 x 0.11 m. gibi daha büyük boyutlardaki kerpiçler de yer almıştır. Taş temel boyunca yatay uzatılan ve kerpiç duvarın altında kalan ahşap hatıllar, kerpiç duvar örgüsü arasında bulunur. Belirli aralıklarla ve düzenli bir biçimde yerleştirilen bu hatıllar, yaklaşık 0.30 m. kalınlığındadır. Duvarlarda yatay ve derinlemesine uzatılan bu ahşaplar, hatıl ızgarası biçiminde duvar örgüsünü sağlamlaştırmıştır. Ele geçen kanıtlara göre iç duvarlarında yaklaşık 0.01 m. kalınlığında kireç sıvanın kullanıldığı ve bu sıvanın üzerine aynı kalınlıkta ancak daha özenli olarak yapılmış ikinci bir kireç sıvanın sürüldüğü anlaşılmıştır[231].

Hilani IV, girişinde ele geçirilen tasvirli eserleri göz önüne alınarak tarihlendirilmiştir. Özellikle üzerinde kitabenin bulunduğu ortostat, yapıyı Kral Barrakab dönemine tarihlemiştir. M.Ö 8. yy.'ın ikinci yarısında hüküm süren Barrakab tarafından inşa edildiği ileri sürülmektedir[232].

[231] Koldewey 1902, 160-164, abb. 77.
[232] Luschan 1911, 374-377; Pottier 1921, 101; Landsberger 1948, 50; Vieyra 1955, 79.

I.4. SAKÇAGÖZÜ

Gaziantep il merkezinin yaklaşık 45 km. batısında, eski adı Keferdiz olan Sakçagözü Bucağı'nın 3 km. uzağında, Hasar Köyü'nün kuzeyinde yer alan yerleşim birimi, Amanos Dağları'nın doğu ucu ile sınırlanan Islahiye Ovası'nın devamı olan Sakçagözü Ovası ile çevrelenmiştir (Harita 2). Höyük ilk kez 1883 yılında K. Humann ve F.V. Luschan tarafından keşfedilmiş ancak söz konusu yıllarda bilimsel anlamda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda J. Garstang tarafından yürütülen kazı çalışmaları, 1907 ve 1912 yılları arasında devam ettirilmiş ve heykellerle süslü bir ön avlusu olan ve savunma duvarı MÖ 8. yy.'a tarihlendirilen saray yapısı açığa çıkartılmıştır. 1949 yılında İngiliz ve Alman Arkeoloji Enstitüleri adına S. Lloyd tarafından yapılan kısa süreli çalışmalar, 1963 yılında U.B.Alkım tarafından devam ettirilmiştir.

Sakçagözü Sarayı:

9 m. yüksekliğinde ve 140 x 90 m. ölçülerindeki[233] Coba Höyük'ün doğusunda yer alan ve höyüğün en yüksek seviyesine inşa edilen saray yapısı, güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılmıştır. (Levha 47 A-B). Yaklaşık olarak 625 m².'lik bir alanı kaplayan yapının uzunluğu 25.00 m., genişliği ise 28.00 m. ölçülerindedir[234] (Levha 48 A). Yerleşim biriminin savunma sistemi kapısından itibaren başlayan ve sarayın ön avlusu boyunca devam eden taş döşemeli bir patika ile ulaşılan sarayın giriş yönü,

[233] Williams-Taylor 1950, 54.
[234] Margueron 1979, 172.

yerleşim biriminin savunma sistemi girişi ile aynı yönde yer alır. Yapının doğu cephesi aynı zamanda savunma sistemi duvarı görevi görmektedir[235]. Bu nedenle yapının bu yönde inşa edilen cephelerinin ana yapıya ait, kendine ait duvarları olmamakla birlikte, aynı zamanda yerleşim birimimin kale duvarları ile sınırlandırılmıştır[236]. Yapının tek sütunla[237] desteklendiği anlaşılan ön girişinde yer alan süslemeli ve 0.95 m. genişliğinde ve 0.88 m. genişliğindeki bir bazalt sütun kaidesi[238] kanatlı, çift dişi sfenks şeklinde tasvir edilmiştir[239] (Levha 49 - 50 A). Ön tarafı plastik, arka ve yan tarafları yüksek kabartma şeklindeki sfenkslerin, üst bölümlerinde yer alan ve taşıyıcı bölümü meydana getiren kenarları paralel yivlerle bezenmiş silindirik levhalar bulunur[240]. Ön giriş bölümünün Ortostatlarla çevrili duvarlarının köşelerinde yer alan 1.03 m. yüksekliğinde ve 1.30 m. uzunluğundaki[241] bazalt aslan heykelleri, dişi sfenks tasvirlerine benzer bir biçimde şekillendirilmiştir[242] (Levha 50 B - 52 A). Baş bölümlerinin plastik, profilden betimlenen arka ve yan bölümlerin yüksek rölyef olarak betimlendiği tipik Arami biçemi özelliğindeki[243] aslanlar, oldukça doğala yakın olarak biçimlendirilmiştir. Girişin yanlarında bulunan ve aslan betimlemelerini takip eden yaklaşık olarak 0.90 m. yüksekliğinde ve çeşitli genişliklerde yer alan ortostatların üzerlerinde çeşitli sahneler yer almaktadır. Merkezi sahnesini hayat ağacı ile her iki tarafında yer alan figürlerin oluşturduğu ön

[235] Naumann 1991, 437
[236] Frankfort 1952, 124.
[237] Naumann 1991, 437; 433, res. 564; Akurgal 1966, 75.
[238] Garstang 1908, 108-109; Vieyra 1955, 77, fig. 75; Orthmann 1971, 81, pl. 59.
[239] Naumann 1991, 147, res. 164-165.
[240] Orthmann 1971, 531, pl. 50/b.
[241] Garstang 1908, 109; Orthmann 1971, 81; Tankard 1939, 87.
[242] Frankfort 1996, 183, fig. 89; Akurgal 1999, res. 105a/b.
[243] Akurgal 1988, 160.

geçitin sağ tarafında yer alan ortostatın (Levha 51 A) üst kısmında kanatlı güneş kursunun alt bölümünde bulunan hayat ağacının her iki yanında, ellerinde kozalak tutan tanrısal figürler betimlenmiştir[244]. Bu sahnenin hemen yanında, yüzleri kapı geçidine dönük ise başı kuş başlı kanatlı demonlar, diğer bir deyişle gövdesi, insan biçiminde işlenen kuş adamlar ve bir elinde kozalak diğer eliyle de situla taşır biçimde gösterilmiştir.[245]. Sol tarafta yer alan aslan heykeli arka bölümünü takip eden ortostat üzerinde, sütun kaidesi üzerinde gördüğümüz sfenkslere benzer biçimde kanatlı sfenks tasviri ve sfenks kabartmasının hemen yanında da bir elinde lotus tutar biçimde işlenmiş, plastiğe yakın olarak işlenmiş Arami biçemli elbisesi ile rahip-kral olarak nitelenen bir figür gösterilmiştir[246] (Levha 51 B). Bu bölümde bulunan diğer bir ortostat üzerinde de yine Arami biçemi özellikleriyle biçimlendirilmiş, yan yana yerleştirilmiş sola yönelik ve olasılıkla saray görevlilerinin betimlendiği iki figür yürüyüş pozisyonunda görülür[247]; (Levha 52 B) bu figürlerden önde bulunanın elinde hurma dalından yelpaze, diğerinin elinde ise simgesel olarak yırtıcı bir kuş ve asa gösterilmiştir[248]. Kapı aslanlarının arka bölümlerinde bulunan ve tipik Arami biçemi ile şekillendirilmiş başlarında yine Arami tipinde başlıklar taşıyan kanatlı sfenks betimlemeleri yer alır[249] (Levha 51 B). Aslan biçimli gövdelerinin doğala yakın olarak işlendiği sfenksler yüksek rölyef olarak biçimlendirilmişlerdir[250].

Sütunlu ön giriş odasından sonra, uzunluğu, 14.00 m. ve genişliği 6.00

[244] Darga 1992, 301.
[245] Garstang 1908, 109; Darga 1992, 301, 303, res. 293.
[246] Orthmann 1971, 81; Garstang 1908, 109; Tankard 1939, 87.
[247] Bossert 1942, fig. 887- 888.
[248] Darga 1992, 301; Garstang 1908, 108-109.
[249] Akurgal 1999, res. 129.
[250] Darga 1992, 302, 297, res. 292.

m.[251] olan ve güneydoğusunda ince bir duvarla bölünerek küçük bir yan mekanın oluşturulduğu ana salona geçilir. Bu küçük mekanda yer alan bir giriş açıklığı yolu ile sarayın, bu mekanının çevresine eklenmiş iç mekanlarına ulaşılır. Bu iç odalar kuzeydoğu ve güneydoğu yönünde yan yana yerleştirilmiş oda dizilerinden oluşur. Bu mekanların arka cephelerine ait duvarları olmadığından dolayı[252] sarayın kuzeydoğu ve güneydoğu duvarları doğrudan kentin savunma duvarına dayanmıştır[253]. Sarayın kuzeybatısında, etrafı duvarla çevrili olan ve büyük taşlarla döşeli olan avlunun doğu köşesinde taş basamaklardan oluşan bir merdiven[254] ile kentin savunma duvarına ulaşılır[255] Avlunun kuzeybatısında ise yan yana yerleştirilmiş mekan dizileri yer almaktadır[256].

Yapı, taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiştir. Temel, 1.00 m. derinliğinde, düzgün, eş boyutlu, büyük taşlarla doldurulmuştur[257]. Aradaki dolgu malzemesini daha küçük, farklı boyutlardaki düzgün taşlar oluşturmaktadır. Taş temel üzerinde yükselen duvarlar kerpiçle örülmüştür. Yapıdaki kerpiç duvarların en alt tabakalarına büyük boyutlu tuğlalar yerleştirilmiştir. Bu tuğla tabakası, yapının yalnızca dış duvarlarında görülmüştür. Yapıda, duvar kalınlığı, 1.50 m. korunan duvar yüksekliği ise, en fazla 2.00 m.dir. Yapının ön yüzünde yer alan ortostatlar, *in-situ* halde ele geçmiştir. Üzerinde çeşitli betimlemelerin görüldüğü bu ortostatlar bazalttan

[251] Margueron 1979, 172, 165, fig. 10/c.
[252] Garstang 1913, 68-69.
[253] Naumann 1991, 437.
[254] Frittz 1983, 54.
[255] Garstang 1913, 70.
[256] Naumann 1991, 438.
[257] Williams-Taylor 1950, 81-82.

yapılmıştır[258].

Sakcagözü'nün en görkemli yapısını oluşturan saray, giriş bölümündeki mimari düzenlemesinin bir parçası olan, tasvirli eserleriyle bilinen bir yapıyı temsil etmektedir. İç mekanları tamamen tahrip olmuş durumda açığa çıkartılan bu yapıda, yalnızca girişteki mimari elemanlar in situ bulunmuştur, bu nedenle, Saray'daki incelemeler daha çok mimari süsleme üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Gerek süsleme programı, gerekse süslemeyi oluşturan mimari elemanlar, aynı bölgedeki diğer yapıların mimari süslemelerine olan benzerliğiyle ön plana çıkmaktadır. Özellikle, Zincirli'de Hilani III ve Hilani IV, bu benzerlikleri doğrulayan önemli yapıları oluşturmaktadır. Sakçagözü Sarayı'nın tarihlendirilmesinde de bu benzerlikler göz önüne alınmaktadır[259]. Sakcagözü Sarayı'nın tarihlendirilmesi, girişindeki süslemelerine dayandırılarak, MÖ 8. yy.'ın ikinci yarısına yerleştirilmektedir[260]. Tarihlendirilmesinde öncelikle ele alınan mimari elemanı sütun kaidesidir. Bu sfenks tasvirli kaidenin tamamen benzeri Zincirli Hilani IV girişinde ele geçmiştir. Ayrıca ortostatlar üzerinde kabartma olarak yapılan tasvirler de, biçem açısından Zincirli Hilani III yapısının ortostatlarına benzetilmiştir[261]. Öte yandan Sakcagözü Sarayı'nın tarihlendirilmesinde, diğer kaynakları küçük buluntular oluşturmaktadır. Bunlar çeşitli renklerde boyalı vazo parçaları, mühür ve üzerinde Hitit Hiyeroglifi olan mühür baskılarıdır[262]. Gerek bu buluntular gerekse ortostatlar üzerindeki tasvirler üzerinde inceleme yapan, Landsberger ve

[258] Garstang 1913, 70-71; Naumann 1991, 54.
[259] Williams-Taylor 1950, 67, 73.
[260] Orthmann 1971,80-82; Ussishkin 1966, 18.
[261] Karşılaştırma için baknz., Hilani IV ve Hilani III, lev. 45, 55.
[262] Garstang 1913, 71.

Güterbock[263] tarafından, Saray'ın MÖ 8 yy.'ın ikinci yarısında inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmüştür[264]. Bununla beraber çoğu araştırmacı tarafından, bu dönemde Sakçagözü'nün, Kummukh Devleti'nin sınırları içinde bulunduğu göz önüne alınarak, Sakçagözü'nün Kral Muttallu tarafından yönetilmiş olabileceği düşünülmüştür.[265]. Kummukh'un son kralı, Muttallu'nun MÖ 720-709 yılları arasında hüküm sürdüğü belirtilerek, sarayın da bu kral zamanında yaptırılmış olabileceği belirlenmiştir[266].

[263] Guterbock 1961, 49-50.
[264] Ussishkin 1966, 18.
[265] Landsberger 1948, 76-79.
[266] Ussishkin 1966, 18, 21; Garstang 1908, 110; Akurgal 1966, 75; Hanfman 1960, 44.

I.5. KARGAMIŞ

Gaziantep İli'nin Kargamış İlçesi'nin merkezinde, Fırat Irmağı ile Türkiye-Suriye sınırının kesiştiği yerde, Fırat Irmağı'nın batı kıyısında yer alan yerleşim biriminin bir bölümü Suriye topraklarında kalmaktadır (Harita 1 B). İlk kez 1876 yılında G. Smith tarafından, kente bulunan kalıntılar ile tanımlanmaya çalışılan yerleşim birimindeki kazılar, British Museum adına 1878-81 yılları arasında P. Henderson başkanlığında başlatılmıştır. Daha sonraki çalışmalar ise 1911-12 yılları arasında D. G. Hogarth, R. C. Thompson ve C.L. Woolley tarafından yürütülmüştür. 1914 yılında C. L. Woolley ve T.E. Lawrence başkanlığında tekrar başlatılan kazı çalışmaları, 1920 yılında C. L Woolley tarafından yine British Museum adına devam ettirilmiştir. Söz konusu araştırmalarla, kalenin yer aldığı tepedeki Prehistorik tabakaların yanında Erken ve Geç Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen iki ana yerleşme tabakası günışığına çıkarılmış ve araştırma sonuçları, British Museum tarafından yayınlanan Carchemish adlı üç ciltlik yapıtla arkeoloji literatüründeki yerini almıştır.

Kargamış Hilani Yapısı:

Höyüğün güneyinde yer alan Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray yapısı, batı-doğu doğrultusunda konumlandırılmış (Levha 54) olup, yaklaşık 18.00 x 18.00 m^2.'lik ölçülere sahiptir. Kare planlı olarak inşa edilen yapı

yaklaşık olarak 324 m².'lik bir alanı kaplamaktadır[267].

Oldukça yalın bir plan şeması (Levha 55) gösteren[268] yapıya giriş, önünde bulunan bir ön avlu aracılığı ile sağlanmıştır. Girişe doğru yönlendirilmiş ve giriş önüne dek devam eden bu avlu çakıl taşlarıyla döşelidir. Giriş bölümünde giriş açıklığı boyunca yer alan, kireç taşından yapılmış ve yaklaşık 3.00 X 2. 00 m. boyutlarında iri blok bir eşik taşı bulunur. Yapının ön bölümünde çeşitli boyutlardaki taşlar üzerinde yer alan ve aynı eksen üzerinde bulunan 0.75 m. çapındaki iki girintiden birinde yer alan bazalttan yapılmış 0.95 m. çapındaki sütun kaidesi, girişin sütunlarla desteklendiğini göstermektedir. Korunamayan diğer sütununda olasılıkla diğer girinti içerisinde yer aldığı düşünülmektedir[269]. Yaklaşık 9.00 m uzunluğunda ve 2.50 m. genişliğinde iki sütunla desteklendiği anlaşılan bu bölüm, avlu seviyesinden daha yüksekte yer alır (Levha 56 A). Bu bölümden sonra ulaşılan yaklaşık 4.00 m. genişliğindeki kapı açıklığının olduğu bölümde yer alan kireçtaşı eşik üzerinde bulunan ve yaklaşık 0.70 X 1.20 m. ölçülerindeki girinti izleri, girişin en önünde yer alan bölüme benzer olarak dikdörtgen kaideler üzerinde yükselen sütunların varlığına işaret etmektedir[270]. Bu nedenle ön giriş ile ana salona geçişi sağlayan kapı üzerindeki salon arasında da iki sütun bulunduğu düşünülmüştür[271]. Bu dönem yapılarının karakteristik özellikleri göz önüne alındığında, ele geçen bu kalıntılar bu düşünceyi destekler niteliktedir. Çift sütunla desteklenen kapı ile yapının tüm genişliği boyunca enine konumlandırılmış olan yaklaşık

[267] Margueron 1979, 172.
[268] Hogarth 1988, fig. 23.
[269] Hogarth 1952, 179.
[270] Busink 1970, 560.
[271] Hogarth 1952, 179-180.

13.80 - 14.00 m. uzunluğunda ve 6.50 m. genişliğindeki[272] dikdörtgen biçimli ana salona girilir. Parçalar halinde bulunan ve geniş blok taşlarla kaplı olan oda tabanının üzeri, ince bir çamur sıva ile kaplanmıştır[273]. Yapının arka doğu köşesini oluşturan bölümde korunabilen duvar kalınlığı yaklaşık 7.00 m.'dir. Bunun yanında diğer bölümlerde bulunan temel kalıntılarına göre tüm cephelerde yaklaşık olarak 2.30 ile 2.50 m. kalınlığındaki duvarları işaret etmektedir. Bu nedenle yapının iki katlı olabileceği yönünde görüşler söz konusudur; Woolley tarafından da desteklenen bu görüş[274] Busink tarafından onaylanmış ve duvar kalınlığına dayanılarak, yapının ikinci katının olduğu ve yukarıda bahsettiğimiz 7.00 m. kalınlığındaki arka duvarın, üst kata çıkabilmek için yapılan merdiven bölümünü oluşturduğu ileri sürülmüştür[275] Ayrıca, Busink tarafından yapılan yapının üst katına ait mimari düzenlemede, sütunlu giriş mekanının üstünde yalnızca 1.50 m. derinliğinde bir mekanın olabileceği belirtilmiştir. Bu düzenlemenin ise üst katın ışık alabilmesini sağlamak için yapılmış, olduğu ve dolayısıyla sütunlu girişin üstünde, yalnızca bir balkon olduğu tahmin edilmiştir. Bununla beraber üst katta ayrıca bir ana salonun da yer aldığı ifade edilmiştir[276]. Yapının yan mekanını, Ana salonun arka kuzeydoğu köşesinde bulunan bir giriş açıklığı ile yapının arka cephesini sınırlandıran ve yaklaşık 7.00 m. uzunluğunda 3.00 m. genişliğindeki son odası meydana getirir. Bu oda içerisinde açığa çıkartılan bir moloz yığınından dolayı bu mekanın merdiven odası olabileceği

[272] Margueron 1979, 168.
[273] Hogarth 1952, 180; Naumann 1991, 483.
[274] Hogarth 1952, 183.
[275] Busink 1970, 512, 515.
[276] Busink 1970, 513-514.

düşünülmüştür[277]. Yapının güney duvarına yakın bir yerde ise enkaz arasında bir altar açığa çıkartılmıştır. Bu altarın ölçüleri 0.85 x 0.50 m. olarak belirlenmiştir[278]. Saray yapısında, arka cepheye ait köşelerin kulelerle takviye edildiği anlaşılmıştır; bu kulelerin yaklaşık 2,50 x 2,75 m. kalınlığında olduğu belirtilmektedir. Bu kalınlığın, surlardaki kulelerle aynı olduğu görülmüştür[279].

Yapı, farklı malzemelerden oluşan temel üzerine kerpiçle inşa edilmiştir. Yaklaşık 1,65 m. derinliğinde açılan temel, farklı boyutlardaki kesme taşlarla doldurulmuştur. Bu taşların yanı sıra çakıl taşı, seramik parçaları da yerleştirilerek düzgün bir yüzey elde edilmiştir. Yapının temel, üzerinde yükselen duvarları, dikdörtgen boyutlu kerpiçlerden oluşmaktadır. Kerpiç duvarda, belirli aralıklarla ahşap hatılların yerleştirildiği tahmin edilmiştir. Duvarların İç ve dış yüzleri çamurla sıvanmıştır. Ancak, içte, kireçle sıvanmış duvar kalıntılarına da rastlanmıştır. Yapı, temel seviyesinde ele geçtiğinden korunan duvarları çok azdır. Ayakta kalan duvarların ise alt bölümleri ortostatlarla çevrilidir. Bazalttan yapılmış olan bu ortostatların üzerinde delikler görülmüştür; bu deliklerin bağlantıyı sağlamakta kullanılmış olabileceği düşünülmüştür. Yapıda kerpiç, ahşap ve bazaltın dışında kullanılan diğer bir yapı malzemesini kireç taşı oluşturmuştur. Özellikle girişte ele geçirilen eşiklerin kireç taşından olduğu görülmüştür[280].

Kargamış'ın Hilani Yapısı'nda dağınık ve küçük parçalar halinde ele geçirilen süsleme özelliği gösteren mimari elemanlar çok azdır. Yapının güney ve güneybatı duvarının olduğu bölümlerde heykel parçaları

[277] Hogarth 1952, 184; Naumann 1991, 483.
[278] Hogarth 1952, 182, fig. 69.
[279] Busink 1970,
[280] Hogarth 1952, 176.

bulunmuştur. Bunlar bazalttan yapılmıştır; aslan tasvirinin kabartma olarak işlendiği bir parça ile bir demon başı ve palmet motifinin görüldüğü kabartmalardır. Ayrıca, cepheden tasvir edilmiş aslan ayağına ait bir parça, 0.40 m. yüksekliğinde, 0.44 m. genişliğinde korunmuştur[281].

Hilani yapısının tarihlendirilmesi, kentte bulunan tapınak ve küçük buluntuların değerlendirilmesi yöntemine dayandırılmaktadır. Buna göre, fırtına tanrısına adanan ve genel hatlarıyla aynı plan şeması özelliği gösteren tapınak yapısından dolayı, yapının aynı dönem içerisinde, ancak biraz daha geç bir evrede içerisinde inşa edilmiş olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber, yapıda ele geçen buluntular içerisinde malzemesini kristal taşının oluşturduğu ve Geç Hitit üslubunda betimlenmiş 0.023 m. ölçülerindeki bir silindir mühür üzerinde, kral huzuruna gelen üç figürün yanlarında getirdikleri kurbanları sunuşlarının gösterildiği bir tapınma sahnesi tasvir edilmiştir[282]. Ek olarak Siyah steatitden taşından yapılmış ve aynı üsluba sokulan ikinci mühürde ise, bitkisel bezekler dikkati çekmektedir. Ayrıca yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salonunda bulunan 0.58 m. çapında ve 0.52 m. yüksekliğindeki küp ile kübün içindeki seramik parçaları, Demir Çağ'larına tarihlendirilmiş ve dolayısıyla kentteki yapı, gerek mimari özellikleri, gerekse içindeki buluntuları ile beraber, MÖ 9./8. yy.'lar arasına yerleştirilmiştir[283].

[281] Hogarth 1952, 182, fig. 71.
[282] Hogarth 1952, 183, fig. 74-75.
[283] Hogarth 1952, 182, fig. 71.

II. BÖLÜM

KUZEY SURİYE BÖLGESİ SARAY MİMARİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

II.1. SARAY YAPILARININ PLAN AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kuzey Suriye Bölgesi'nin MÖ I. binyılda gördüğümüz ve Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray yapıları, bu türün önemli örneklerini ortaya koymaktadır. Saray yapılarına ait plan tiplerine genel olarak bakıldığında, yapıların iki ayrı mimari birimi bu dönem saray yapılarının değerlendirilmesinde ayırıcı bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu mimari birimleri saray yapılarının giriş bölümleri, yapıların merkezi bölümünü oluşturan ana salonları ve iç odaları veya başka bir deyişle iç düzenlemeleri oluşturmaktadır. Bu sebeple saray yapılarının plan açısından değerlendirilmesinde, söz konusu kısımların düzen ve sayısı göz önüne alınıp incelenerek ve daha erken dönemlerde görülen önemli sayılan öncüleri ile de karşılaştırılarak, nasıl bir mimari anlayışı ortaya koydukları saptanmaya çalışılacaktır.

Kuzey Suriye'nin MÖ I. binyıl saray yapılarına plan şemaları açısından bakıldığında, genel bir mimari anlayışın hakim olması koşuluyla, kendi içerisinde bazı farklılık veya benzerliklerinin olduğu görülür. Bu farklılık veya benzerlikler aynı zamanda mimari düzenleme açısından bir gelişimi de ortaya koyar gibidir. Bu nedenle saray yapıları kendi içinde tiplere ayrılabilmektedir. Bu tipler altında bulunan yapı tipleri de, oluşturdukları ortak özelliklerle de, kendi içinde gruplara ayrılabilmektedir. Değerlendirme açısından daha net bir özelliğin ortaya

konulması açısından yapıları, I. ve II. tip ve bu tipler altında gruplar olarak ele almak mümkündür. Buna göre, 1. tip yapıların temsilcilerini, Tel Halaf Batı Sarayı, Tell Tayinat Güney Sarayı, Zincirli Hilani II, Zincirli Hilani III, Sakçagözü Sarayı, Tell Tayinat Kuzey Sarayı ve Zincirli Yukarı Saray'ın kuzeybatı (A Yapısı) bölümü oluşturur. 2. tip yapıları ise, Kargamış Hilani Yapısı, Zincirli K Yapısı, Zincirli Hilani IV, Hilani I ve Zincirli Yukarı Saray'ın kuzeydoğu (B Yapısı) bölümü oluşturur.

I. tipte ele alınan yapıların mimari düzenlemelerinde giriş bölümü ile merkezi bölümü meydana getiren ana salona önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu yapılarda sütunlu giriş bölümü ile buraya açılan yan mekanlar giriş bölümünü oluşturmaktadır. Sarayın merkezinde ana salon etrafında ise bir sıra mekan dizisi yerleştirilmiştir. Söz konusu bu birimlere, ana salon vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Bu düzenlemenin görüldüğü yapılarda mimari tasarım aynıdır, ancak mimari birimler belirli özeklikler göstermek suretiyle kendi aralarında da gruplar oluşturmaktadır. II. tipin 1. grubunda, mekanların düzenlenmesinde sütunlu giriş mekanı ile ana salon odak noktası olarak alınmıştır. Bu gruptaki yapılarda giriş bölümünün her iki yanında yan odalar bulunmaktadır. Merkezi bölümü meydana getiren ana salonun iki yanında ve arkasındaki mekan dizileri dikkati çekmektedir. Bu odalara ana salondan açılan birer kapıyla geçildiği görülmektedir. I. plan tipinde görülen bu ilk grubun bölgedeki temsilcileri, MÖ 9. yy.'a tarihlenen Tell Halaf Batı Sarayı ile MÖ 8. yy.'a tarihlenen Tell Tayinat'daki Güney Sarayı'dır. Her iki yapıda da aynı düzenleme benimsenmiştir; giriş eksenine göre ana salonların batısında bir yan mekan, güneylerinde ise üç mekan dizisi görülmektedir. Ancak, Batı Sarayı'nda, ana salonun doğusunda diğer bir yan mekan görülürken, Güney Sarayı'nda kendi

içinde kapalı, beş mekandan oluşan bir oda topluluğu dikkati çekmektedir. Bu farklılığın dışında, her iki yapıda da, benzer olarak, giriş bölümlerinde yer alan yan mekanlarından birisi merdiven odası olarak tanımlanmıştır.

MÖ 8. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilen Zincirli'deki Hilani III ve Hilani II yapılarıyla Sakçagözü Sarayı, planları açısından sütunlu giriş bölümü ile bu bölümün yalnızca bir kenarında yer alan yan odanın giriş bölümünü oluşturduğu yapıları temsil eden I. tipin 2. grup yapılarını meydana getirmektedir. Merkezi bölüm olan ana salonun yan tarafında, yan mekan ve arka bölümde ise bir sıra oda dizileri bulunmaktadır. Bu mimari tasarımın benimsenerek inşa edildiği yapılarda, plan şeması birbirine çok yakındır. Her üç yapıda da, sarayın merkezi bölümünü oluşturan ana salon çevresine dizilmiş oda düzeninin benzer olduğu görülür. Burada yer alan tek farklılık ise, arkada dizili olan oda sayılarında karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, bu oda sayıları Hilani III Yapısı'nda ana salonun kuzeybatısında beş, Hilani II Yapısı ana salonunun kuzeydoğusunda üç ve Sakçagözü Sarayı ana salonun kuzeydoğusunda ise iki oda dizisi şeklinde bulunmaktadır. Ancak bu durum, her üç yapının da kendi içerisindeki mimari düzenleme ilişkisi açısından ayırıcı olmayan ve göz önüne alınmaması gereken bir özellik gibi görünmektedir. Dolayısıyla burada belirleyici ve dikkati çeken ana özelliği, sütunlu giriş bölümünün yalnızca bir tarafında yer alan oda oluşturmaktadır. Yine, daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi belirleyici bir özellik olmasa da küçük bir ayrıntı olarak, Hilani III ve Hilani II yapılarında diğer kenarda yer alan masif duvar kalıntıları, bu bölümlerde kule benzeri bir düzenlemenin söz konusu olabileceğine işaret etmiştir. Kesin olmamakla birlikte, Sakçagözü'nde bulunan saray yapısında ise bu tarz bir kule

yapısından söz edememekteyiz.

I. tipin 3. grup saray yapılarında, ana salon düzenlemesine ağırlık verildiği görülür. Bu mimari düzenlemenin vurgulandığı yapıların temsilcilerini ise, MÖ 8. yy.'a tarihlendirilen Tell Tayinat'daki Kuzey Sarayı ile MÖ 7. yy.'a tarihlendirilen Zincirli'deki Yukarı Saray'ın kuzeybatı bölümü (A Yapısı) oluşturur. Bu yapıların mimari tasarımında, en önemli özellik, ana salonun düzenlemesinde ortaya çıkmaktadır. Bu yapılarda sütunlu giriş bölümü, her iki yanında birer yan odaya açılmaktadır. Dolayısıyla yapıların giriş bölümünün iki yan odadan oluşan giriş kompleksiyle tamamlandığı anlaşılmaktadır. Sarayların merkezi bölümünde yer alan ana salon, giriş bölümü ile aynı eksen üzerinde olmak üzere, yapının tüm genişliği boyunca konumlandırılmıştır. Yapının yan mekanlarını ise ana salonun arkasında yer alan ve yan yana yerleştirilmiş bir dizi oda sırası oluşturmaktadır. Kuzey Sarayı'nda, ana salonun kuzeybatısında yer alan mekanlar, dörder mekanlı olmak üzere iki sıra halinde konumlandırılmıştır. Yukarı Saray'ın kuzeybatı bölümündeki yapısında ise yalnızca dört mekandan oluşan bir mekan dizisi görülmüştür. Kuzey Sarayı'nı Yukarı Saray'ın kuzeybatı bölümünden farklı kılan tek özelliği, bu mekanların düzeni ve sayısıdır. Bu farklılık ise Kuzey Sarayı'nda iki sıra halinde mekan dizisi oluşturulması suretiyle, yapımında kendine özgü bir mimari anlayışı ortaya koyduğunu göstermektedir. II. tipin 1. grubundaki, MÖ 9./8. yy.'lar arasına tarihlendirilen Kargamış'ta bulunan saray yapısı ile MÖ 8. yy.'ın başına tarihlenen Zincirli'deki K Yapısı ile MÖ 8. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilen Hilani IV yapılarında ise mimari düzenlemelerde yapı topluluğu kompleksinden biraz daha uzaklaştırılmış ve daha yalınlaştırılmış bir plan uygulaması dikkati çekmektedir. Bu anlayışın

benimsendiği yapılarda sütunlu giriş bölümünün giriş bölümüne, merkezi bölümü meydana getiren ana salonun ise daha çok iç odalara hakim olduğu anlaşılmaktadır. Ana salon, hemen hemen yapının tüm genişliği boyunca konumlandırılmıştır. Bununla birlikte her üç saray yapısı, yalnızca bir tarafında yer alan yan oda düzenlemesi özelliği ile de benzer bir mimari anlayışın temsilcilerini oluşturmaktadır. Az çok yukarıda bahsettiğimiz üç saray yapısıyla ortak özellikler taşımakla birlikte, kendine özgü nitelikler nedeniyle 2. grup olarak ayırabileceğimiz iki yapı olan, MÖ 7. yy. başına tarihlendirilen Hilani I ile MÖ 7. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen Yukarı Saray'ın kuzeydoğu bölümünde (B Yapısı), daha farklı bir mekan düzenlemesi dikkati çekmektedir. Bu yapılar genel olarak alışılagelen bir mimari düzenlemenin dışında biraz daha farklı bir oda düzenlemesi ortaya koymuşlardır. Hilani I'de sütunlu giriş mekanından sonra yapının merkezine yerleştirilmiş ana salonun yalnızca bir kenarında yan mekan açığa çıkartılmıştır. Yukarı Saray'ın kuzeydoğu bölümünde ise daha farklı bir mimari anlayış göze çarpmaktadır. Bu yapıda hem giriş bölümünün hem de ana salonun yalnızca bir tarafında yan yana yerleştirilmiş iki oda dizisi görülür. Bu odalara giriş ise, ana salon içerisinden açılan bir giriş ile sağlanmıştır. Odalardan yalnızca biri ana salona doğrudan açılmaktadır. Her iki yapıda da görüldüğü gibi, iç mekan düzenlemesi açısından Bit Hilani şeklindeki diğer saray yapılarından ayrılmaktadır. Özellikle Hilani I genel hatlarıyla, Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray yapılarından çok, Zincirli kale kapısının plan şeması görünümündedir. Kale kapılarında iki kule arasında yer alan giriş bölümü uzunlamasına yerleştirilmiştir. Bu bölümün arkasında, kale kapısının tüm uzunluğu boyunca uzunlamasına yerleştirilen bir iç mekan görülür. Kapı odası olarak tanımlanan bu mekanın her iki yanında ise

nöbetçi odaları bulunmaktadır. Görüldüğü gibi kale kapısında görülen mekan düzenlemesi Hilani I'e çok benzemektedir. Hilani I'de de giriş mekanının her iki yanında birer kule olduğu belirlenmiştir. Ayrıca merkez mekanı oluşturan ana salonun da her iki yanında yan mekanlar olduğu görülür. Bu yapının, kale kapısının değişik bir düzenlemesi olarak tanımlanabileceği söylenebilir.

Kuzey Suriye Bölgesi'nin MÖ I. binyılda görülen saray yapılarının Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş olması dolayısıyla bu yapı türünün daha erken örneklerinin de değerlendirme içerisine katılması mimari tarzın nasıl bir gelişim gösterdiğini anlamamız açısından önemlidir. Mimari tasarımlarında oldukça geniş bir mekan düzenlemesi görülen erken dönem Bit Hilani yapılarında da, sütunlu ön giriş ile buraya açılan yan odalar giriş bölümünü oluşturmaktadır. Yapının merkezinde ana salon ve etrafına ise kendi içinde kapalı oda toplulukları yer alır. Bu oda topluluklarından biri aracılığıyla ulaşılan ana salon çevresindeki kapalı oda topluluklarının sayısının ise, en az iki olmak üzere dört ya da altı odadan oluştuğu bilinmektedir. Bu tarz mimari düzenlemenin MÖ 18 yy.'a tarihlenen Ugarit'de bulunan Ras Şamra Sarayı'nın[1], genel özellikleriyle bu tipteki mimari tasarımı anımsatan Bit Hilani yapı türünün oluşumunu gösteren en erken örneklerden biri olması açısından ayrı bir yeri vardır. Bit Hilani olarak yorumlanan bu yapı temelde, Bit Hilani saray tiplerinden farklılık gösterse de, giriş bölümü arkasında yer alan ana salon ve kendi içinde kapalı oda topluluklarıyla çevrilmesi ile aynı mimari anlayışın bir temsilcisi görünümündedir. Giriş bölümüyle aynı eksen doğrultusunda yer alan merkezi salonun çevresi boyunca iki ila dört oda içeren mimari birimler arasındaki bağlantılar tam olarak

[1] Saray planı için baknz., C. Schaeffer , *Ugaritica IV Mission de Rassamra tome XIV*, Paris 1962, pl. VII.

anlaşılamamakla birlikte, ana salonla dolaylı olarak ilişkili oldukları belirlenmiştir. MÖ 15. yy.'a tarihlendirilen Alalakh'da bulunan Niqmepa Sarayı'nda da[2], oda topluluklarının yerleştirilmesinde bu tipteki bir mimari düzenleme söz konusudur. Merkezi bölümü oluşturan ana salonun giriş eksenine göre batısında ve doğusunda ikişer mekan kuzeyinde ise üç ve mekandan oluşan oda toplulukları yer alır. Bu birimlerde odalardan birinin ana salona açıldığı görülür. Başka bir örnek olan ve MÖ 13. yy.'a tarihlendirilen Boğazköy'de bulunan E Yapısı'nda[3], yapının giriş eksenine göre kuzeydoğusunda üç, kuzeybatısında iki, güneybatısında ise dört mekandan oluşan oda toplulukları yer alır. Bu birimlerin ana salonla bağlantılarının dolaylı olarak sağlandığı dikkati çekmektedir. Bununla beraber her iki yapıda, ana salon etrafında yer alan oda topluluklarının düzenlenişinde farklılık gözlenmektedir. Bu farklılık, aynı zamanda oda topluluklarını oluşturan birimlerin sayısı için de geçerli olsa da, genel mimari hatlarıyla yapılar, benzer bir plan şeması içindedirler. Ayrıca, giriş bölümünde yer alan ve yapının olası üst katı ile bağlantısını sağlayan merdivenin yer aldığı ve merdiven odası olarak tanımlanan yan odaların bulunması da ayrıca göz önüne alınması gereken diğer bir özelliği oluşturmaktadır.

Kuzey Suriye'de MÖ I. binyılda, Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray yapılarının, kendi içerisinde gösterdiği gelişimin yanı sıra belirli dönemlerde de mimari tasarımlar açısından gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bu yapı türünde mimari açıdan özellikle plana ağırlık verilmiştir. Saray yapılarının plan açısından gösterdiği süreç daha erken dönemlere göre incelendiğinde, gerek giriş bölümünün

[2] Saray planı için baknz., Woolley 1955, fig. 45.
[3] Saray planı için baknz., P. Neve, *Boghazköy-Hattusha 12 Büyükkale die Bauwerke Grabungen 1954-1966*, Berlin 1982, fig. 38.

gerekse merkezi bölümü meydana getiren ana salonunun, değişmeden uygulandığı görülmektedir. Gelişim sürecini tamamlayan daha geç dönem saray yapılarında bu mekanlar en son şeklini alarak, tüm yapıya hakim olmuştur. Gelişmiş türlerde, bu mekanlara açılan yan mekanlar ya sayıca azaltılmış, ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bit Hilani şeklindeki saray yapılarındaki köklü değişiklikler, MÖ II. binyılın ikinci yarısı ile MÖ I. binyıl olmak üzere iki ayrı dönemde dikkati çekmiştir. Hem plan şemasında, hem de mekan düzenleme ve sayılarında bu değişimler açık bir biçimde izlenebilmektedir. M.Ö II. binyılın ikinci yarısında da gördüğümüz Bit Hilani şeklindeki saray yapılarında en çok dikkati çeken özellik, kendi içinde kapalı oda topluluklarının oluşturduğu mimari birimlerdir. Bu birimlerin yapıda geniş bir yer kaplaması sonucunda, yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salona verilen önemin henüz tam olarak vurgulanmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle bu birimlerin birden fazla olmasının böyle bir sonuç doğurmuş olabileceği söylenebilir. Ayrıca, söz konusu olan bu oda topluluklarının yapının tüm mimari tasarımında etkili olduğu düşünülebilir. Yapının doğrudan esas plan şemasında da etkili olduğu görülen bu birimlerin hem yapının bütününe, hem de merkezi mekana etki ettiği sonucuna varılmaktadır. MÖ II. binyılın ikinci yarısına tarihlenen bu mimari tasarımdan bazı farklı özelliklerle MÖ I. binyıl yapılarının ortaya çıktığı düşünülebilir. Bu yapıların plan şemalarında köklü bir yenilik göze çarpmaktadır. Özellikle I. tip olarak adlandırdığımız yapılarda bu yeni1ik1er açık bir biçimde görülebilmektedir. Bu dönemde kendine özgü mimari özellikler gösteren iki ayrı tip oluşmuştur. I. ve II. tip olarak ele aldığımız bu mimari düzenlemede de, yapılar kendi aralarında gruplandırılabilmektedir. Bu dönemden itibaren artık daha erken

dönemlerde gördüğümüz kendi içinde kapalı oda toplulukları görülmemektedir. Yalnızca ana salona hizmet veren mekan dizileri yer almıştır. I. tipin temsilcilerini oluşturan saray yapılarında, ince ve uzun planlı ve merkezi bölümü meydana getiren ana salon, saray yapılarının mimari düzenlemesinin ağırlıklı olarak en önem verilen noktasını oluşturmuştur. Bununla beraber I. tipin temsilcilerini oluşturan saray yapıları arasında görülen bazı farklı özellikler de gruplaşmaların olabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu tipin ilk grubu, (Tell Halaf Batı Sarayı, Tell Tayinat Güney Sarayı gibi) bazı mimari birimleriyle daha çok daha erken dönemlerde görülen Bit Hilani türündeki saray yapılarına benzemektedir. Bu durum özellikle giriş mekanına açılan yan mekanlardaki düzenlemenin benzerliğiyle açıklanabilmektedir. Bununla beraber, bu yan odalardan birinin merdiven odası olarak tanımlanmış olması da, bu benzerliği destekler niteliktedir. Dolayısıyla erken dönem yapılarında görülen giriş bölümü, bizim 1. tip olarak adlandırdığımız yapıların ilk grubunu oluşturan yapılarda da aynen uygulanmıştır. Buna karşılık, kendi içinde kapalı kurulmuş oda toplulukları ilk olarak bu grupta görülmemeye başlar. İstisna olarak bunun görüldüğü tek yapı yalnızca Tell Tayinat'daki Güney Sarayı'nda yer alır ki, hala merkezi bölümü oluşturan ana salonun bir tarafında yer alan kendi içinde kapalı oda topluluğu dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu grupta toplanan yapıların daha erken dönem yapıların mimarisiyle I. tipte görülen mimari arasında bir geçiş safhasını oluşturduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olarak belirtilebilir.

I. tip yapılarının ikinci grubunda (Zincirli Hilani III, Hilani II, Sakçagözü Sarayı gibi) mimari tasarım açısından bazı farklılaşmalar görülür. Öyle ki bu yapılarda daha yalınlaştırılmış bir plan uygulamasına

duyulan eğilim dikkati çekmektedir. Bu gruptan itibaren artık Bit Hilani yapı türünde inşa edilmiş saray yapılarının gelişmiş örnekleri görülmeye başlar. Nitekim mekan düzenlemesinde yapılan değişimler daha sade ve en son şeklini almış olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek giriş bölümünün gerekse ana salonunun tek başına duran birer mimari birimler görünümünde yapının tümüne hakim olması bu gruptan itibaren daha belirgin olarak görülür.

Özellikle ana salonun yapıda odak noktasını oluşturması ve giderek yapının tümünü kapsayan bir özellikte olması, bu tipin üçüncü grup yapılarında çok daha belirgindir. Artık yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salon, yapının tüm ekseni boyunca enlemesine yerleştirilmiştir. Dolayısıyla yalnızca ana salonun arkasına oda dizileri yerleştirilmiştir. Bu odaların da doğrudan ana salona hizmet verdikleri anlaşılmaktadır. MÖ I. binyılda Kuzey Suriye Bölgesi'nin saray yapılarında, yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salonun, yapının tüm genişliği boyunca yerleştirilerek tüm yapıya hakim olması, oldukça dikkat çekici bir özelliktir. Bu salonun geniş tutulması doğrudan iç mekan düzeniyle ve sayılarıyla bağlantılı olarak, bu mimari birim düzenlemelerini etkilemiştir. Bu durumu I. tipin temsilcisi olan saray yapılarından, ana salonu geniş tutmak için yan odaların önemini kaybederek ortadan kaldırıldığı üçüncü grup yapılarında (Tell Tayinat Kuzey Sarayı, Zincirli Yukarı Saray'ın Kuzeybatı bölümü gibi) açık bir biçimde görmek mümkündür. Daha geniş bir merkezi mekana yönelik mimari tasarımı gerçekleştirme eğilimi, II. tipin 1. grup temsilcisi olan yapılarda da (Kargamış Hilani Yapısı, Zincirli K Yapısı, Zincirli Hilani IV gibi) çok fazla farklılık göstermeden devam etmiştir. Bu yapılarda da iç mekan düzenlemesi tamamen farklıdır. Oldukça yalınlaştırılmış ve bir

yapı kompleksi özelliğinden uzak bir plan şeması, en belirgin biçimde bu tipin temsilcisi konumundaki saray yapılarında görülür. Bu düzenlemenin ise daha görkemli bir merkezi bölüm yapabilme çabalarının bir sonucunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ana salon artık istenilen ölçüde genişletilerek yapının bütününe hakim olmuştur. Dolayısıyla salon etrafına yerleştirilen oda dizileri ortadan kaybolmuştur. Yalnızca bu salona hizmet veren bir köşe mekanı ya da iki yan mekan yer almıştır. Bu son tipte alınan yapılar, Bit Hilani şeklindeki saray yapılarında mimari gelişim açısından ulaşılmak istenen son safhaya gelindiğini göstermektedir. Bu yapılarda, mimari tasarımın ana özelliğini teşkil eden özelliğin, sütunlu giriş ile merkezi bölümü meydana getiren ana salonun en iyi bir biçimde vurgulanması olduğu anlaşılmaktadır. Bu vurgulamanın izlendiği yapılar ise Bit Hilani şeklindeki saray yapılarının gelişmiş örneklerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu gelişim sürecini tamamlayan yapılarda, herhangi bir yenilik ya da mekan düzenlemesinde bir değişim söz konusu olmamıştır.

Görüldüğü gibi Kuzey Suriye Bölgesi'nin Bit Hilani şeklindeki saray yapıları, daha erken dönemlerdeki aynı yapı türündeki saray yapılarıyla ilişkili olarak mimari bir gelişim süreci ortaya koymuştur. Buna göre farklı dönemlerde ve çeşitli yapılarda bir takım değişimler göstererek kronolojik bir gelişimi ortaya koyduğu söylenebilir. Saray yapılarının MÖ II. binyılın ikinci yarısından itibaren başlayan gelişim sürecinin, bu dönemde hareketlilik kazanarak ve giriş mekanı ile merkezi bölümü meydana getiren ana salonun esas alınarak, son şeklini aldığını söylemek yanlış olmasa gerekir. Erken dönemlerde belirli bir mimari tasarım dışında başka bir özellik göstermeyen yapılara karşılık, bu dönemde tipler arasında bile kendine özgü nitelikler gösteren gruplar oluşturulmuştur. Bu

gruplaşmalardan ise, MÖ I. binyılda bu yapı türünün plan şemasında devamlı bir yeniliğin söz konusu olduğu anlaşılır. Özellikle tipler içinde de gruplaşmaların oluşması, mimaride de dikkati çeken bu hareketliliği açık bir biçimde göstermiştir. Dolayısıyla Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saraylarda en son yapılmak istenen mimari yenilikler, MÖ I. binyıl içinde ortaya çıkmıştır. Gelişim sürecini tamamlayan yapılarda ise artık yalnızca saray yapı türünü karakterize eden birimler benimsenmiştir.

Erken dönemlerden itibaren ve MÖ I. binyılda önemini yitirmeden süre gelen mimari birim olan sütunlu giriş, yapılarda ağırlıklı bir mekan oluşturmuştur. Ancak bu bölümdeki sütun sayılarının oldukça değişken olduğu görülmüştür. Farklı yapılarda sütun sayısının artması veya azalmasının doğrudan giriş bölümüyle bağlantılı olduğu düşünülebilir. Giriş açıklığının geniş tutulduğu yapılarda iki hatta üç sütun yerleştirilebilecek alanın varlığı, giriş açıklığının dar olduğu yapılarda ise ancak tek sütun yerleştirilebilecek kadar yer olmasının bu sonucu getirmiş olabileceği düşünülebilir. Dolayısıyla sütunların doğrudan mevcut alana bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Çok sınırlı bir alana kurulan giriş mekanında, giriş açıklığının çok fazla geniş tutulmadığı, bu yüzden ancak girişi ortalayabilecek tek sütunun yerleştirildiği söylenebiIir (Hilani IV gibi). Buna karşılık giriş açıklığının daha geniş tutulmasını imkan veren giriş mekanlarında, üç sütunun da yerleştirildiği görülmektedir. (Tell Halaf Batı Sarayı, Tell Tayinat Güney Sarayı gibi). Ayrıca giriş açıklığının geniş olmasının yapısal olarak da daha fazla taşıyıcı elemana gereksinimi doğurmuş olabileceği söylenebilir. Dolayısıyla girişteki kapı lentosunun iki ya da üç sütunla destekleme imkanının doğmuş olduğu sonucuna varılabilir.

Bir yapı türü olarak Bit Hilani'yi karakterize eden plan tipinin daha

erken dönemlerde ortaya çıktığı ve bu döneme ait yapıların, bu yapı türünün öncüsünü oluşturduğu MÖ I. binyılda ise gelişim sürecini tamamlayarak aynı dönemlerde Bit Hilani yapı şekline ait son biçimini ortaya koyduğu söylenebilir. Bu yapı türünün oluşumunda ve gelişimindeki tüm mimari yenilikler mekan düzenlemesinde görülmüştür. Dolayısıyla Bit Hilani'nin öncüsünü oluşturan yapılarla MÖ I. binyılda gelişmiş tiplerini temsil eden yapıların kronolojik bir gelişim ortaya koydukları sonucuna varılmaktadır.

Saraylarda yukarıda bahsettiğimiz gelişim süreci mimariye ağırlık verilerek değerlendirildiğinde, bu yapıların işlevleriyle de doğrudan bağlantılı oldukları anlaşılmaktadır. Bu yapıların işlevlerinde görülen farklılığın mekan düzenlemeleriyle doğrudan etkilendiği görülmektedir. Özellikle geniş bir mekan düzenlemesinin yer aldığı yapılarda hem resmi, hem de ikametgah işlevinin görüldüğü, buna karşılık merkez mekanın tüm yapıya hakim olduğu tüm yapılarda, yalnızca resmi işlevin yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Yazılı belgeler, Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray yapılarının işlevlerinde belirli bir tanımı ortaya koyar; bu belgelere göre yapılan değerlendirmeler, sarayların krali yapılar olduğuna işaret etmektedir. Doğal bir sonuç olarak genellikle bu yapıların hükümdarların zamanlarının çoğunu geçirdiği yerler olduğu belirtilmektedir[4].

Saraylara işlevsel açıdan bakıldığında, plan tipolojileriyle ayrı tutulamayacak mimari tasarım özellikleri ile ele geçen buluntuların, bu yönde bazı bilgiler verebileceği ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber mimari süsleme unsurları da bu yapıların işlevleri hakkındaki özelliklerin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Özellikle resmi işlevli yapılar olarak bu özelliklerin görüldüğü yapıların temsilcilerini Tell Tayinat' da bulunan

[4] Hrouda 1975, 406-409.

Güney ve Kuzey Saraylar'ı ile Kargamış'taki Hilani Yapısı, Zincirli'de Hilani IV ve Yukarı Saray'ın B Yapısı'nda görmek mümkündür. Daha erken dönemlerde, Boğazköy'deki E Yapısı ise, bu işlevi yansıtan yapıların öncüsü görünümündedir. Sadece temelleri korunduğundan, işlevi kesin olarak tespit edilememişse de, bu yapıda ele geçen buluntular, belirli bir değerlendirmenin yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bunda en önemli yardımcı unsurları yapının, 3 ve 4 olarak adlandırılan mekanlarında ele geçen çok sayıdaki tabletler oluşturmaktadır. Bundan dolayıdır ki, bu buluntular içinde bulundukları odaların arşiv olarak kullanıldığını işaret etmektedir. Ek olarak E Yapısı'nın özellikle Büyükkale'de farklı plan ve işlevlerde hizmet veren diğer saray yapılarıyla bir arada bulunması ve özellikle toplantı salonu olarak tanımlanan D Yapısı'yla aynı eksen üzerinde ve yan yana kurulmuş olması, Büyükkale'deki diğer yapılar gibi saray kompleksinin bir parçası olarak resmi bir karakter taşıdığını göstermiştir. Bizim Kuzey Suriye'de gördüğümüz yukarıda saydığımız saraylarda ise, Boğazköy'deki erken temsilcisinden küçük bir farklılık ile yapılarda resmi kabullerin yapıldığı görülmektedir. İçlerinde herhangi bir buluntuya rastlanmamakla beraber, da Tell Tayinat'da bulunan Güney ve Kuzey Sarayları'nda merkezi bölümü meydana getiren ana salonlarında, resmi kabullerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapılarda, ana salona doğrudan açılan yan mekanların da yine resmi işler için kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Güney Sarayı'nın hemen yanında yer alan tapınak da, gerek Güney Sarayı'nın gerekse Kuzey Sarayı'nın tamamen krali işlere ayrıldığını doğrulamaktadır. Dolayısıyla bu sarayların kuruluş doğrultuları da göz önüne alındığında, yazlık ve kışlık olmak üzere kullanılmış olabilecekleri düşünülebilir.

Zincirli'deki Hilani IV'de yapının merkezi bölümünü oluşturan ve

yapının tümüne hakim olan ana salon, burada yalnızca resmi kabullerin yapıldığını göstermektedir. Yalınlaştırılmış, yapı kompleksinden uzak bir plan şeması ile tasarlanan bu yapıda, merkezi bölümün ön planda tutulması doğrudan yapının işleviyle de ilişkili olarak Hilani IV'ün resmi bir karakter taşıdığını vurgular niteliktedir. Bunun yanında sarayda ele geçirilen ve mimari düzenlemenin tamamlayıcısı olan öğeler üzerindeki figürlerde de bunu görmek mümkündür. Barrakab'ın gösterildiği ortostat üzerinde, süslemeli tahtında oturan kral ve çevresinde bulunan emrindeki hizmetkarlarının betimlenmesi, bu yapının resmi işlevli bir saray özelliği vurgulamasını destekler niteliktedir. Hilani IV ile benzer bir mimari plan şeması içerisinde bulunan Kargamış'taki yapının işlevi ise tam olarak belirli olmasa da bu yapı, kuzeybatısında bulunan tapınak ile karşılaştırılarak benzer bir plan şemasına sahip olduğu ileri sürülmüş ve dolayısıyla kült yapısı özelliklerinin ağırlık kazandığı sonucuna varılmıştır[5]. Bunun yanında yapının dinsel bir yapı olarak yorumlanması, Naumann tarafından da onaylanmıştır[6]. Buna göre, daha erken dönemlerdeki Tell Açana Tapınak'ı ile karşılaştırılan yapının, bu tapınak ile benzer bir plan özelliği gösterdiği belirtilmiştir. Yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salonunun resmi kabuller için yeterli ölçülerde olmadığı ancak, olasılıkla mahkeme salonu olarak adli birtakım fonksiyonlarla kullanılmış olması gerektiği belirtilen Busink tarafından, yapının dini işlevden çok resmi işlevinin göz önüne alınması gerektiği düşünülmüştür[7]. Nitekim bu yapının kuzeybatısında inşa edilmiş olan tapınak yapısı düşünüldüğünde, Hilani yapısının ikinci bir kült yapısından çok, resmi işlevli bir saray olarak yorumlanmasının daha

[5] Luschan 1911, 168; Pottier 1921, 101.
[6] Naumann 1991, 483.
[7] Busink 1971, 512-517.

doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.

Zincirli'deki Yukarı Saray'ın B Yapısı da merkezi ana salon çevresinde mekan dizilerinin görülmemesi ile ve yapıya hakim olan ana salon özellikleriyle bu salonun ağırlıklı olarak yalnızca resmi işlevlerde kullanıldığı izlenimi vermektedir. Bu özelliğinin yanı sıra yapıda gerek giriş mekanının yanında alan bir banyo odası, gerekse merkezi bölümü çevreleyen oda dizilerinden yoksun olması, alışılagelen bir mimari düzenlemenin dışına çıkmaktadır. Bu nedenle fazla bir mekan içermeyen bu yapıda, bir yıkanma odasına duyulan ihtiyaç oldukça dikkat çekici bir özellik olmakla beraber, yapının fonksiyonelliği hakkındaki bazı bilgileri gözler önüne sermektedir.

Zincirli'deki J ve K Yapıları'nda ise resmi ve ikametgah işlevlerinin görüldüğü saray yapıları olmasının yanı sıra L Yapısı olarak tanımlanan ve hizmetlilere ayrılabileceği düşünülen üçüncü yapı kesimi ile ayrıca hizmet amaçlı olarak da kullanılabilen saray özelliği kazandıkları söylenebilir. Ancak J Yapısı, sonradan inşa edilen K Yapısı'ndan önce resmi ve ikamet işlevini bir arada yürütmüştür. Yapının tüm genişliği boyunca yerleştirilmiş bir ana salon ve burada yer alan bir ocak, salonda resmi kabullerin yapıldığının düşünülmesine yol açmaktadır. Ana salonun arkasında bir avlu etrafına yerleştirilmiş hissi veren ve iki kısımdan oluşan kendi içinde kapalı oda topluluklarının genelde duvarlarının ortostatlarla desteklendiği anlaşılmıştır. Ayrıca ele geçen kaidelere göre ortalarında tavanı taşıyan birer sütunun bulunduğu belirlenen bu bölümün, ağırlama görevi üstlenen ve daha çok oturma ve yatma birimlerini oluşturduğu düşünülmektedir. İkametgah işlevi gören bu mekanların batısında ise içlerinde pek çok sayıda iri küp bulunan mekanlar dikkati çekmektedir. Dolayısıyla oda bağlantıları da göz önüne

alındığında, bu ikametgah birimlerinin kendilerine bağlı depo odalarının olduğu anlaşılmaktadır. Sonradan inşa edilen[8] ve ilk yapıyla karşılaştırıldığında ana mimari tasarımı bozmayan, ancak oldukça yalın bir plan şeması gösteren K Yapısı'nda ise sadece resmi işlevi karakterize eden bir özellik olarak, merkezi mekanı meydana getiren ana salonun tek başına bir mimari birim gibi yapıya hakim olduğu görülür. Ana salonun bulunduğu duvarlarda yer alan ahşap kaplama izleri, ele geçirilen bir ocak ve bir tahta ait olduğu sanılan fildişi parçaları, bu mekanın kabul salonu olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu yapının yalnızca ağırlıklı olarak, resmi işlevli olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi K Yapısı inşa edilmeden önce J Yapısı'ndaki ana salonun kabul salonu olarak kullanıldığı ve dolayısıyla J Yapısı'nın, hem resmi, hem de ikametgaha yönelik bir işlevi taşıdığı, ancak K Yapısı'nın tamamen resmi işlev için inşa edilmesinden sonra J'nin tümüyle ikametgaha ayrıldığı anlaşılmaktadır. Hizmet amaçlı kullanıldığı açık olan diğer bir yapı kesimini içeren L Yapısı'nın işlevi tam olarak belirlenememiş olsa da, yayınlarında 8 numara olarak belirtilen mekanının içinde bulunan bronz bir yıkanma kabından dolayı, banyo odası olabileceği düşünülmüş ve harem olarak tanımlanmasına yol açmıştır[9].

Yukarıda bahsettiğimiz Zincirli yapısında, bu tarz ayrı bir yapı kesimleri görüntüsünde olan bu durumun, plan tipolojisi yönünden sarayın kullanım amacına etki etmesi bize bir bakıma avlulu Assur Sarayları'nı anımsatmaktadır. Bununla birlikte daha eski örnekler olan Yarimlim ve Niqmepa Sarayları'nda da bunu görmek mümkündür. Örneğin Tell Açanada'ki Yarimlim Sarayı'nda plan açısından uzun ve dağınık bir yapı kompleksi özelliği söz konusudur ve sarayın kuzeybatı

[8] Luschan 1911, 261.
[9] Frankfort 1996, 124.

kesimini oluşturan kendi içinde kapalı A Yapısı'nın resmi işlevli, orta kesimi oluşturan B Yapısı'nın ikametgah amaçlı ve güney kesimini oluşturan C Yapısı'nın ise hizmet yapılarını meydana getirdiği belirtilmiştir. Resmi işlevli bölümünün iç düzenlemesi ile beraber duvarları çevreleyen ortostatlar, girişlerde yer alan bazalt eşikler ile orta kısmında birer duvar çıkıntısı ve sütunlarla bölünmüş ana salonuyla sarayın en görkemli bölümünü oluşturduğu görülür. Özellikle sütunlu ana salonu ve bu salondaki duvar boyaları burada resmi kabullerin yapılmış olabileceğini doğrulamaktadır. Sarayın bu kesimini güneyden çeviren ikamet edilen bölümde kalıntılar arasında ele geçen üzeri tasvirli duvar boyalarının ve sütun kaidelerinin üst kattan düştüğü belirtilmiştir. Üst katın kral ve ailesine ait yaşama yeri olduğu belirlenmiştir[10]. Alt katın ise bazı odalarda yer alan buluntulara dayanılarak, değerli saray eşyalarının saklandığı bir çeşit depo görevi görmüş olabileceği düşünülmüştür. Bu kesimin güneyinde yer alan C Yapısı'nın ise kendi içinde kapalı oda topluluklarıyla iki ayrı işlevi gördüğü anlaşılır. İlki üstü açık bir avluya açılan ve içinde banyonun da bulunduğu ikametgah amaçlı kullanılan kısımdır. Diğeri ise oldukça geniş bir avlu etrafında toplanmış mekan gruplarından oluşur. Bu bölümde ele geçen pek çok sayıdaki iri küpler, çanak-çömlek ve su hazneleri, hizmetlilere ayrılan bölümleri oluşturur. Dolayısıyla C Yapısı tamamen hizmetlilerin kaldığı ikametgah amaçlı kullanılan hizmetli bölümlerinden oluşmaktadır.

Benzer amaca hizmet eden bölümlerin bulunduğu farklı bir mimari düzenlemenin uygulandığı diğer yapı olan Niqmepa Sarayı'nda da, yapıyı meydana getiren birimlerden A Yapısı'nın ikametgah amaçlı, B Yapısı'nın resmi, C Yapısı'nın ise hizmetli bölümü olduğu görülür. Ancak A

[10] Woolley1955, 94.

Yapısı'nın B Yapısı inşa edilmeden önce hem resmi hem de ikametgah amaçlı kullanım işlevini bir arada gördüğü anlaşılmıştır. Yapının merkezine yerleştirilen ana salon ile bu salonda ele geçen ocak, yapıda resmi kabullerin belli bir dönemde olsa, burada yapıldığını göstermektedir. Daha sonra B Yapısı'nın kurulmasıyla A Yapısı tamamen ikametgah amaçlı olarak kullanım görmüştür. Sarayın A Yapısı'nda, ana salonun etrafında yer alan oda topluluklarının ikametgah kesimini oluşturdukları anlaşılır. Bunlar biri üç odadan, diğeri ise altı odadan oluşan ikametgah yerleridir. Bu bölümlerde, ortostatlarla çevrili mekanlarda ele geçen banyo kaplarına dayanılarak bu mekanların, banyo ve ihtiyaç giderme yerleri olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu mekanlara açılan diğer odaların ise kalma ve yatma odalarını oluşturdukları görülmektedir. Bu mekanlarda ele geçen pek çok sayıdaki Nuzi boyalı seramiği, silindir mühürler ve makyaj kutusuna ait parçalar, ayrıca fildişinden yapılmış mobilya parçaları dikkat çekici bir özelliği ortaya çıkarmıştır[11]. Diğer yandan bu bölümlerin birbirleriyle ilişkide olmaması ve birer mekanlarıyla ana salona açılmaları, bu yapı kesimlerinin ikatmetgah amaçlı olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Ek olarak kral ve ailesine ait olduğu ileri sürülen bu ikametgah amaçlı birimlerden birinin, yalnızca kralın eşine ait özel bir yaşama yeri olarak nitelendirilebileceği belirtilmiştir[12]. A Yapısı'nı kuzeyden ve doğudan çeviren resmi özellikli B Yapısı'na ait salonların orta kısımlarındaki birer duvar çıkıntısı ile bu çıkıntılar arasında yer alan sütunlar, resmi kabullerin bu salonlarda yapıldığını göstermektedir. Ayrıca diğer mekanlarda ele geçen çok sayıdaki tablet de arşiv odalarının varlığını göstermiştir. Aynı yapıda kendi içinde kapalı bir oda topluluğu oluşturan birimlerde,

[11] Woolley 1955, 119, 122.
[12] Frittz 1983, 45.

fildişinden yapılmış üzeri rozet motifleriyle işli bir makyaj kutusuna ait bir parça ile çok sayıda Nuzi seramikleri ele geçmiştir[13]. Bundan dolayı bu mekanların, misafir odaları olarak kullanılmış olabileceği düşünülmüştür[14]. Gerek salonlarda görülen mimari buluntular, gerekse yan birimlerde ele geçirilen tabletler nedeniyle, B Yapısı'nın devlet arşivinin bulunduğu resmi kabul birimini karakterize ettiği görülmektedir[15]. Sarayın A ve B Yapıları'na güneyden bağlanan C Yapısı ise tamamen hizmetlilere aittir. Bu yapıda fırın, ocak ve gündelik işlerde kullanılan pek çok sayıda çanak çömlekler ele geçmiştir. Özellikle içinde fırın ve ocağın bulunduğu mutfak görünümündeki oda ile, buraya açılan ve içerisinde kapalı hücrelerin bulunduğu ve bu hücrelerin içerisinde çanak-çömlek ve iri küplerin dizili olduğu depo odaları bu birimin hangi amaca hizmet ettiği hakkında bilgi vermektedir. Bu birimi oluşturan diğer bölümlerin de toplu halde aynı amaçla kullanılan yerler olduğu düşünülmüştür[16].

Resmi ikametgah ve hizmet amaçlı olarak işlev gören sarayların mimari tasarımında, avlulu olarak gördüğümüz Yeni Assur saray mimarisinin özellikleri görülür. Bunlar arasında yukarıda bahsettiğimiz Zincirli J ve K Yapıları'nın yanı sıra, bu durumun daha belirgin olarak görüldüğü yapıyı, Yukarı Saray oluşturmaktadır. Bu durumu Yeni Assur Dönemi'nde Korsabad'ta bulunan F Sarayı olarak adlandırılan Saray ile Ninive'deki Kuzey Sarayı'nda izlememiz mümkündür. Her iki sarayda da resmi, ikametgah ve hizmet amaçlı kullanılan mimari birimlerin bir avlu etrafında konumlandırıldığı görülür. Bu yapılarda resmi birimi oluşturan taht salonunun, doğrudan merkezi ana avluya açıldığını görmekteyiz.

[13] Woolley 1955, 126.
[14] Woolley 1955, 114.
[15] Naumann 1991, 416; Frittz 1983, 45.
[16] Woolley 1955, 129.

İkametgah ve hizmet birimleri ise diğer avlular etrafında toplanmıştır. Taht salonu ile bu salona açılan yan mekanların oluşturduğu bölüm, Assur saraylarında genel olarak aynı mimari düzene sahiptir[17]. F Sarayı'nda bu kısım, ana avlunun kenarında yer alır. İçinde taht kaidesinin geçtiği taht salonu bu salona hizmet veren yan mekanlarla birlikte resmi bölümü meydana getirir. İkametgah amaçlı kullanılan ve hizmetlilere ayrılan kesim, sarayın daha ufak boyutlu yapılmış avlularını çevirmektedir. Ancak bu kesimlere ait çok az bir bölümün açığa çıkartılması, bu konuda fazla bir bilgi vermemektedir. Kuzey Sarayı'nda da aynı mimari anlayış söz konusudur. Bu yapıda da resmi bölümü oluşturan taht salonunun olduğu birim, benzer mimari düzenleme içerisindedir. Ana avlu ile ön avlu arasında yer alan taht salonunun olduğu birim her iki avluyla da doğrudan bağlantılıdır. Oldukça geniş boyutlardaki taht salonunun hizmet amaçlı odaları, buraya doğru açılmaktadır. Kuzey Sarayı'nda ikametgah ve hizmet amaçlı birimlerin olduğu kesim çok iyi korunamamış olsa da, bu yapıların ön avlu etrafına yerleştirildiği belirlenebilmektedir. Bu avlu çevresinde çeşitli odalar, depolar ve ofisler ile hizmetlilere ayrılan ikametgah amaçlı kullanılan hizmet bölümünün oldukça geniş bir yer kapladığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra sarayda bulunan ortostatlar üzerindeki kabartmalar, sarayda hem resmi, hem ikametgah, hem de hizmet amaçlı işlevi doğrular niteliktedir. Özellikle konu edilen av sahneleri, savaşlar, alınan esirler ve kazanılan zaferler, ortostatlar üzerindeki kitabelerle dile getirilmiştir. Kabartmalarda kralın hizmetkarlarıyla oldukça kalabalık olarak işlenmesi, verdiği ziyafetlerde hizmetkarlarının kendisine hizmet edişi, bu sarayın resmi işlevinin yanı sıra ikametgah ve hizmet işlevinin de olduğunu

[17] Reade 1980, 80.

göstermektedir. Dolayısıyla burada ele geçen tasvirli eserler de, sarayın işlevi konusunda belirli bir tanımın ortaya koyulabilmesine yardımcı olmuştur.

Benzer plan şemalarına sahip olan, Zincirli'de bulunan Hilani III, Hilani II ve Yukarı Saray'ın A Yapısı, resmi işlevin yanı sıra ikamet işlevinin de bir arada bulunduğu yapıları temsil etmektedir. Hilani III'de merkezi bölümü meydana getiren ana salon, aynı zamanda resmi kabullerin yapıldığı bölümü oluşturmaktadır. Ana salona hizmet veren yan mekan ise doğrudan buraya açılır. Ana salonun arkasında bulunan yan yana konumlandırılmış mekan sıralarının birinde görülen delikli bir taş ile buna bağlı bir su kanalı, bu mekanın ihtiyaç giderme yeri olarak düşünülmesine yol açmaktadır. Yine içerisinde bir yıkanma kabı ile bir ocak bulunan diğer mekan ise, ısıtma sistemiyle kurulmuş bir banyo odasına işaret etmiştir. Dolayısıyla, banyo ve tuvalet işlevini gören bu mekanlar ile beraber buraya açılan mekanlar hep birlikte değerlendirildiğinde yatma ve oturma, başka bir deyişle yaşamsal faaliyetlerle ilgili mekanların bir arada bulunduğu ikamet ile ilgili kalınabilen bir özelliği bize göstermektedir. Benzer bir mimari düzenlemenin hakim olduğu diğer bir yapı Hilani II'nin plan tipolojisiyle ilgili işlevi konusunda; yapının içinde ele geçirilen bazalttan bir at başı ile bir heykel parçasına dayanılarak, bunların kült odasına ait kaidenin parçaları olabileceği ileri sürülmüş ve tapınak olarak tanımlanmak istenmiştir. Ayrıca Koldewey tarafından Hilani II'nin mimari düzenlemesi göz önüne alınarak, Kudüs'teki Süleyman Mabedi ile benzerlik kurulmaya çalışılmıştır[18]. Bu benzerlik doğal olarak, Süleyman Mabedi'nde 'Ailam' olarak adlandırılan sütunlu giriş mekanının, Hilani II'de giriş mekanının

[18] Koldewey 1902, 153, 187.

karşılığı, içinde tanrı heykelinin yer aldığı, 'Hekal-Debir' in, Hilani II Yapısı'nda ana salon ve bu salona açılan yan mekanı anımsattığı, 'Zelaoth' olarak tanımlanan arkadaki oda dizisinin ise, Hilani II'deki mekan dizisine karşılık gelmesiyle açıklanmaya çalışılmıştır.[19] Ancak Süleyman Mabedi'nde, kült odasının yerleştiriliş biçimi farklılık göstermektedir. Buna karşılık Hilani II'de karakteristik merkezi mekanda uzunlamasına yerleştirilmiş bir plan şeması dikkati çeker. Ayrıca, Hilani II' de ele geçen buluntuların da kültle ilgili olup olmadıkları herhangi bir delile dayanmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, Hilani II'nin dini işlevli bir tapınak olarak tanımlanabilmesi için daha geçerli kanıtların bulunması gerekmektedir. Bu nedenle Hilani II'nin gerek plan şeması gerekse bununla ilişkili oda düzenlemesi bize hem resmi, hem de ikamet ile ilgili birimlerden oluşan bir yapı olması gerektiğini göstermektedir. Yukarı Saray'ın A Yapısı'nda yapının genişliği boyunca yapı aksisinin enine yerleştirilmiş büyük ana salonun, resmi işler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, özellikle içinde ele geçirilen tabana gömülü birbirine paralel ve simetrik taşlarla oluşturulan raylar, üzerinde salon içinde hareket edebilen bir ısıtma aracının varlığını göstermiştir. Bu dolaştırılabilen araç sayesinde, oldukça geniş yapılmış kabul salonunun her tarafının ısıtılabildiği görülmektedir. Yine sarayın iç odalarının olduğu ana salonunun arkasında yer alan sıra içerisinde tabanı dört köşe taşlarla döşenmiş ve içinde su kanalının bulunduğu banyo odası ve bu mekanın açıldığı diğer mekanlar, ikamet edilen yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resmi ve dini işlevlerin bir arada yürütüldüğü yapılardan olan Tell Halaf Batı Sarayı, bu sebeple olsa gerekir ki hem tapınak hem de saray

[19] Bu tapınak için baknz., Busink 1979, 22, 46, 180, 197, 210, fig. 2, 7, 15, 48, 51.

olarak tanımlanabilmektedir. Yapının hem dinsel bir yapı, hem de resmi bir yapı olarak yorumlanması çoğu araştırmacıya göre doğru olarak kabul edilmiştir. Batı Sarayı'nın bu şekilde tanımlanmasının nedenlerinden biri sütunlarla taşındığı belirlenen merkezi odasında gündelik yaşam koşullarına uygun olarak ısıtma aracının bulunmuş olmasıdır. Bu durum resmi nitelikli işlevlerin boyut açısından da büyük olan bu geniş salonda yapıldığını göstermektedir. Bununla beraber, yapının ön avlusunda bulunan sunak ve karyatidleri anımsatan, anıtsal nitelikli tanrı heykellerinin, Batı Sarayı'na dini bir özellik verdiği ileri sürülmüştür[20]. Bu mimari özelliklerine dayanılarak yapı, aynı zamanda tapınak-saray olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık bu yapının büyüklüğüne ve mimari düzenlemesine dayanılarak, yalnızca resmi bir saray yapısı olduğu da düşünülmüştür[21]. Bu görüşe göre, yapının girişinde bulunan ve yapıya dini bir anlam kazandırdığı belirtilen mimari unsurlar kültle ilgili bir yorumu gerektirmemektedir. Bu nedenle yalnızca kralın resmi merasimlerini yerine getirdiği yer olmalıdır. Ancak bu tarz mimari unsurların diğer saray yapılarında bulunmaması ve Halaf'ta ikamet ile ilgili işlevi yerine getiren başka bir yapının bulunması göz önüne alındığında, Batı Sarayı'nın, dini işlev gören en uygun yapı olabileceği düşünülebilir. Buna benzer dini işlevinin olduğu öne sürülen diğer bir yapı olan Sakçagözü Sarayı'nın da, Halaf'takine benzer olarak tapınak ya da saray olabileceği ifade edilmiştir[22]. Yapının gerek mimari özellikleri gerekse mimari süslemeleri göz önüne alındığında, Sakçagözü'nün en görkemli yapısını oluşturduğu anlaşılmıştır. Ayrıca dinsel işlev gören bir başka yapının da şimdiye dek bulunamamış olması, dikkati çeken bir

[20] Naumann 1991, 423.
[21] Frittz 1983, 52.
[22] Garstang 1908, 107.

özelliktir. Söz konusu bu durum, bu yapıda hem resmi kabullerin hem de dini merasimlerin yapılabileceğini gösterir niteliktedir. Özellikle sarayın girişinde bulunan heykel ve kabartmalar, bu yapının önemini doğrulamakla beraber, dini bir işlevi de üstlenmiş olabileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra ortostatlar üzerinde vurgulanmak istenen mitolojik betimlemeler göz önüne alındığında, Tell Halaf Batı Sarayı'na olan bir yakınlığın söz konusu olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Sakçagözü Sarayı olarak tanımlanan bu yapının da tapınak-saray olarak yorumlanabileceği göz önüne alınması gereken bir durumu teşkil etmektedir.

Genel hatlarıyla plan şemasını bildiğimiz ve oldukça geniş ve sağlam temeller üzerindeki duvar yapısı olan Hilani I'in bu özelliğinin, aynı zamanda yerleşim birimindeki savunma duvarına dayalı olarak inşa edilmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Hilani I'in en dikkat çekici özelliklerinden birini de, Zincirli'nin kale kapısının mimari düzenini yansıtması oluşturmaktadır. Bununla birlikte inşa yöntemi dolayısıyla kale duvarından ayrılamayan bu yapı, işlevi konusunda belirli bir düşüncenin ortaya koyulabilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu özellikler, Hilani I'in savaş ve kuşatma anlarında savunma için gizlenecek askeri bir yapı olarak kullanılabileceğini de göstermektedir.

Sonuç olarak, sarayların mimari planlarının bir bakıma kullanım amaçları doğrultusunda da geliştiği görülmektedir. Ele alınan saraylarda resmi işlevli bölümlerle, ikametgah amaçlı mekanlarının birbirine geçişi sağlanmış olsa da ayrı yapılar halinde inşa edilmesi ayrıca hizmetlilere ayrılan mekanların da ikametgah yapılarından ayrı bir bölüm oluşturması dikkati çekmektedir. Özellikle bu konu da, Niqmepa Sarayı ile J ve K Yapıları birbirine yakın bir mimari anlayışı ortaya koymuştur. Bu

saraylar, birbiri ardı sıra inşa edilmiş ancak belirli bir dönem birbirine paralel olarak kullanılmış kendi içinde kapalı üç ayrı yapıdan oluşmaktadır. Nasıl Niqmepa Sarayı'nın asıl ikametgah işlevi gören A Yapısı, ek yapı B ile genişletilmeden önce hem resmi, hem de ikametgah olarak işlev görmüş ve ancak salt resmi işlevli ek yapı B'nin ilavesiyle A Yapısı tümüyle ikametgaha ayrılmışsa, J ve K yapılarında da ikamet işlevi gören J Yapısı, K inşa edilmeden önce Niqmepa Sarayı'nda olduğu gibi hem resmi hem de ikametgah amaçlı olarak kullanılmış ve daha sonra K'nın ilavesiyle J Yapısı tümüyle ikametgah amaçlı bir görünüme dönüştürülmüş olmalıdır. Her iki saraydaki yapılar her ne kadar birbiri ardı sıra inşa edilmişse de, yapılar içinde birer geçitle bağlantılarının sağlanması bunların birlikte kullanıldıklarını doğrulamaktadır. Dolayısıyla bu geçitler, yan yana inşa edilen yapılar arasındaki irtibatı sağlayan kanıtı oluşturmaktadır. Her iki sarayda belirlenen tek farklılık ise yalnızca Niqmepa Sarayı'nda, ek yapı B'nin kendine özgü girişinin olmamasıdır. Buna karşın J ve K Yapıları'nda her iki yapının kendine özgü girişleri bulunmaktadır. Genel hatlarıyla benzer bir mimari anlayışın hakim olduğu Yarimlim Sarayı'nda ise A, B ve C birimleri, farklı teraslar üzerinde ve birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu sarayda A ve B yapıları arasındaki bağlantı bir avluyla bağlanmıştır. B ve C yapıları arasındaki bağlantıyı ise, merdiven odasından açılan bir geçit sağlamıştır. Ayrı yapı kesimlerinden oluşan bu saraylardan Yarimlim ile Niqmepa saraylarının resmi işlevli kesimleri birbirine çok benzeyen özellikleri ortaya koymuştur. Her ikisinin de ortası birer duvar çıkıntısı ve sütunlarla ikiye bölünmüş kabul salonlarındaki mimari elemanları aynıdır. Yarim lim Sarayı'nın, planlarında 2 numara olarak adlandırılan salon ve Niqmepa Sarayı'ndaki 22 ve 29 numara olarak adlandırılan salonlar, bu

benzerliği göstermektedir.

Özellikle yalnızca resmi işlevli saraylar grubunda ele alınan yapılarda resmi amaçlı kullanılan merkezi ana salonun ön plana çıktığı görülmektedir. Plan şemaları açısından yakın özellikler gösteren, Tell Tayinat' daki Güney ve Kuzey Sarayları'nın yanı sıra Kargamış'ta bulunan Hilani yapısı, Zincirli 'deki Hilani IV ve Yukarı Sarayı'ın B Yapısı'nda, kabul salonlarının tüm yapıya hakim olması, işlevleri konusunda açık bir tanımı ortaya koyabilmektedir. Bu konuda kabul salonunun çevresine yerleştirilen birimlerin sayıca azaltıldığı yapılardan, özellikle Kargamış'taki Hilani yapısı, Zincirli'deki Hilani IV ve Yukarı Saray'ın B Yapısı ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında yan mekanları oluşturan birimlerin yan yana dizilmiş olduğu saraylarda ise resmi ve yaşama mekanlarının bir arada olduğu görülür. Bu saraylarda da merkezi bölümü meydana getiren ana salon, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi yine resmi işlevli kabul salonu olarak kullanılmış olup, yan birimleri oluşturan mekanlar ise yaşama amaçlı kullanıma ayrılmıştır.

Resmi işlevli birimlerle ikamet amaçlı olarak kullanılan birimlerin bir arada görüldüğü saraylara plan şeması açısından oldukça benzerlik gösteren ve resmi işlevin yanı sıra dini bir işlevinde söz konusu olduğu Tell Halaf Batı Sarayı ile Sakçagözü Sarayı'nda, iki işlevin bir arada olduğu görülmektedir. Merkezi birimi oluşturan ana salonların resmi kabullerin yapıldığı yerler olarak kullanıldığı, bununla beraber dinsel amaçlar için kullanılan birer yapı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tipolojik olarak oldukça değişik bir plan şeması gösterdiği belirlenen Zincirli'deki Hilani I Yapısı'nın ise işlevsel açıdan farklı bir özelliği ortaya koyan ve hemen hemen askeri unsurların hakim olduğu bir yapı özelliğinin de olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak saray yapılarında kullanım amaçlarının doğrudan plan tipolojileriyle bağlantılı olup, bunu etkilediğini söylemek mümkündür. Benzer mimari plan şeması içerisinde olan yapıların, işlevsel açıdan da benzer işlevleri gösterdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kabul salonu olarak ana salonların saray yapılarına özgü resmi işlev özelliklerini açıkça vurguladığı belirlenmektedir.

II.2 SARAY YAPILARININ MALZEME VE YAPI YÖNTEMLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Temeller ve Duvar Yapısı:

Kuzey Suriye Bölgesi saray yapıları taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmişlerdir. Ele aldığımız bölge içerisindeki yapılarda genellikle aynı yöntemin uygulandığı görülmektedir. Dolayısıyla kullanılan ana malzemenin taş ve kerpiç olduğunu belirtebiliriz. Yapılar yaklaşık olarak 1. 00 veya 1.50 m. derinliğinde açılan temel çukurlarının, farklı boyutlarda işlenmemiş, düzgün olmayan taşların doldurulmasıyla meydana getirilen sert zeminler üzerine oturtulmuştur. Büyük boyutlu ve dik duvarlı temeller için, yeterince sağlam bir temel yatağı elde edildiği kanısına varılıncaya dek toprağın derinliklerine inilmiştir. Gelişigüzel büyüklükte olan bu taşlar arasında kalan boşluklar ise tesviye amacıyla, daha küçük boyutlu taşlar ve kerpiçle kapatılmak suretiyle düzgün bir yüzey haline dönüştürülmüştür.

Saraylarda taş temel üzerinde yükselen kerpiç duvarların alt bölümleri, dış etkilerin oluşturduğu bir takım aşınmalara karşı koruma görevi gören ve çoğunlukla taş levhalar olarak tanımlanabilen kireçtaşı ve bazalt ortostatlarla çevrelenmiştir. Bu ortostatlar kerpiç duvarlar ile temeller arasında bağlayıcı birer mimari eleman olarak üst yapıyı desteklemişlerdir. Ortostatlar yapı duvarlarının bir parçası olmayıp, sarayların tümünde temel üzerine oturtulmuşlardır[1]. Ele alınan bölgede, kerpiç duvarlardaki yapı yönteminin değişmeden uygulandığı görülmektedir. Duvarlar, dikdörtgen ya da kareye yakın biçimli kerpiçler arasına, duvarı hem sağlamlaştırmak hem de tavan ağırlığının taşınması

[1] Naumann 1991, 88.

için yerleştirilmiş ahşap hatıllardan oluşmaktadır. Kerpiçlerde belirli bir standardın olmadığı görülür.

Bu bölgede Toroslar'ın çizdiği yayın içerisinde kalan Doğu Toroslar ve Amanos Dağları, yöre halkının yapılarında ağacı yapı malzemesi olarak bolca kullanmasına neden olmuştur. Genellikle duvarlarda ortostatlardan sonra çift sıra halinde yerleştirilen hatıllar, taş temelde olabilecek bir takım çöküntü ve çatlamaların kerpiç duvara zarar vermesini önlemek amacıyla yerleştirilmiştir (Levha 13). Bu hatıllar vasıtasıyla ortostat ve kerpiç duvar arasında belirgin bir ayırıcı sıra oluşturulmuştur. Ahşap hatıllardan kerpiç duvar arasında da yararlanılmıştır. Yaklaşık 0.30 m. kalınlığında olan yatay hatıllar üzerine 0.60-1.00 m. arasında değişen aralıklarla kerpiç yerleştirildikten sonra, duvara derinlemesine uzatılan 0.20-0.50 m. kalınlığında hatıllar konmuştur. Bu yatay ve duvar içerisine doğru derinlemesine uzatılan hatıllar, kerpiç örgü arasında hatıl ızgarasını oluşturmuştur (Levha 42 A-B). Saray yapılarında Sakçagözü Sarayı dışında kerpiç duvarların içten ve dıştan ince bir sıvayla kaplandığı görülmektedir. Örneğin Tell Halaf Batı Sarayı duvarlarının iç ve dış yüzleri kireçle beyazlatılmış killi ve samanlı bir karışımdan oluşan beyaz renkli bir harç ile sıvanmıştır. Bu tarz bir beyaz sıva aynı zamanda Kargamış'ta bulunan Hilani Yapısı'nın iç mekanlarında da yer almaktadır[2]. Kargamış Hilani Yapısı'nın dış duvarları ise duvar yapımında kullanılan aynı malzeme ile oluşturulan ince bir sıva ile sıvanmıştır. Bununla beraber Batı Sarayı'nın önemli sayılabilecek iç mekan duvarlarında ise yer yer sarı veya kırmızı renkli toprak boyası izlerine de rastlanmıştır[3]. Bu tarz boyalı duvarlar aynı zamanda Tell Tayinat'daki Güney Sarayı'nda da yer alır. Nasıl ve nerede kullanıldıkları tam olarak

[2] Hogarth 1952, 176.
[3] Oppenheim 1950, 14.

anlaşılamamış olsa da, yapı içinde çıkarılan bazı duvar kalıntılarının mavi renkli bir boya boyandığı saptanmıştır[4]. Zincirli 'deki yapılarda ise iç ve dış duvarlarda görülen yaklaşık 1 cm. kalınlığındaki ince kil bir sıvanın yanı sıra, yine önemli sayılan iç mekanlarında kireç karışımıyla oluşturulmuş ince taneli samanlı bir karışımla meydana getirilen beyaz renkli harcın duvarlara uygulandığı görülmektedir[5]. Duvarlarda kullanılan başka bir kaplama malzemesini ise tahta oluşturmaktadır. Bunun tek örneğini ise Zincirli'de bulunan K Yapısı temsil etmektedir. Söz konusu yapının gerek iç gerekse dış duvarlarında görülen bu kaplama, yatay olarak üst üste dizilmiş ahşaplardan meydana getirilmiştir. Bu kaplama ise kerpiç duvar gövdesine göre yaklaşık olarak 40-80 cm. kadar dışarıya taşırılan duvar temelleri üzerinde yükselen dikine yerleştirilmiş payandalar yolu ile bağlanmıştır (Levha 32). Olasılıkla bu kaplama üzerinde bulunan dikine yerleştirilmiş ahşap payandalar vasıtasıyla aynı zamanda çatının desteklenmiş olabileceği düşünülmektedir[6].

Tabanlar:

Saray yapılarında genel olarak, tabanlarda dört tip malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunları kerpiç, taş, sıkıştırılmış toprak ve tuğla oluşturmaktadır. Suyun kullanıldığı bölümlerde ise yalıtım amaçlı olarak, asfalt ve kireç harcı da dolgu malzemesi olarak görev görmüştür. Ahşabın bu bölge için temin edilebilir bir malzeme olmasına karşılık, saray yapılarında bu tip bir döşemeye ait kalıntıya rastlanmamaktadır. Saray yapılarının korunabilen kalıntıları ile genel kullanım alanlarında, tabanlarda gereken titizliğin gösterilmediği kaba bir döşeme söz

[4] Haines 1971, 44, 48.
[5] Koldewey 1902, 105.
[6] Jacoby 1911, 294; Naumann 1991, 124.

konusudur. Döşemeli olarak yapılan bölümler haricindeki genel kullanım alanlarının tabanları, sıkıştırılmış toprak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tell Halaf Batı Sarayı'nın ana salonu, taş döşemeli iken, diğer mekanlarında tabanların sıkıştırılmış toprak zemin olduğu saptanmıştır. Tell Tayinat'da bulunan Güney ve Kuzey Sarayları'nın giriş bölümlerinin tabanları, düzeltilmiş toprak yüzey üzerine, küçük farklı boyutlardaki taşlarla döşenmiştir. Oluşturulan bu tabanın üzeri ince bir kil çamur sıva ile kaplanarak düzgün bir yüzey haline getirilmiştir. Kuzey Sarayı'nın birinci yapı evresinde ise taş döşeme ile beraber ana salonun taban kenarları, bir dizi tuğla sırasıyla çevrelenmiştir. Ayrıca söz konusu yapı evresinde, duvar içerisinden dışarıya doğru uzatılan ve taşlarla meydana getirilmiş bir su oluğu (Levha 20 B), olasılıkla yalıtımla ilgili olabilecek bir döşemenin varlığına işaret etmektedir[7].

Taş döşemenin görüldüğü diğer bir merkez olan Zincirli'deki Yukarı Saray'ın B Yapısı'nın giriş bölümüne ait tabanda ise kesme taşlar görülmektedir. Bu kesme taş döşeme, ana salonun giriş açıklığına kadar devam etmektedir. Kargamış'ta bulunan Hilani yapısının giriş bölümünün tabanı (Levha 56 A) parçalar halinde ele geçen kalıntılara göre, geniş kireçtaşı bloklarla kaplanmıştır. J Yapısı'nın giriş bölümünün önünde çeşitli boyutlardaki küçük kesme taşlarla oluşturulan döşemeden yükselen taş basamaklar, giriş açıklığına dek uzanmaktadır. Bu döşemenin üzeri ise çamur sıva ile kaplanmıştır. Saraylarda suyun kullanıldığı ve banyo odası olarak tanımlanan bölümlerin tabanlarının ise titizlikle yapıldığı görülmektedir. Zincirli'de Yukarı Saray'ın kuzeybatı bölümünü meydana getiren A Yapısı'nda bulunan yıkanma odasının tabanı, çeşitli boyutlardaki dikdörtgen biçimindeki taş dilimleri ile döşenmiştir. Bu taş

[7] Haines 1971, 43.

dilimlerinin aralıkları yalıtım amacıyla kireç harcı ile özenli bir şekilde kapatılmıştır. Bunun dışında, yıkanma odalarının tabanlarındaki pişmiş tuğlaların asfaltla kapatılmak suretiyle meydana getirildiği görülmektedir[8].

Tavan ve Çatı Yapısı:

Saray yapılarında korunabilen duvar kalıntılarının hiçbirisinin tavanlara dek devam etmemiş olması nedeniyle tavanlarla ilgili net bilgiler edinememekteyiz. Dolayısıyla duvarlarda uygulanan yapı yönteminin, aynı şekilde tavana kadar devam edip etmediği konusu hakkındaki kanıtlar yetersiz kalmaktadır. Zincirli'de bulunan çok az sayıdaki çatı kiremidi parçaları Yunan ve Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir[9]. Bununla birlikte düz dam şeklinde olduğu düşünülen[10] çatılar hakkında farklı merkezlerdeki bazı buluntular, çatı ve kenar süslemeleri ile ilgili fikir edinilebilmesine yardımcı olmaktadır. Zincirli'de ele geçen yaklaşık 20 cm. boyutlarındaki pişmiş toprak ve mazgal dişi biçimindeki buluntu, yapıların çatılarıyla ilgili olarak, özellikle kenar süslemeleriyle ilgili olarak görülmek istenmiştir. Bir yapının çatısına ait olabileceği düşünülen bu parçanın, alt bölümünde yer alan kemer biçimli deliğin de, buna benzer başka parçalarla birleştirildiğinde çatıda biriken suyun atılması görevi gören oluklar olduğu belirtilmiştir.[11] Ayrıca Zincirli'de bulunan Hilani I Yapısı, kale duvarına olan yakınlığından dolayı mimari düzenlemesi birtakım değişikliklere uğratılmış askeri amaçlı bir yapı olarak yorumlanmaya çalışılmış ve bu sebeple yeniden kurma denemelerinde yapının çatı

[8] Luschan 1911, 251, 260, 281.
[9] Koldewey 1902, 106.
[10] Naumann 1991, 164.
[11] Naumann 1991, 166.

kenarları mazgal dişi biçiminde gösterilmiştir.[12] Dolayısıyla bu yeniden kurma denemelerinde, diğer saray yapılarının tavan kısımları da düz damlı ve benzer biçimde şekillendirilmiştir (Levha 22 B). Bununla birlikte söz konusu düzenleme çok fazla kabul görmemiş olsa da, Van 'da ele geçen bir Urartu tunç kabartması üzerinde yer alan bir yapı tasvirinde, yapının basamaklı mazgal dişi biçiminde çatı ile kapatıldığı görülmektedir[13]. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kuzey Suriye ile olan yakınlığı dolayısıyla da sarayları örten tavanların benzer bir düzenlemeye sahip olabileceği düşünülmektedir[14]. Bu durumu destekleyen diğer bir buluntu ise Ninive'de II. Sargon Sarayı'nın XIII. salonunda ortaya çıkarılmıştır. Üzerindeki yazıta göre Musasir Kenti'ni canlandırdığı anlaşılan tasvirli Assur eserinde, tapınak olarak yorumlanan yapılar betimlenmiştir. Yapıların üzerleri üçgen, düz veya dörtgen biçimli mazgal dişi biçimindeki kenar süslemeleri olan düz çatılarla kapatılmıştır[15]. Harhar'da bulunmuş olan başka bir Assur kabartması üzerinde, kale duvarları üzerinde mazgal dişi biçimindeki süslemeleri olan yapıların yanısıra, diğer yapıların yüksek köşe çıkıntılı düz damları da taşıdığı anlaşılmaktadır[16]. Kargamış'ta bulunan bir sunağa ait kabartmalı parçaları üzerinde ters çevrilmiş şekilde gösterilen basamak şeklindeki mazgal dişi tasvirlerinin ise burada yer alan yapıları canlandıran betimler olabileceği belirtilmiştir[17]. Tüm bu kalıntılar ile elde edilmeye çalışılan bilgiler kesin olmamakla birlikte, saray yapılarının çatı düzenlemeleri konusunda, bazı fikirlerin edinilebilmesine yardımcı olmaktadır.

[12] Koldewey 1902, 139, 186, taf. 30.
[13] Naumann 1991, 429, res. 554; Herzfeld 1935, fig. 8
[14] Naumann 1991, 165.
[15] Naumann 1991, 155, res. 187.
[16] Hezfeld 1935, fig. 4.
[17] Naumann 1991, 166, 163, res. 190.

Kapı ve Pencereler:

Saray yapılarının pek çoğunda mekanlar arasında bağlantıyı sağlayan kapı geçitlerine ait çok kesin bilgiler saptanamamıştır. Sarayların kapı geçitlerinde daha çok blok taş ve ahşap kapı eşiklerine rastlanmış olup, zaman zaman bu eşiklerin kil çamur ile sıvandıkları kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Kapı eşiklerinin her iki yanında yer alan söveler ise daha çok taş ya da ahşaptan meydana getirilmiştir. Bu eşiklerin altında taban seviyesinden aşağıya yerleştirilmiş taştan oyulmuş mil dibekleri saptanmış olup, bunlara göre kapıların tek ya da çift kapı kanadı ile kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Tell Tayinat Güney Sarayı'nın ön giriş bölümü ile yan tarafında bulunan merdiven odasını bağlayan kapı geçidindeki eşik, masif ahşaptan yapılmış olup üzeri ince bir tabaka halinde kil çamur ile sıvanmıştır (Levha 17 A). Buna benzer eşikler aynı zamanda ana salonun batı ve güneyinde yer alan ve doğrudan ana salona açılan oda birimlerinin önlerinde de yer alır ve aynı şekilde çamurla sıvanmışlardır[18] (Levha 17 B).

Ana salona açılan birimlerin bulunduğu yerlerde ortaya çıkarılan kapı çerçevelerine ait olabilecek ahşap çerçeve kalıntılarının, kanatlı tahta kapıların varlığına işaret edebileceği düşünülmektedir[19]. Zincirli Yukarı Saray'ın A Yapısı'nın ana salonuna ait iki kapı geçidi önünde bulunan eşiklerin, iri blok taşlarla yapıldığı görülür. Bu geçitlerden 2.05 m.'lik daha geniş olanının önünde yer alan eşik, basamak şeklinde iki bloktan oluşur. 0 66 m. kadar aşağı seviyede, olasılıkla kapı metalleri için açılmış oyuklar vardır. Bunlar kapı kanatları için yapılmış kare biçimli taş bloklar içerisine yerleştirilmiştir[20]. 0.95 m. genişliğindeki diğer girişin önünde ise tek blok

[18] Haines 1971, 47.
[19] Haines 1971, 48.
[20] Naumann 1991, 173.

taştan yapılmış bir eşik görülmektedir. Yukarı Saray'ın B Yapısı'nda ise ön giriş bölümünün tüm açıklığı boyunca kesme taşlarla oluşturulan eşik düzenlemesi yer alır[21]. Bunun yanı sıra, giriş bölümünden sonra yer alan ana salon önünde bulunan yan yana yerleştirilmiş iki iri blok taş, yine tüm açıklık boyunca yerleştirilmiştir. Ayrıca girişin her iki yanına, 2.23 m. uzaklıkla yerleştirilen iki mil taşı, kapı kanatlarının oturması için kullanılmaktadır[22]. Buna benzer kesme taşlarla oluşturulan eşik düzenlemesi, J Yapısı'nın 2.67 m. genişliğindeki giriş kısmı önünde de yer alır[23]. İri blok taşın kapı geçitlerinde kullanıldığı bir diğer merkez ise Kargamış'tır. Burada yer alan Hilani yapısının avlu üzerinden ulaşılan ön giriş kısmında, tek blok halinde, 3.00 X 2.00 m. boyutlarında olan kireçtaşı bir eşik bulunur. Tüm giriş açıklığını kaplayan blok eşiğin alt bölümündeki toprak, oturtma amacıyla sıkılaştırılarak düzgün bir yüzeyin elde edilmesi sağlanmıştır[24]. Aynı malzemeden yapılmış olan ikinci bir eşik ana salon girişinde yer alır. Bu bölümde yer alan sütunlar ise eşik üzerinde yer alan izlere göre (Levha 55) doğrudan bu eşik üzerine oturtulmuşlardır[25].

Saray yapılarında korunabilen duvar kalıntılarından, pencere yapısı ile ilgili kanıt ele geçmemiştir. Bununla beraber oldukça yüksek koruna gelmiş duvar kalıntılarında da pencerelere rastlanılmaması, kapıların dışında yüksekte yer alan aydınlatma veya farklı amaçlarla açılan pencerelerin kullanılabilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu kuralın dışına çıkan ve çok az kalıntının bulunduğu tek merkez ise Zincirli'dir. Burada bulunan J Yapısı'nın giriş bölümünü oluşturan iki odası ile, K

[21] Koldewey 1902, 143.
[22] Koldewey 1902, 147.
[23] Jacoby 1911, 276.
[24] Hogarth 1952, 179.
[25] Hogarth 1952, 179-180.

Yapısı ile bitişik batı duvarında, tabandan 30 cm. yüksekte yerleştirilmiş ikişer pencere olduğu düşünülmektedir. Ancak bu pencerelerin K Yapısı'nın yapılmasıyla daha sonradan kapatıldıkları anlaşılmıştır[26].

Merdivenler:

Saray yapılarında gerek iç, gerekse dış bölümlerde yer alan merdiven yapılarında kullanılan malzemeyi genellikle taş ve kerpiç oluşturmuştur. Zincirli'de K Yapısı önünde yer alan, 20 m. genişliğinde yedi basamaktan oluşan anıtsal boyutlardaki açık merdiven, (Levha 30 A) yapıyı avlu düzeyinden yukarıya kaldırmaktır. Bazalt basamaklar yaklaşık 1 m. uzunluğunda ve 0.63-0.75 m. arasında değişen ölçülerdedir. 0.17 ila 0.26 m. yüksekliğindeki basamakların birleşme yerleri özenli bir şekilde ve yanaksız olarak yapılmışlardır. Ön giriş bölümünde yer alan sütun altlıkları en üst basamakta daha yumuşak bir taş üzerinde yerleştirilmişlerdir. Basamakların alt kısımları, farklı boyutlardaki ufak çakıl taşları ile doldurulmuştur[27]. Sakçagözü'nde bu tür bir merdiven, sarayın yan avlusundan kale duvarına ulaşımı sağlayan bölümünde yer alır. Birkaç basamağı ile açığa çıkartılabilen merdiven yapısı düzeltilmiş bazalt taş dilimleri ile meydana getirilmiştir[28].

Kuzey Suriye Bölgesi'nin saray yapılarında hemen hemen yalnız üç, ya da dört yollu merdivenlerin olduğu düşünülmektedir[29]. Bunun kanıtı olarak Zincirli'de K Yapısı'ndaki ön giriş bölümünün yanında bulunan merdiven gösterilmektedir (Levha 30 B). Tümüyle sağlam bir temel üstüne oturtulmuş masif kerpiç duvar yığını şeklinde olan bu bölüm içerisinde, derinliği çok az olan bir girinti ile 2.1 m. genişliğinde bir geçit

[26] Naumann 1991, 182.
[27] Jacoby 1911, 290-293.
[28] Garstang 1913, 70.
[29] Naumann 1991, 188.

uzanmaktadır. Bu geçit içinde, tam girişte enine duran bir ızgaranın kalıntıları bulunmuştur. Buna, önce kerpiç ile oluşturulan bir döşeme, arkasından ise sert bir kil taban eklenmiştir. Bu bölümün sonunda, iki basamağın kalıntıları görülmektedir. Geri kalan kısmı oldukça tahrip olan merdivenin kenar uzunluğu 2 m. olan bir orta çekirdek çevresinde, genişliği değişmeden dönen dört yollu bir merdiven olabileceği belirtilmiştir[30]. Zincirli'de yer alan bu yapıya göre, Hilani I-IV'deki büyük kerpiç duvar köşeleri merdiven odası olarak tanımlanmak istenmiştir. Ancak bu bölümlerde merdivene ait olabilecek kalıntılar ele geçmemiştir[31]. Tell Tayinat Güney Sarayı'nın giriş bölümünün batısında bulunan L biçimli koridorun önünde yer alan ve olasılıkla üst kata çıkışı sağlayan merdivenin basamakları, ortalama 0.54 – 044 m. genişliğindedir. Sıkıştırılmış kerpiçler ile meydana getirilen merdiven basamaklarının korunan ilk dört basamağının üzerleri ince bir çamur sıvasıyla kaplanmıştır. Merdivenin basamaklarının herhangi bir kaymayı önlemek amacıyla sıkıştırılmış toprak üzerine oturtulduğu görülmektedir[32]. Buna karşın Tell Tayinat Kuzey Sarayı'nda giriş bölümü yanında yer alan merdiven basamakları kireçtaşı ile yapılmıştır. Basamakların araları ise küçük boyutlu çakıl taşları ile doldurulmuştur[33]. Tell Halaf Batı Sarayı'nda, diğer saray yapılarında olduğu gibi ön giriş bölümünün yan taraflarında bulunan merdiven odalarına işaret edecek herhangi bir kanıt ele geçmemiştir. Bu sebeple yapının merdiven bölümünün olmadığı düşünülmektedir. Ancak sarayın ön önünde bulunan 2.00 m. yüksekliğindeki platforma çıkış birkaç basamaklı açık bir merdiven ile sağlanmaktadır. Tell Tayinat Güney Sarayı'nda bulunan merdivene

[30] Naumann 1991, 189.
[31] Koldewey 1902, 137, 151, 156, 162.
[32] Haines 1971, 47-48.
[33] Haines 1971, 39, 42.

benzer biçimde oluşturulmuş kerpiç basamaklı merdivenin üzeri aynı malzemeden oluşan bir çamur tabakası ile sıvanmıştır. Kargamış'ta Hilani yapısının en son bölümünü meydana getiren arka odasının kuzeybatı köşesindeki masif temel duvarı kalıntıları, bu kısmın üzerinde ikinci bir katın olabileceğinin düşünülmesine yol açmaktadır. Yine burada yer alan, bir enkaz yığını arasında yer alan kireçtaşı parçaları burada bir merdivenin olabileceğine işaret etmektedir[34]. Ancak bununla ilgili kesin kanıtlar elde edilmemekle birlikte; bu dönem saray yapıları göz önüne alındığında bu bölümde kireçtaşı basamakları ile meydana getirilen bir merdiven yapısının varlığı düşüncesi yanlış olmasa gerekir.

Ocaklar:

Ana salonlarda gördüğümüz ısınma amaçlı olarak kullanılan ocakların yapımında, kerpiç, tuğla ve kilin yanı sıra, tuncun kullanıldığı da görülmektedir. Saray yapılarında, hareketli veya sabit olarak yapılmış ocaklar Zincirli Yapı J ve K Yapıları'nın ana odalarında bulunmaktadır. J Yapısı'nda bulunan ocak, kerpiçten yapılmış olup 2.56 X 3.20 m. ölçülerindedir. Dikdörtgen biçiminde olan ocak, kil bir taban üzerine oturtulmuştur. Üzeri yaklaşık 2 mm. kalınlığındaki sarımsı renkli alçı türünde bir tabaka ile kaplı olan ocağın kerpiç aralarında, birleştirme amacıyla kil kullanılmıştır[35]. K Yapısı'nda bulunan yaklaşık 2.30 m. çapındaki ocak (Levha 29 B) yuvarlak biçimlidir. Ana salonun taban sıvası üstüne yerleştirilmiş, bir kil yığını şeklinde olan ocağın üzeri yalın bir tuğla tabakasıyla örtülmüştür. Ocağın çevresinde bulunan ince bir tunç kenarlığın çevresinde altı adet, içleri kil ile doldurulmuş tutamak yeri bulunmaktadır. Daha sonraları tamamen bir kil yığını ile örtülen ve alçı

[34] Hogarth 1952, 184.
[35] Jacoby 1911, 279.

tabakasıyla sıvanan ocağın alt bölümüne bağlı olan yuvarlak biçimli tunç bir bileziğin, süsleme ve kenar koruyucusu görevi görmesinin yanı sıra, küçük kapların konulması amacıyla ve ocak yüzeyinden düşen kor parçaları için yapılmış olabileceği düşünülmektedir[36]. Yukarı Saray'ın kuzeybatı bölümünü meydana getiren A Yapısı'nın ana salonunun ortasında ise tabana gömülü 25 cm. genişliğindeki taşlarla yapılan 6 m. uzunluğunda dizilmiş iki sıra taş dizisi bulunur (Levha 23). Bu taş dizisinin ortaları tekerlek izine benzer biçimde küçük yivler oluşturacak biçimde oyularak olasılıkla üzerinde dolaşan bir ısınma aracının hareket edebilmesi sağlanmıştır. Tell Halaf Batı Sarayı'nın ana salonundaki 1.40 m. uzunluğunda ve 1.20 m. genişlinde ve 20 cm. yüksekliğindeki tunç ateş arabası Zincirli'de bulunan ısınma amaçlı ocaklardan farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kenarları mazgal dişi biçiminde oyularak şekillendirilen araç, altı kollu olup dört küçük tekerlek vasıtasıyla taşınmaktadır. Tabanı sağlam demir çubuklar ve bunların üstüne yerleştirilmiş iyice yanmış tuğlalardan bir tabakadan oluşmaktadır. Bu tabakanın da üstü birtakım girinti ve çıkıntıları düzeltmek üzere kil ile sıvanmıştır[37]. Arabanın tekerlekleri arasındaki uzaklık, Zincirli'de bulunan taş sıraları arasında bulunan oluklarla aşağı yukarı eşit mesafededir. Bundan dolayı bu olukların Zincirli'deki bu tür ateş arabalarının tekerlek izlerine işaret ettiği düşünülmektedir[38]**.** Ancak Tell Halaf'ta diğer yerlerden farklı olarak, oda içerisinde gezdirilebilen portatif bir ocak kullanılırken, Zincirli'de tabandaki oluklardan dolayı yine tekerlekli bir ocağın kullanılmış olması gerekmektedir[39].

[36] Jacoby 1911, 258.
[37] Oppenheim 1950, 45.
[38] Naumann 1991, 198.
[39] Koldewey 1902, 144.

Süsleme Unsurları:

Yeni Assur Dönemi yazılı belgelerine göre Assurlular, Hitit saraylarına benzer yapılar inşa ettiklerinden bahsetmişlerdir. Buna göre söz konusu yapıların, giriş bölümlerinde, ahşaptan yapılmış sütunların bulunduğu ve bunların tunçla kaplanarak, aslan ya da boğa gibi heykeller üzerine yerleştirildikleri belirtilmektedir. Ayrıca yapıların kabartmalarla donatılarak, Bit Hilani'ye benzer bir nitelikte anıtsallaştırıldıkları anlatılmıştır[40]. Bu belgelerden anlaşılacağı üzere, Bit Hilani şeklindeki sarayların, yapıların giriş bölümünün vurgulandığı süslemeli yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Yazılı belgelerde bahsi geçen bu mimari özellikler, açığa çıkartılan saray yapılarında özgün durumda ele geçirilen süsleme öğeleriyle doğrulanmakta ve saraylarda bu mimari unsurların yoğun bir biçimde uygulandığı anlaşılmaktadır. Her yapıda görülmemekle birlikte bunlar, giriş bölümünde genellikle ortalanarak yerleştirilmiş sütun kaideleri, giriş açıklığının köşelerinde yer alan heykeller ve duvarların alt bölümlerini çevreleyen ortostatlardır. Ortostatlar, süslemelerin bir parçası olmakla beraber aynı zamanda yöntem olarak da görev görmüşlerdir. Duvarların toprağın üstünde kalan bölümlerinin alt kesimleri, hava koşulları ve mekanik aşınmalara özellikle açık olduğundan dolayı, bazalt ve kireçtaşı ortostatlar vasıtası ile temeller ile kerpiç yapı arasında sağlam bir taş duvar döşemesi bölümü meydana getirilmiştir. Böylelikle saraylar anıtsal bir görünüm kazanmakla birlikte, söz konusu erozyon etkilerinden de korunmuştur. Saraylarda kullanılan ortostat dilimleri, taş temeller üzerinde yükselen kerpiç duvarlarda bir kaplama öğesi olarak görülmemektedir. Temeller ile duvar arasında bağlayıcı birer eleman olarak, temellerin üzerine oturtulmuşlardır. En eski

[40] LAR I, 288-289; Rost 1893, 72; Luckenbill 1924, 97, 106, 119.

yapı örneğini teşkil eden Tell Halaf Batı Sarayı'nın kuzey ve güney duvarlarındaki siyah bazalt ve kırmızımsı kireçtaşı ortostatlar ortalama 1 m. yüksekliğindedirler. Kerpiç duvarların dibini süsleyen, dar bir süsleme tabakası (20 cm.) oluştururlar. Bunların destekleyici bir özellikleri yoktur; ancak güney yan yüzün ortostat dilimleri genellikle duvardan 25 cm. dışarıya taşkın, kerpiç ve küçük taşlardan yapılmış 45 cm. yüksekliğinde bir döşeme üzerine oturtulmuşlardır. Bu ortostatlar üstlerindeki duvara, hatılları duvarların içine iyice sokulmamış bir tahta ızgara ile bağlanmışlardır. Bu ızgaranın kullanılmasının amacı, taş dilimlerine binen ağırlığı azaltmak ve bunların yerlerinden çıkmasını engellemektir.

Ortostatlarda kullanılan ana malzemeyi bazalt oluşturur. Ağırlıklı olarak ön cephelerde bulunan ortostatlar üzerindeki betimlemeler, genel olarak krali ve mitolojik betimlemeler olmak üzere iki grup şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu rölyeflerde görülen kral figürlerinin, işlenişinde oldukça itinalı bir işçilik göze çarpmaktadır[41]. Başlarında yer alan yuvarlak başlıklar ile gördüğümüz bu figürlerin başlıkları altında görülen saçları, lüleler halinde gösterilerek omuzlarda spiral kıvrımlar oluşturmuştur. Spiral kıvrım yontuları aynı zamanda çene ve yanaklardaki sakalların belirginleştirilmesinde de kullanılmıştır. Kral kabartmalarında saç ve sakal işlenişi hemen hemen aynı tarzda yansıtılmıştır. Uzun bir elbise ile gösterilen kral figürlerinin gözlerinin mümkün olduğunca doğala yakın bir işlenmeye çalışıldığı görülür. Doğal olarak önemli olan bu figürlerin üzerlerinde taşıdıkları giysiler saçak ya da rozet motifleriyle gösterişli bir hal almıştır. Bu tarz giysileri Zincirli'nin J ve K yapılarının yanı sıra, Hilani IV Hilani III ve Sakçagözü saraylarına ait ortostatlarda tasvir edilen krallar üzerinde de görmek mümkündür.

[41] Orthmann 1971, 63, 66, 81, pl. 49, 63, 64.

Ayak bileklerine kadar uzanan giysilerinin eteklerinin saçaklarla vurgulandığı figürlerde, ayrıca omuzları örten şalın kenarları da aynı şekilde işlenmiştir. Bu şalların omuz üzerinde yaptığı kıvrımların gösterilmeye çalışılması, natüralist bir özelliği ifade etmektedir. Kral figürlerinin ayaklarında ise karakteristik olarak giydikleri sandaletler yer alır. Bu kral rölyefleri, betimlendikleri ortostatlar üzerinde konuları açısından bakıldığında farklı biçimlerde görülebilmektedir. Bunlar, Assur'dan tanınan hareketli av ve savaş sahnelerinden farklı olarak ya ayakta yürür bir durumda, ya da kraliyeti vurgulayan süslemeli tahtında otururken gösterilmiştir. Kraliyet simgeleriyle beraber ayakta ya da oturur durumda gösterilen örnek1erin bulunduğu Zincirli J ve K yapılarında, Hilani IV ve Hilani III'de ve Sakçagözü Sarayı'nda benzer bir anlayışın hakim olduğu görülür (Levha 28 B - 31 B - 45 A). Bundan dolayı oldukça kalabalık bir grupla ve çevresindekilerden daha büyük ve görkemli yapılan görülen Assur rölyeflerindeki kral figürlerinden ziyade bu figürlerde durağanlığın söz konusu olduğu açık olarak görülebilmektedir. Mitolojik konuların tasvir edildiği Tell Halaf Batı Sarayı'nda bu sahnelerin oldukça fazla işlendiği anlaşılmıştır. Mitolojik sahneler ayrıca Sakçagözü Sarayı'nda da görülür (Levha 51 A). Bu konular arasında, sık işlenen kanatlı güneş kursu ve bu kursun altında belirtilen hayat ağacı, hayat ağacının her iki yanında ise cin olarak tanımlanan iki figür, kuş başlı olarak gösterilen yaratık benzeri figürler yer almaktadır.

Giriş bölümlerinin köşelerinde yer alan ve genellikle aslan biçiminde betimlenen tasvirli heykellerin yanında, bazalttan yapılmış sfenks ve grifonlarında tasvir edildiği görülür. Köşe aslanlarının yer aldığı yapılardan olan Zincirli Hilani III ve Sakçagözü Sarayı'nda bulunan aslanlar işleniş açısından birbirleriyle benzerlik göstermektedir (Levha 40 -

50 B). Ağızların açık, kulakların geriye yatık ve dişlerin belirgin olduğu eserlerde, yivlerle gösterilmeye çalışılan yele ayrıntılarının girinti ve çıkıntılarla belirginleştirilen kaburga ve kaslar ile tamamlandığı görülür. Yine benzer özelliklerin yer aldığı, Tell Halaf Batı Sarayı'nın giriş açıklığının her iki köşesinde yer alan sfenksler ile beraber, bu sarayda giriş mekanı ile ana salon arasındaki girişin iki köşesinde ayrıca sfenkslerle aynı şekilde ön kısımlarının plastik, arka ve yanlarının profilden yüksek rölyef olarak yontulduğu grifon tasvirleri de (Levha 10 B) birer mimari eleman olarak yer almışlardır.

Saray yapılarını karakterize eden önemli mimari birim olan sütunlu girişe ait sütun kaideleri, günümüze dek korunamamış olan ahşap sütunların üzerlerinde yükseldiği mimari unsurlar olarak farklı tiplerde karşımıza çıkabilmektedir. Bunları torus tipinde olan kaideler ve hayvan tasvirli kaideler olarak tanımlanabilir. Tümünün bazalttan yapıldığı belirlenmiş olan torus tipindeki kaideler, alçak rölyef şeklinde bitkisel, burma, saç örgüsü veya geometrik desenler ile bezenmiştir. Benzer süsleme öğelerinin yer aldığı Zincirli Yukarı Sarayı'nın A Yapısı'ndaki kaidenin 0.29 m. ölçülerindeki üst ve alt kenar bandı, burma motifi ile süslenmiştir. Aynı süsleme öğeleri, Yukarı Saray'ın B Yapısı'nın girişinde ele geçen kaidenin 0.26 m. lik üst ve 0.35 m.'lik üst kenar bandı boyunca da bulunur. Gerek biçim, gerekse süsleme yöntemi yukarıda tanıtılan örneklerden farklı bir özellik gösteren kaidelerde, üst üste yerleştirilmiş üç torus boğumu, her boğumun üzerinin boş yer kalmayacak biçimde yontulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Buna örnek oluşturan Zincirli'deki K Yapısı'nın girişinde *in situ* halde ele geçirilen üç kaide, aynı biçim ve süsleme özelliği içerisindedir[42]. Kaidenin üst bölümünü

[42] Jacoby 1911, abb. 201.

çepeçevre saran burma motifi, 0.31 m. ölçülerindeki üst bölümün yan kenarları, 0.25 m. aralıklarla dikey işlenmiş burma motiflerinin, aralarındaki uçları spiral şeklinde kıvrılmış olarak gösterilen palmet kabartmalarını sınırlandıracak biçimde işlenmiştir (Levha 31 A). Palmet motiflerinin üst ve yanlarında kalan boşluklar ise yine spiral kıvrımlı motiflerle bezenmiştir. Saç örgüsünün bulunduğu ortadaki boğum 0.26 m. yüksekliğindedir. Üzerinde, boğumu çepeçevre saran ve birbirine paralel yivler ile daha belirgin bir hal alan saç örgüsü motifinin araları sekiz yapraklı rozet motifleri ile bezenmiştir. 0.28 m. ölçülerindeki alt boğum üzerinde ise 0.26 m. aralıklarla birbirine paralel olarak yer alan yivler arasındaki yaprak motifleri, kadehi andırır bir biçimindedir. Bu yaprak motiflerinin uç kısımlarının ise daha dar olan orta boğumun altına doğru uzanarak kaybolduğu anlaşılır. Tell Tayinat Güney Sarayı'nda bulunan ve tamamen benzer özelliklerin görüldüğü diğer bir örnekte, biçim ve süsleme açısından hemen hemen herhangi bir farklılık görülmemektedir. Bu kaide de, üst üste işlenen üç torus biçimi üzerindeki bezemelerde, aynı (Levha 16 B) süsleme öğeleri hakimdir[43]. Bitkisel bezeme biçiminin esas alındığı, farklı yerleşim birimlerinde ortaya çıkan söz konusu kaidelerin, gerek malzeme, gerekse bezemeleri açısından, aynı anlayışla şekillendirilmiş olmaları dikkati çeken bir özellik olarak, saray yapıları arasındaki ilişkiye işaret etmiş ve dolayısıyla tarihlendirmelerinde de göz önüne alınmıştır.

Tek ya da çift olarak görülen ve genellikle aslan ve boğa biçiminde şekillendirilerek tasvir edilen sütun kaidelerinin üzerinde, üzerindeki sütunu taşıma görevi üstlenen taş levhalar yer alır (Levha 12 A). Aslan, boğa ve sfenkslerin oluşturduğu, hayvan tasvirlerinin taşıyıcı bir mimari

[43] McEwan 1937, fig. 8.

öğe olarak kullanılması, ilk olarak Tel Halaf Batı Sarayı'nda karşımıza çıkmaktadır. Giriş açıklığına belirli aralılarla yerleştirilen üç kaideden, giriş açıklığının köşesinden 1.86 m. mesafede ve yaklaşık 0.66 m. genişliğindeki aslanlı kaide yer alır. Bu kaideden 1,67 m. uzaklıkta, 0.77 m. genişliğindeki boğa tasvirli kaide, boğa tasvirli kaideden 1,72 m. lik bir açıklıktan sonra yer alan ikinci bir aslanlı kaidenin genişliği ise 0.67 m.dir ve giriş açıklığının diğer köşesinden yaklaşık 1.87 m. mesafede yerleştirilmiştir.

Saray yapılarında alışılagelen şekilde giriş açıklığını ortalayarak simetrik bir biçimde bulunan kaidelerin, plastik olarak işlenen ön cephelerine karşılık, profilden yüksek rölyef arka ve yan bölümlerinde, doğala yakınlaştırılmaya çalışılan özellikler görülür. Kulakları yana doğru dik ve boynuzları da öne kıvrık olan boğanın yanı sıra, ağızları açık durumda ve kulakları geriye yatık olan aslanların kulakları kalp biçiminde gösterilmiş ve ince ve sık yivlerle burun ve ağız kenarları belirginleştirilerek, burun ucu kırışıklıkları da belirtilmeye çalışılmıştır. Gözlerinin başka bir madde ile doldurulduğu anlaşılan hayvanların, yele kıvrımları ve yüzleri kübik bir biçimi andırmaktadır. Üst bölümlerinde dörtgen biçimindeki levhalar üzerinde ise, karyatid özelliği gösteren üç ayrı tanrı heykeli yükselmektedir. Hayvan biçimli kaidelerin taşıyıcı görevi görüldüğü diğer örnekler, Zincirli ve Sakçagözü yapılarında ele geçen tek ya da çift olarak bulunan sfenks betimlemelerinden oluşmaktadır (Levha 39-44-49). Bu kaideler Zincirli Hilani IV girişinde tek sfenks, Hilani III'de çift sfenks, Sakçagözü Sarayı'nda da yine çift sfenksli olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlenişlerinde benzer özelliklerin görüldüğü sfenksler önden plastik, profilden arka ve yanları yüksek kabartma şeklinde yontulmuşlardır. Başlarında kulakları açık bırakan lüleleri

omuzda spiral kıvrımlar oluşturmuştur; uçtaki bu spiral kıvrımlar, Hilani III'de ve Hilani IV'de iki sıra, Sakçagözü Sarayı'nda ise üç sıra halinde işlenmiştir. Yüzler zayıf gösterilmiştir. Ancak yanaklar dolgundur; gözleri ise doğala yakındır. Sfenkslerin kaburgaları ve arkalarında görülen kasları gibi vücut detayları, girinti ve çıkıntılarla belirginleştirilmiştir. Kanatların işlenişinde büyük bir özen görülür. Gerek kanatları, gerekse göğüsde yer alan pullar yine ayrıntı açısından oldukça ince yivlerle işlenmiştir. Yuvarlak hatların hakim olduğu ön ayak ve pençeler de aslına uygun bir biçimde gösterilmeye çalışılmıştır. Hemen hemen aynı öğeleri taşıyan bu kanatlı dişi sfenkslerinin üzerinde, kenar hatlarının dikey yivlerle çepeçevre sarılarak bezendiği, kaidenin tüm genişliği boyunca bulunan taşıyıcı görevi gören, yuvarlak biçimli taş levhalar da, tamamlayıcı birer mimari eleman olarak yer almıştır.

Yeni Assur Dönemi yazılı belgelerine göre, bit hilani yapılarının girişlerinde güzel kokulu sedir ağaçlarının, bronzla kaplanarak girişlere dikildiklerinden bahsedilmiştir[44]. Gerek bu yazılı belgeler gerekse saraylarda *in situ* halde ele geçirilen sütun kaideleri dışında, sütun gövdelerinin günümüze dek korunamamış olması, sütunların ahşaptan yapılmış olabileceklerinin düşünülmesine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra aynı bölgelerde ve farklı yerleşim birimlerinde ele geçen kabartmalar üzerindeki mimari ile ilgili tasvirler, sütun gövdeleri ve sütun başlarıyla ilgili fikir edinilmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin Tell Halaf Batı Sarayı'nda bulunan bazalt, kabartmalı bir kazan altlığı (Levha 56 B – 57 A) üzerinde görülen bir ev modelinde, yapının ön ve yan cephelerinde işlenen pencerelerin sütunlu olduğu görülür[45]. Silindir şeklinde aşağıya doğru daralan bir biçimde görülen sütunların ayrıntılarının da

[44] LAR I, 84.
[45] Oppenheim 1950, 38, abb. 9.

seçilebildiği kabartmada bulunan sütun başlıkları, aşağıya doğru sarkan yaprak motiflerinin oluşturduğu bir çelenk ile taçlandırılmıştır. Bununla beraber, sarayın avlusunda bulunan kartal tasvirinde, kartalın ayaklarını bastığı kısımda, aşağıya doğru sarkan yaprak motiflerinin benzer bir çelenk formunda olduğu görülür. Çok az bir parçası korunmuş olan bu bölümün yine benzer biçimli bir sütun başlığının betimlemesi olabileceği düşünülmektedir[46]. Sütun gövdesi ve başlığı hakkında bilgi verebilecek diğer örnekler, benzer biçimde Zincirli'de ve Tell Tayinat'da (Levha 57 B) parçalar halinde ele geçen kabartmalarda da yer alır[47].

Bu örneklerin yanı sıra, Korsabad ve Ninive'de bulunan rölyefli eserler de, sütunlarla beraber, yapılar hakkında da belirleyici birtakım bilgileri açıklığa kavuşturabilmektedir. Ninive Kuzey Sarayı'nda bulunan bir örnek üzerinde, bir su kaynağı yakınlarındaki kentin Ninive'yi temsil ettiği düşünülmektedir[48]. Bu tasvir üzerinde ön yüzü sütunlarla desteklenen bir yapı dikkat çekicidir. Silindir biçimli olan bu sütunların İon ve Korint başlıklı oldukları anlaşılmaktadır. Bu yapının bit hilaniyi ya da bit hilaniye benzer bir yapı türünü temsil ettiği düşünülmektedir[49]. Aynı yerde ele geçen oldukça tahrip olmuş diğer bir kabartmada ise, tasvir edilen diğer yapının yalnızca sütun kaideleri ile gövdeye ait kısmı görülür. Üst yapı tasviri korunamadığından seçilememektedir. Bu yapının ön yüzünde, aslan ve boğalar üzerine eklenmiş torus biçimindeki kaideler görülmektedir. Silindir biçimindeki sütun gövdeleri bu kaideler üzerinde yükselmektedir[50]. Kabartma üzerinde görülen bu kaidenin bir örneği Ninive′ de bulunmuştur. Kireç taşından yapılmış olan kaidede kanatlı dişi

[46] Frankfort 1996, pl. 157/b.
[47] Luschan 1911, taf. XXXIII; McEwan 1937, fig. 12.
[48] Barnett 1976, 14, 35, fig. 23.
[49] Barnett 1976, 35.
[50] Barnett, 1976, 14, fig. 4.

sfenks betimlemesi, işleniş acısından Zincirli ve Sakçagözü sfenksli kaidelerine çok benzemektedir. Korsabad'ta, başka bir eserde, yine su kaynağı kenarında kurulmuş olan yapının ön cephesi torus tipinde kaidelerin üzerinde bulunan iki sütunla desteklenmiştir[51]. Silindirik gövdeli sütunlar ise İon sütun başlıklarıyla yakın özellikler gösteren, salyangoz biçiminde kıvrılmış iki volütlü başlıklar taşımaktadırlar.

Böylelikle tüm bu buluntular, sarayların girişlerindeki sütunların özelliklerinin nasıl olduğu konusuna açıklık kazandırmaya yardımcı bilgiler sağlamaktadır. Kabartmalarda sütun gövdelerinin silindirik biçimde olması, bizim saraylarda rastladığımız *in situ* halde ele geçen kaideler üzerindeki yuvarlak biçimlerle paralellik göstermektedir. Dolayısıyla gövdenin bu yuvarlak oyuklara yerleştirilebilmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Çeşitli şekillerde görülen sütun başlıklarında ise ortak noktayı yaprak motiflerinin aşağıya doğru sarkan bir biçimde oluşturduğu çelenk benzeri taç kısmı oluşturmaktadır. Ek olarak, rölyefler üzerinde betimlenen hayvan biçimindeki kaideler ile torus tipi kaidelerin *in situ* halde ele geçirilen kaidelerle büyük bir benzerlik içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi, sarayların yapılarının daha çok ön yüzünde, ilk izlenimi kazandıran mimari süsleme öğeleri, düzenli bir şekilde kullanılarak, girişe estetik bir görünüm kazandırmıştır. Özellikle giriş açıklığına hakim olan plastik eserler, farklı yapılarda görülen kendilerine özgün özellikleriyle, işlenişleri ve içerikleri açısından bakıldığında benzer mimari unsurların birer temsilcisi konumundadırlar[52]. Giriş açıklığında, çoğu *in situ* halde ele geçen sütun kaidelerinin, torus, hayvan biçiminde ve sfenks olmak üzere, belli başlı iki şekli ortaya koyduğu görülmektedir.

[51] Layard 1849, 273.
[52] Çilingiroğlu 1984, 31-34; Naumann 1991, 510.

Kabartmalarla süslenen torus tipi kaidelerde, bitkisel bezeklerin ve geometrik desenlerin benzer stili yansıttıkları anlaşılmaktadır.

Ele alınan yapıların giriş bölümlerinde yer aldığı düşünülen, ancak günümüze dek korunamayan sütunların, silindirik bir gövdeye sahip olduğu ve gerek torus tipi kaidelerin, gerekse diğer tip kaidelerin üzerlerinde bulunan yuvarlak oyuklar ile taş levhaların, sütun gövdelerinin yerleştirilmesi amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Genellikle giriş köşelerinde aslan heykellerinin kullanıldığı görülmektedir. Saraylarda ortostatlar ile beraber tamamlayıcı öğeler görünümündeki süsleme unsurlarında, bir bütünlüğün olduğu belirlenebilmektedir. Yapılarla doğrudan ilişkili ve yapı yöntemin ayrılmaz birer parçası olan bu unsurlar, yapılar arasındaki ilişkiyi göstermekle beraber, aynı zamanda yapı türlerini karakterize etmektedir.

III. BÖLÜM

SONUÇ

Kuzey Suriye Bölgesi'nin MÖ I binyıldaki saray mimarisinin özelliklerini incelemeye çalıştığımız bu çalışmamızda, söz konusu yy.'la tarihlendirilen toplam 12 saray yapısı ele alınmıştır. Daha önceki bölümlerde planları ve yapı yöntemleri hakkında detaylı bilgilerin verilmeye çalışıldığı saraylar, Geç Hitit Beylikleri'nin önemli merkezlerinde yer almaktadırlar. Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş bu yapıların, belirli bir gelişim safhası geçirerek özgün örnekler olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.

Sarayların malzeme ve yapı yöntemi olarak, ortak bir anlayışla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Taş temeller üzerinde yükselen duvarlar bu yapılara özgü kerpiç örgü yöntemi ile kurulmuştur. Kerpiç duvarların arasında yer alan ve yerleştiriliş biçimi nedeniyle ızgara şeklini alan ahşap hatılların kullanımı, bu bölge iklimi ve coğrafi özelliklerinin sağladığı elverişli koşullar yardımıyla yapı duvarlarını daha sağlam ve dayanıklı bir hale getirmiştir. Sarayların önemli sayılan mekanlarının duvarlarının ise içten ve dıştan sıvandığı görülmektedir. Sarayların giriş bölümlerinde yer alan bazalt sütun kaideleri ve ortostatlar, belirli bir düzen içerisinde yapı mimarisini tamamlayan öğeler olarak mimari içerisinde yer almışlardır. Mimari süslemenin en önemli öğesi olan ortostatlar, duvarların alt bölümlerinde yağmur rüzgar ve diğer gündelik mekanik hasarların sebep olduğu aşınmalara karşı bir tedbir yöntemi olarak kullanılmışlardır. Bunun yanında ortostatlar, sarayların görsel temsiliyetlerini en iyi ifade eden mimari elemanları oluşturmaktadırlar. Saray yapılarının tavan düzenlemeleri ile ilgili kesin kanıtlar saptanamamıştır. Ancak yapıların

bulunduğu bazı merkezlerde ele geçirilen ve yapıları tasvir ettiği düşünülen birtakım kabartmalı eserler yolu ile çatılar tanımlanmaya çalışılmıştır. Buna göre sarayların, kenarları mazgal dişi biçiminde olan düz damları taşıdıkları görüşü ağırlık kazanmıştır. Saraylarda genellikle sıkıştırılmış toprak veya taş döşemeli tabanların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Taş döşemeli tabanlar genellikle ana salonlarda karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında her sarayda görülmemekle birlikte, yıkanma odaları olarak belirlenen suyun kullanıldığı bölümlerde, döşemeli tabanların kireç harcı veya asfalt ile yalıtıldığı anlaşılmaktadır. Genellikle ana salonlar içerisinde bulunan ısınma amaçlı olarak kullanılan ocakların, daha çok resmi ve ikamet işlevin bir arada olduğu yapılarda karşımıza çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ısınma araçlarının, sarayların işlevlerinin belirlenmesine yardımcı olan ayırıcı bir rol oynamaktadırlar.

Saraylarda göze çarpan en önemli unsurun, mimari planlamalarda olduğu görülmektedir. Özellikle yapı planının odak noktasını oluşturduğu saray yapılarının, plan tipleri açısından bir gelişimi ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Bu yapılar, plan tiplerine göre gruplandırıldığında iki ayrı tipte ele almak mümkündür. Bu dönemde karşımıza çıkan bu iki ayrı tipin öncüleri ise daha erken dönem örneklerinde görülmektedir. MÖ II. binyılın ikinci yarısında da görülen bu tipteki yapılarda, sütunlu giriş odası ile bu odaya açılan çevre birimler, yapıların giriş bölümünü oluşturmuştur. Kendi içinde kapalı oda toplulukları görünümündeki çevre birimlerin ve yapının merkezini ana salon oluşturmuştur. Ele aldığımız MÖ I. binyıl saray yapılarında ise yapıların mimari düzenlemesinde giriş bölümünün ve bundan sonra aynı eksen üzerinde yer alan merkezi bölümü meydana getiren ana salonun belirleyici mimari birimler olduğu görülmektedir. Genel mimari

tasarımlarıyla bu çatı altında toplanan saray yapıları, temel mimari düzenlemeye bağlı kalmak suretiyle, kendi içlerindeki ortak özellikleri ve farklılıkları ile iki ayrı tipe ve bu tipler altında gruplara ayrılabilmektedir.

I. tipin ilk grubunda, oda yapılarının düzenlemesinde sütunlu giriş mekanı ile ana salon ön planda yer alır. Bu grupta yer alan yapıların en dikkat çekici özelliği ana salon ile etrafına dizilen mekanlardır. I. tipe giren 2. grup yapılarda ise yapının giriş bölümü, sütunlu girişe açılan tek bir yan oda ile tamamlanmıştır. Dolayısıyla sütunlu giriş ile buraya açılan yan birim giriş bölümünü oluşturmaktadır. Yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salon, salonun yan tarafında bir oda, arka tarafında ise oda dizileri bulunmaktadır. Söz konusu yapılarda yapının merkezi bölümü hemen hemen tüm yapı genişliği boyunca konumlandırılmıştır. Bu tipin son grubunu temsil eden yapıların mimari tasarımlarında en önemli özellik ana salonun düzenlemesinde görülmektedir. Sütunlu giriş mekanı her iki yanında birer yan mekana açılmaktadır. Yapının merkezine yerleştirilen ana salon bu grupta yapının tüm genişliği boyunca konumlandırılmıştır. Yan yana yerleştirilmiş mekan dizileri bu salonun arkasında yer almaktadır.

II. tipte yer alan saray yapılarının ise oda toplulukları şeklindeki kompleks bir görünümden uzaklaştığı görülür. Daha sade bir plan uygulamasının dikkati çektiği bu yapılarda, sütunlu giriş mekanı ile ana salon tek başınaymış gibi duran mimari birimler görünümündedir. Sütunlu giriş bölümü giriş bölümüne, merkezi bölümü meydana getiren ana salon ise, iç yapı düzenlemesine hakimdir. Yapı aksisinin tüm genişliği boyunca konumlandırılan ana salonun arkasında veya yanında yalnızca bir mekanı bulunmaktadır.

Belirli biçimler altında incelenen saray yapıları, farklı dönemlerde

gösterdiği bir takım değişimlerle, kronolojik bir gelişim ortaya koymuştur. Daha erken dönemlerle ilişkili olarak beliren bu gelişimin sürecinin bu dönemde de devam ettiği söz konusudur. Dolayısıyla saray yapılarında önemini yitirmeden uygulanan mimari birimleri sütunlu giriş mekanı ile yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salon oluşturmaktadır. Bununla birlikte saraylardaki bu mimari birimler, aynı zamanda Bit Hilani yapı türünün özelliği ve içeriği konusunda da belirleyici olarak rol oynamaktadır.

Saraylara işlevsel açıdan bakıldığında söz konusu bu özelliklerin plan tipleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Genellikle benzer yapı planı içerisinde yer alan yapıların aynı işlevsel özellikleri gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle yapının merkezi bölümünü meydana getiren ana salonun, görkemli ve önem verilen bir yer olarak resmi amaçlarla kullanılan bir kabul odası özelliği gösterdiği açıkça anlaşılmaktadır.

Bununla beraber incelediğimiz bölge içerisinde yer alan saray yapılarının, ortostatlar, sütun ve sütun kaideleri ile tamamlanan mimari süslemelerinin özgün biçemleri, gerek stil, gerekse malzeme ve yöntem açısından değerlendirildiğinde, benzer uygulamaların çok fazla değişiklik göstermeden kullanıldığı görülmektedir. Böylelikle bu durum, yapılar arasındaki ilişkiyi doğrular niteliktedir.

Kuzey Suriye' deki saray yapıları, aynı zamanda Bit Hilani olarak tanımlanan yapılarla ilgili değerlendirmeler bağlamında, bu yapı türünün mimari özelliklerinin saptanmasında ve ilk ortaya çıkış kaynağının belirlenmesinde de önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmamızda, bu yapıların özgün ve gelişmiş örneklerinin en yoğun olarak yer aldığı Geç Hitit kent devletlerinin bulunduğu Kuzey Suriye Bölgesi ele alınmıştır. Dolayısıyla yapı planlarının gösterdiği gelişimin yanı sıra, işlevsel açıdan

da görülebilen özellikler bu bölgede kronolojik olarak da izlenebilmektedir. Bundan dolayıdır ki, Kuzey Suriye Bölgesi'nin saray yapılarının çıkış noktasının bu bölgeye ait olması gerektiği sonucuna varılabilir. Yapılan araştırmalar ve varılan genel kanıya göre, saray yapılarının Kuzey Suriye'de Geç Hitit-Arami Kültürü'nden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır[1]. Bununla beraber bu yapıların en erken örnekleri MÖ 18. yy.'a kadar dayandırabilmektedir[2]. Bu yy.'dan itibaren bu bölgenin siyasi tarihi incelendiğinde ise Hurri- Mitanni egemenliğinin söz konusu olduğu görülür. Özellikle MÖ 15. yy.'da, Hurri-Mitanniler en görkemli dönemlerini yaşamışlar ve kültürel açıdan en yüksek düzeye erişmişlerdir. Dolayısıyla Hurri-Mitanni Kültürü'nün Bit Hilani şeklindeki yapıların oluşumunda, oldukça büyük bir rol oynadığı sonucuna varılabilir. Ek olarak bu yapı türünün plan tipleri açısından değerlendirmesi, Bit Hilani teriminin içeriğinde belirli bir tanımın ortaya koyulabilmesini sağlamaktadır. Bit Hilani kelimesine karşılık gelen anlamın genel olarak bir yapı türünü mü ifade ettiği, yoksa saray yapılarının ana mimari unsurunu oluşturan ön giriş bölümlerinin tanımlamasına mı ait olduğu sorunu, söz konusu olabilmektedir. Bu durum ise ancak plan tiplerinin kronolojik değerlendirmesi sonucunda açıklığa kavuşabilmektedir. Daha önceki dönemlerden itibaren önemini yitirmeden uygulanan ve MÖ I. binyıl içerisinde gelişim sürecini tamamlayan iki ayrı mimari birim dikkati çekmektedir; bunlar sütunlu giriş bölümü ile merkezi bölümü meydana getiren birimlerdir. Yüzyıllara göre yapılar incelendiğinde MÖ II. binyılın ikinci yarısından itibaren erken örneklerde görülmeye başlayan bu mimari birimlerin, MÖ I. binyılda tamamen yapıların ana mimari özelliğini gösteren birimler

[1] Frittz 1983,43.
[2] Frankfort 1996, 147-148.

oldukları görülmektedir. Bundan dolayıdır ki mimari gelişim süreci içerisinde, mimari düzenleme açısından ağırlıklı olarak, yalnızca bu bölümlerin göz önüne alındığı anlaşılmaktadır. Böylelikle bu değerlendirme, saray yapılarında Bit Hilani şeklindeki belirli bir yapı türünü göstermektedir. Yeni Assur yazılı belgelerinden Bit Hilani teriminin yapıların yalnızca girişleri ifade ettiği anlaşılmaktadır. Assurlular'ın bu yapıları örnek olarak ele alırken, yalnızca girişlerini göz önüne aldıkları belirtilebilir. Dolayısıyla yapılarında yalnızca girişlerini sütunlu yapıp, iç mekan düzenlemesini kendi geleneklerine uygun yapmış oldukları düşünülebilir. Ancak bu belgeler, Bit Hilani teriminin yalnızca girişlere ait olduğunu göstermeye yetmemektedir. Yapılan bu değerlendirmeler ışığında, şu sonuca varmak mümkündür; ele alınan yapılar ister Bit Hilani şeklindeki saraylar olarak tanımlansın, isterse başka bir terimle tanımlansın, kendine özgü nitelikler gösteren bir yapı türünü temsil etmektedir. Bu yapı türü ise Kuzey Suriye'de benimsenerek uzun bir süre kullanılmıştır. Öte yandan Kuzey Suriye'deki saray yapılarının, gelişim sürecini tamamladıktan sonra ortadan kaybolmadığı da dikkati çekmektedir. Bu yapılara ait benzer mimari özelliklerin aynı dönemlerde ve daha geç dönemlerde de olmak üzere etkisini gösterdiği anlaşılmıştır. Saray yapılarına ait belirli özelliklerin Urartu tapınaklarında, Pers krallarının apadanalarında da uygulandığı görülmüştür. Urartu tapınakları konumunda en önemli belge niteliğinde olan Musasir kabartmasındaki yapının, saray yapılarına benzer bir plan şeması ortaya koyduğu düşünülmektedir[3]. Söz konusu kabartmada bu tapınak, yüksek bir platform üzerinde kurulmuş olarak tasvir edilmiştir[4]. Dört köşesinde belirgin köşe çıkıntılarının yer aldığı bu yapının bu nedenle kuleli yüksek

[3] Akurgal 1968, 16.
[4] Pritchard 1954, 293, fig. 370.

bir yapıyı temsil ettiği ve köşe çıkıntılarının kule görevi gördüğü ifade edilmiştir[5]. Ayrıca, kabartma üzerindeki tasvir edilen yapının ön cephesinde, dört sütunla ya da payanda ile taşınan dar bir bölümün (koridor) bulunduğu belirtilmektedir[6]. Burada görülen hayvan başlıklı kalkanların da payanda olduğu görüşü kabul edilmiştir[7]. Buna göre Assurlu bir sanatçının tasvir ettiği Musasir Tapınak'ı, Urartu tapınaklarının farklı bir tipini temsil etmektedir ve bu da Kuzey Suriye'deki Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş saray mimarisine benzemektedir[8]. MÖ I. binyılda bölge coğrafyası göz önüne alındığında Kuzey Suriye'deki saray yapılarının aynı dönemlerde Urartuları'da etkilemesi doğal bir sonuç gibi görünmektedir. Bu etkileşimin görüldüğü diğer bölge ise İran'dır. Burada Pers imparatorlarına ait saraylarda, tavanı sütunlar üzerine oturtulmuş apadana yapılarının, Bit Hilani yapılarıyla ortak özellikler içerisinde oldukları ileri sürülmektedir[9]. Bu duruma örnek olarak da Persepolis'te bulunan ve MÖ 521-485 yılları arasına tarihlenen, E, F ve G olarak adlandırılan yapılar örnek gösterilmiştir. Özellikle çift sıra halinde yerleştirilmiş, altı sütunlu ön holün saray yapılarındaki giriş bölümünü anımsattığı, arkadaki merkez mekan ile bunun iki yanında yer alan mekanların da bu benzerliği doğruladıkları ifade edilmiştir[10].

Bazı araştırmacılara göre, saray yapılarının benzerleri günümüzde bazı kırsal bölgelerde de etkisini sürdürmektedir. Özellikle doğuda Horasan Bölgesi'nin kuzey kesiminde yapı malzemesi olarak ahşabın temin edilebildiği ve kullanılabildiği köylerde, saray yapılarına benzeyen

[5] Akurgal 1968, 14.
[6] Van Loon tarafından cephe bölümündeki dikey mimari elemanları 6 sütun olarak yorumlanır (van Loon 1966, 42).
[7] Tapınak için baknz. Herzfeld 1935, 14, 35, fig 5,8; Pritchard 1954, 293; Kleiss 1963/64, 2, 4, 5, 9; Naumann 1968, 45; van Loon 1966, 42; Akurgal 1968, 14, 16.
[8] Akurgal 1968, 16.
[9] Koldewey 1902, 191-193.
[10] Koldewey 1902, 191.

evlere rastlandığı ifade edilmektedir[11]. Bu köy evlerinde giriş bölümleri ahşap dikmelerle desteklenmiştir. Bunun yanında, evin merkezi bölümünü ana salonun oluşturduğu ve bunun çevresindeki, yan mekanlara geçişi sağladığı gözlenmiştir. Bu nedenle Horasan bölgesindeki bu köy evlerine dayanılarak (eyvan) evinin geliştiğini belirtilmiştir. Gerek eyvanlı evlerin gerekse Bit Hilani yapı türünün temelde aynı özelliklere sahip oldukları ifade edilerek her iki yapı biçiminin de akraba olduklarını savunulmuştur[12]. Ayrıca Persepolis apadanalarının Bit Hilani yapılarına benzetilmesinin, her iki yapı türünün de akrabalığını doğrulayacağı belirtilmiştir. Anadolu'da ise saray yapılarına benzeyen evlerin Erzurum ve Sivas arasındaki yüksek platolarda görüldüğü ifade edilmektedir[13]. Girişlerinde ahşaptan yapılmış döşeklerin bulunduğu ön hollü evlere, Boğazköy çevresindeki bölgelerde de rastlanmaktadır. Buradaki evlerde gerek ön holü oluşturan destekli sundurmanın, gerekse ana salonun bu benzerliği anımsattığı düşünülebilir.

Sonuç olarak, Kuzey Suriye Bölgesi'nde bu dönemde gördüğümüz saray yapıları erken dönemlerden itibaren gelişimini tamamlayarak bölgeye özgü özellikleri yansıtan yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Bit Hilani şeklinde inşa edilerek son biçimlerini alan saray yapılarının meydana getirilmesinde ve gelişim süreci içerisinde, mimari düzenlemenin ana unsurunun, önemini yitirmeden uygulanan, sütunlu giriş bölümü ile yapıların merkezi bölümlerini meydana getiren ana salonun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Saray yapılarının tanımlanmasında da mimari tasarımın belirleyici konumundaki bu birimler, özelikle vurgulanan ve kronolojik olarak gösterdiği aşamalarla Kuzey Suriye'de saray

[11] Klinkott 1978, 62-63.
[12] Klinkott 1978, 64.
[13] Klinkott 1978, 66, fig. 4-5.

mimarisinin ortaya çıkmasına ve uzun süre kullanılmasına neden olmuştur.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

AASOR	Annual of the American Schools of Oriental Research
abb.	abbildung
Akkermans - Schwartz 2003	M.G. Akkermans - G.M. Schwartz, *The Archaeology of Syria From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (ca 16.000-300 B.C),* Cambridge University Press 2003.
Akurgal 1962	E. Akurgal, *The Art of Hittites,* Londra 1962.
Akurgal 1966	E. Akurgal, *The Birth of Greek Art*, Londra 1966.
Akurgal 1968	E. Akurgal, *Urartaische und Altirannische Kunstzentren,* Ankara 1968.
Akurgal 1979	E. Akurgal, "Analyse Iconographie Stylistique et Structurale De L' architecture et de la Sculpture De Tell Halaf", FlorAnat 1979, 10-23.

Akurgal 1988	E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları,* İstanbul 1988.
Akurgal 1999	E. Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara 1999.
Albright 1956	W.F. Albright, "The Date of the Kapara Period at Gozan (Tell Halaf)", AS VI, 1956, 75-85.
Amiett 1977	P. Amiett, *Die Kunst des Alten Orient*, Paris 1977.
AntJ	The Antiquaries Journal
AnnLiv	Annals of Archaeology and Anthropology (University of Liverpool)
AS	Anatolian Studies
BaM	Baghdader Mitteilungen
Barnett 1976	R.D. Barnett, *Sculptures from the North Palace of Ashurbanipal at Nineveh,* Londra 1976.

BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
Bossert 1942	H. Bossert, *Altanatolien,* Berlin 1942.
Busink 1970	Th. A. Busink, *Der Tempel von Jerusalem I,* Leiden 1970.
Canby 1985	J.V. Canby, "Guzana (Tell Halaf)", *Ebla to Damascus art and Archaeology of Ancient Syria* (ed. H. Weiss), Washington 1985, 332-338.
Çilingiroğlu 1984	A. Çilingiroğlu, *Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler,* İzmir 1984.
DammMitt	Damaszener Mitteilungen
Darga 1992	A.M. Darga, *Hitit Sanatı,* İstanbul 1992.
Dörner 1981	F. Dörner, *Kommagene Götterthrone und Königsgraber am Euphrat,* Bergisch& Gladbach 1981.
fig.	figure

Fletcher 2001	B.Fletcher, *A History of Architecture,* The Royal İnstitute of British Architects and the University of London, Londra 2001.
FlorAnat	Florilegium Anatolicum
Frangipane 1996	M. Frangipane, "Doğu Anadolu'da kentleşme ve Yerleşme, Housing and Settlement in Anatolia A Historical Perspective", *Habitat II,* İstanbul 1996, 61-63.
Frankfort 1952	H. Frankfort , "The Origin of the Bit Hilani" *Iraq XIV,* 1952, 120- 131.
Frankfort 1996	H.Frankfort, *The Art and Architecture of The Ancient Orient,* Londra 1996.
Frittz 1983	V. Frittz , "Die Syrische Bauform des Hilani und Die Frage seiner Verbreitung", DammMitt I, 1983, 43-58.
Garstang 1908	J. Garstang, "Excavations at Sakje-Geuzi in North Syria, Preliminary Report 1908", AnnLiv I, 1908, 97-117.

Garstang 1913 — J. Garstang, ”Second İnterim Report on the Excavations at a Sakje- Geuzi in North Syria 1911”, AnnLiv V, 1913, 63-72.

Güterbock 1961 — H.G. Güterborg, “When was the Late Hittite Palace at Sakçegözü Built”, BASOR CLXII, 1961, 49-50.

Haines 1971 — R.C. Haines, *Excavations in the Plain of Antioch II: The Structural Remains of the Later Phases Chatal Hoyuk,Tell al-Judaidah and Tell Tayinat* , Oriental Institute Publications, Chicago 1971.

Hanfman 1960 — G.M.A. Hanfmann, “On the Date of the Late Hittite Palace at Sakçegözü”, BASOR 160, 1960, 43-45.

Harrison 2001 — T. Harrison, “Tell Tayinat and the Kingdom of Unqi”, *The World of the Aramaeans II, (Ed. P.M Daviau- W. Wevers- M. Weigl),* Sheffield Academic Press 2001, 115-132.

Harrison 2007 — T. Harrison, “Tell Tayinat: University of TorontoReports”, AJA 111, 2007, 305-306.

Harrison- Batiuk 2007	T. Harrison - S. Batiuk, "Tayinat Höyük Kazıları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 29/2,* 2007, 85-98.
Hauptmann 1976	H. Hauptmann, "Norşuntepe Kazıları 1972", *Keban Projesi 1972 Çalışmaları I,5*, Ankara 1976, 41- 69.
Herzfeld 1935	E. Herzfeld, *Archaeological History of İran,* Londra 1935.
Hogarth 1952	D.G. Hogarth, *Carchemish III,* Londra 1952.
Hogarth 1988	D.G. Hogarth, *Kings of the Hittites,* Londra 1988.
Hrouda 1971	B. Hrouda, *HandbuchderArchaologie Verdarasien Mesopotamien,Babylonien, Iran und Anatolien,* Münih 1971.
Hrouda 1975	B. Hrouda, "bit hilani", RLA IV, 1975, 406-409.
IstMitt	Istanbuller Mitteilungen
Jacoby 1911	G. Jacoby, "Die Architektur der Grabung", *Ausgrabungen in Sendschirli IV*, Berlin 1911, 267-324.

JdI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
Kleiss 1964	W. Kleiss, "Zur Rekonstruktion des Urartäischen Tempels", IstMitt 13/14, 1963/1964, 1-14.
Klinkott 1978	M. Klinkott, "Megaron und Bit Hilani", (ed. W. Hoepfner), *Wohnungsbau im Altertum, Diskussionen zur archäologischen Bauforschung 3*, Berlin 1978, 62-71.
Koldewey 1902	R. Koldewey, "Die Architektur von Sendschirli", *Ausgrabungen in Sendchirli II,* Berlin 1902, 102-199.
LAR I	D.D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babyloia I,* Chicago 1926.
Landsberger 1948	B. Landsberger, *Sam'al I,* Ankara 1948.
Layard 1849	A.H.Layard, *Nineveh and İt's Remains,* Londra 1849.
Lipinski 2000	E.Lipinski, *The Arameans Their Ancient History, Culture, Religion,* Department of Oriental Studies, Louvain 2000.

Lloyd 1978 — S. Lloyd, *The Archaeology of Mesopotamia*, Londra 1978.

Lloyd 1998 — S.Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi*, Ankara 1998.

Luckenbill 1924 — D. Luckenbill, *The Annals of Sennacherib,* Chicago 1924.

Luschan 1911 — F. V. Luschan, *Ausgrabungen in Senschirli IV*, Berlin 1911.

Margueron 1979 — J. Margueron, "Un Hilani a Emar", AASOR 44, 1979, 153-175.

McEwan 1937 — C.W. McEwan, "The Syrian Expedition of the Oriental Institute of the University of Chicago", AJA XLI, 1937, 8-13.

Mellink 1958 — M. Mellink, "Tell Halaf III Die Bildwerke", AJA LXII, 1958, 438-440.

Meyers 1997 — E.M.Meyers, *The Oxford Encyclopedia of in the NearEast Vol: I*, New York 1997.

Moortgat 1955	A. Moortgat, *Tell Halaf III Die Bildwerke,* Berlin 1955.
Naumann 1968	R. Naumann, "Bemerkungen zu Urartaischen Tempeln", IstMitt 18, 1968, 45-57.
Naumann 1991	R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara 1991.
Oelmann 1923	F. Oelmann, "Zur Baugeschichte von Sendschirli", JdI XXXVI, 1923, 85-98.
Oppenheim 1950	F.M. Oppenheim, *Tell Halaf II*: *Die Bauwerke,* Berlin 1950.
Oppenheim-Opitz 1955	F.M. Oppenheim-D. Opitz, *Tell Halaf III,* Berlin 1955.
Orthmann 1971	W. Orthmann, *Untersuchungen zur Spathethitischen Kunst*, Bonn 1971.
Orlin 1975	L.L.Orlin, "Ancient Near Eastern Citiesform, Function and Idea", *Janus Essays in Ancient and Modern Studies* 25, 1975, 25-30.

pl.	plate
Pottier 1921	E. Pottier, "L'art Hittite", *Syria II*, 1921, 1-120.
Postgate 1994	J.N. Posgate, *Early Mesopotamia Society andEconomy at the Dawn of History,* Londra 1994.
Pritchard 1954	J.B Pritchard, *The Ancient Neasr East in Pictures Relating to the Old Testament,* New Jersey 1954.
Reade 1980	J. Reade, "The Architectural Context of Assyyrian Sculpture", BaM 11 1980, 75-87.
res.	resim
RLA	Reallexikon der Assyriologie
Roaf 1990	M. Roaf, *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East,* NewYork 1990.
Rost 1893	P.Rost, *Die Keilschrittexten Tiglat-Plesers III, Band I,* Leipzig 1893.

Sharon-Peleg 2006	İ. Sharon- A.Z. Peleg, "Podium Structures with lateral Acces: Authority Ploys in Royal Architecture in the İron Age Levant", *Confronting The Past: Archaeological and Historical Essays on Ancient Israel in Honour of William G.Dever* (Ed. S. Gittin-J. E.Wright) Eisanbrauns Publications 2006, 145-150.
Schrimer 1982	W. Schirmer, "HititMimarlığı", *Arkeoloji ve Sanat Yayınları,* İstanbul 1982, 25-30.
şek.	şekil
taf.	tafel
Tankard 1939	E. Tankard, "The Sculptures of Sakje-geuzi", AnnLivv 26, 1939, 85-87.
Ussishkin 1966	D.Ussishkin, "The Date of the Neo-Hitite Enclosure at Sakçagözü", BASOR 181, 1966, 15-23.
Vieyra 1955	M. Vieyra , *Hittite Art 2300-750 B.C.* , Londra 1955.

van Loon 1966 — M.N. van Loon, *Urartian Art*, İstanbul 1966.

Williams-Taylor 1950 — S.Williams-P.Taylor, "The Excavations at Sakçe Gözü", *Iraq XII*, 1950, 53-80.

Winter 1985 — I.J. Winter, "Ivory Carving", *Ebla to Damascus Art and Archaeology of Ancient Syria*, Washington 1985, 339-363.

Woolley 1955 — L. Woolley, *Alalakh-an Account of the excavations at in Hatay 1937-1949*, Londra 1955.

Wright 2000 — J.E. Wright, *The Early History of Heaven*, New York 2000.

Weiss 1985 — H. Weiss, *Ebla to Damascus Art and Archaeology of Ancient Syria*, Washington 1985.

Harita ve Levhalar Listesi

Harita 1: A-) MÖ I. binyılda Kuzey Suriye Bölgesi (Schwartz 2003, 362, fig. 11.1).
B-) Kuzey Suriye Bölgesi Geç Hitit Beylikleri ve belli başlı yerleşim birimleri (Lloyd 1999, 26, şek. 12).

Harita 2: Kuzey Suriye Bölgesi'nde MÖ I. binyıla tarihlendirilen saray yapısı bulunan merkezler (hittitemonuments.com).

Levha 1 : Tell Halaf yerleşim biriminin topografik haritası ve Batı Sarayı'nın höyük üzerindeki konumu (Oppenheim 1950, taf. 1).

Levha 2 : Tell Halaf Batı Sarayı planı (Sharon-Peleg 2006, 146, fig. 1).

Levha 3 : A-) Tell Halaf Batı Sarayı isometrik rekonstrüksüyonu (Amiett 1977, 477, abb. 857).
B-) Tell Halaf Batı Sarayı yeniden kurma denemesi (Oppenheim 1939,117, abb. 3).

Levha 4 : Tell Halaf Batı Sarayı yeniden kurma denemesi kuzeydoğudan görünüm (Schirmer 1982, 26, şek. 14).

Levha 5 : A-) Tell Halaf Batı Sarayı önünde bulunan sunağın bulunduğu basamaklı platform (Oppenheim 1950, taf. 5).
B-) Tell Halaf Batı Sarayı önünde bulunan sunak ve yeniden kurma denemesi (Oppenheim 1950, taf. 13).

Levha 6 : A-) Tell Halaf Batı Sarayı önünde yer alan sunağın *in situ* parçaları.
B-) Tell Halaf Batı Sarayı ön bölüm ve yapı önünde bulunan eserlerin *in situ* konumu (Oppenheim 1950, taf. 7).

Levha 7 : A-) Tell Halaf Batı Sarayı giriş bölümünde yer alan tanrı heykeli (Akurgal 1999, 238, res. 139).
B-) Giriş bölümünde bulunan ana tanrıça heykeli (Frankfort 1996, pl. 157 a).
C-) Sarayın önünde bulunan kartal tasviri (Frankfort 1996, pl. 157 b).

Levha 8 : A-) Tell Halaf Batı Sarayı önünde bulunan sunağın rekonstrüksüyonu (Oppenheim 1950, 73, abb. 36).
B-) Ana salon içerisinde bulunan ateş arabası yeniden kurma denemesi (Oppenheim 1950, 48, abb. 15).

Levha 9 : Tell Halaf Batı Sarayı sütunlu ön giriş rekonstrüksüyonu (Oppenheim 1950, taf. 11).

Levha 10: A-). Tell Halaf Batı Sarayı ön giriş şematik çizimi. (Oppenheim 1950).
B-) Ön giriş ve ana salona girişin kesit görünümü (Frankfort 1996, 173, fig. 86).

Levha 11 : Tell Halaf Batı Sarayı giriş bölümünde bulunan heykellerin alt ve üst taşıyıcı bölümlerinin rekonstrüksüyonu (Oppenheim 1950, 65, abb. 59).

Levha 12: A-) Tell Halaf Batı Sarayı giriş bölümünde bulunan aslan heykellerinden biri ve alt bölümlerinde yer alan rölyefler (Oppenheim 1950, 63, abb. 28).
B-) Girişin her iki yanında bulunan sfenks betimlemelerinden bir tanesi yan, ön ve arka görünümü (Oppenheim 1950, 61, abb. 26).

Levha 13 : A-) Tell Halaf Batı Sarayı güney önyüz duvarında enine yerleştirilmiş hatılların görünümü (Naumann 1991, 97, res. 87).
B-) Ön cephe duvarı rekonstrüksüyonu (Oppenheim 1950, 60, abb. 25).

Levha 14 : Tell Tayinat Güney Sarayı Yapı XIV planı (Haines 1971 pl. 94).

Levha 15 : Tell Tayinat Güney Sarayı Yapı I ve VI planı ile VIII. Avlu (Haines 1971, pl. 103).

Levha 16 : A-)Tell Tayinat Güney Sarayı Yapı I ana salon güneyden görünüm.
B-) Girişte bulunan sütun kaidelerinden birisinin detayı (Haines 1971, pl. a/b).

Levha 17 : A-) Tell Tayinat Güney Sarayı Yapı I ana salon yanında yer alan merdiven odası girişi (Haines 1971, pl. 76/a).
B-) Tell Tayinat Güney Sarayı Yapı I ana salondan arka oda girişlerinden birinde yer alan bir eşik örneği (Haines 1971, pl. 76/b).

Levha 18 : A-) Güney Sarayı Yapı VI temel duvarları batıdan görünüm (Haines 1971, pl. 75/a).
B-) Güney Sarayı Yapı VI ve I'e açılan VIII numara ile gösterilen döşemeli avlu (Haines 1971, pl. 72/b).

Levha 19 : A-) Tell Tayinat Güney ve Kuzey Sarayları isometrik rekonstrüksüyonları (Amiett 1977, 483, res. 865).
B-). Tell Tayinat Kuzey Sarayı Yapı XIII planı (Haines 1971, pl. 94).

Levha 20 : A-) Kuzey Sarayı Yapı IV'nın 2. yapı evresi planı.
B-) Kuzey Sarayı Yapı IV'ün 1. yapı evresi planı (Haines 1971, pl. 97a/b).

Levha 21 : A-) Tell Tayinat Kuzey Sarayı Yapı IV'e açılan taş döşemeli avlu (Haines 1971, pl. 71/a).
B-) Tell Tayinat Kuzey Sarayı Yapı IV içerisinde bulunan aslan başı biçiminde yontulmuş ortostat parçası (Haines 1971, pl. 71/b).

Levha 22 : A-) Zincirli Kenti planı ve saray yapılarının konumları (Frittz 1983 46, abb. 2).
B-) Zincirli Kenti ve saray yapıları isometrik rekonstrüksüyon (hittitemonuments.com/zincirli).

Levha 23 : Zincirli Yukarı Saray planı (Koldewey 1902 , taf. XXII).

Levha 24 : A-) Zincirli Yukarı Sarayı meydana getiren A,B ve C Yapıları'nın planları (Margueron 1979, fig.10/b, fig.9/d, fig. 12/e).

Levha 25 : Zincirli Yukarı Saray A Yapısı önünde bulunan sütun kaidesi *in situ* konumu (Koldewey 1902, 142, abb. 47, 48).

Levha 26 : Zincirli J ve K Yapıları'nın planı (Luschan 1911, taf. LII).

Levha 27 : J-) Zincirli J Yapısı'nın ayrılmış planı (Margueron 1979, fig. 11/a), K-) K Yapısı'nın ayrılmış planı (Margueron 1979, fig. 9/a).

Levha 28 : A-) Zincirli J Yapısı iki odalı ön giriş bölümü (Luschan 1911, taf. LII).

B-) J Yapısı'nda bulunan Kral Kilamuwa tasvirinin yer aldığı ortostat (Luschan 1911, 375, abb. 273).

Levha 29 : A-) Zincirli J Yapısı'nda bulunan aslanlı kaide üzerinde duran tanrı heykeli (Darga 1992, 260, res. 268).
B-) Zincirli K Yapısı içerisinde bulunan ocak (üst ve sağ resim), J Yapısı içerisinde bulunan ocak (alt sol resim) (Naumann 1991, 195 res. 241).

Levha 30 : A-) Zincirli K Yapısı önünde bulunan açık merdiven ve dikey kesiti (Naumann 1991,183, res. 224).
B-) K Yapısı ana salon yanında yer alan merdivenin yeniden kurma denemesi (Naumann 1991, 188, res. 229).

Levha 31 : A-) Zincirli K Yapısı girişinde bulunan sütun kaidesi (Akurgal 1999, 230, res. 131).
B-) Zincirli K Yapısı'nda bulunan Kral Barrakab'ın tasvir edildiği ortostat (Lipinski 2000, 245).

Levha 32 : Zincirli K Yapısı duvar ayağı ve kaplaması yeniden kurma denemesi (Jacoby 1911, abb. 209 ; Naumann 1991, 118, res.116, 117).

Levha 33 : Zincirli Hilani I planı (Naumann 1991, res. 562; Koldewey 1902, taf. XIX).

Levha 34 : Zincirli Hilani II planı (Koldewey 1902, taf. XXVII, XXIII).

Levha 35 : Zincirli Hilani II ve çevre yapılar (Koldewey 1902, taf. XXXVII).

Levha 36 : Zincirli Hilanı II'de bulunan kanatlı dişi sfenks kabartmalı ortostat (Darga 1992, 285, res.282; Luschan 1911, 334, abb. 240).

Levha 37 : Zincirli Hilani III planı (Naumann 1991,427, res. 553).

Levha 38 : Zincirli Hilani III yeniden kurma denemesi (Schirmer 1982, 28, şek. 17).

Levha 39 : Zincirli Hilani III girişinde bulunan sütun kaidesi (Darga 1992, 290, res. 286).

Levha 40 : Zincirli Hilani III girişinde bulunan aslan heykeli (Darga 1992, 292, res. 288).

Levha 41: Zincirli Hilani III girişinde bulunan ortostatlar (bloganavazquez. com/zincirli-y-la-creencia-en-elalma).

Levha 42 : A-) Zincirli Hilani III'de enine hatıl boşluklu kerpiç duvar (Naumann 1991, 109, res. 101).
B-) Zincirli Hilani III Yapısı hatıl ızgarası detay (Frankfort 1996, 169, fig. 81).

Levha 43 : Zincirli Hilani IV Yapısı planı (Naumann 1991, 427, res. 552).

Levha 44 : Zincirli Hilani IV Yapısı girişinde bulunan sütun kaidesi (hittitemonuments.com).

Levha 45 : A-) Zincirli Hilani IV girişinde bulunan Kral Barrakab'ın tasvir edildiği ortostat (bloganavazquez.com/zincirli-y-la-creencia-en-el-alma).
B-) Zincirli Hilani IV yapısı Kral Barrakab'ın tasvir edildiği ortostatın devamı olan diğer parçası (hittitemonuments.com/zincirli).

Levha 46 : A-) Zincirli Hilani IV'de müzikal sahnenin tasvir edildiği ortostat (hittitemonuments.com).
B-) Zincirli Hilani IV Yapısı koyun taşıyan figürün tasvir edildiği ortostat (bloganavazquez.com/zincirli-y-la-creencia-en-el-alma).

Levha 47 : A-) Sakçagözü topografik planı (Garstang 1908, pl. XXXVI).
B-) Sakçagözü Sarayı'nın kale içerisindeki konumu (Garstang 1911, pl. III).

Levha 48 : A-) Sakçagözü Sarayı planı (Margueron 1979, fig. 10/c).
B-) Sakçagözü Sarayı sütunlu ön giriş üstten görünüm ve yatay kesiti (Naumann 1991, 433, res. 564).

Levha 49 : Sakçagözü Sarayı girişinde bulunan sütun kaidesi (Naumann 1991, 148-149, res. 164-165).

Levha 50 : A-) Sakçagözü Sarayı ön cephe batıdan görünüm ve girişte bulunan eserlerin *in sitü* konumu (Frankfort 1996, pl. 155).

B-) Giriş bölümünün sağ tarafında bulunan aslan heykellerinden birisi.

Levha 51 : A-) Sakçagözü Sarayı giriş bölümünde sağ aslan heykeli yanında yer mitolojik konuların tasvir edildiği kabartmalı ortostatlar.
B-) Aslan heykellerinin arkalarında yer alan kanatlı sfenks tasviri ve rahip kral kabartması (hittitemonuments.com/sakçagözü).

Levha 52 : A-) Sakçagözü Sarayı sol aslan heykeli cepheden görününüm.
B-) Sakçagözü Sarayı saray görevlilerinin betimlendiği ortostat (hittitemonuments.com/sakçagözü).

Levha 53 : Kargamış Kenti planı (Akurgal 1962, 125, res. 20).

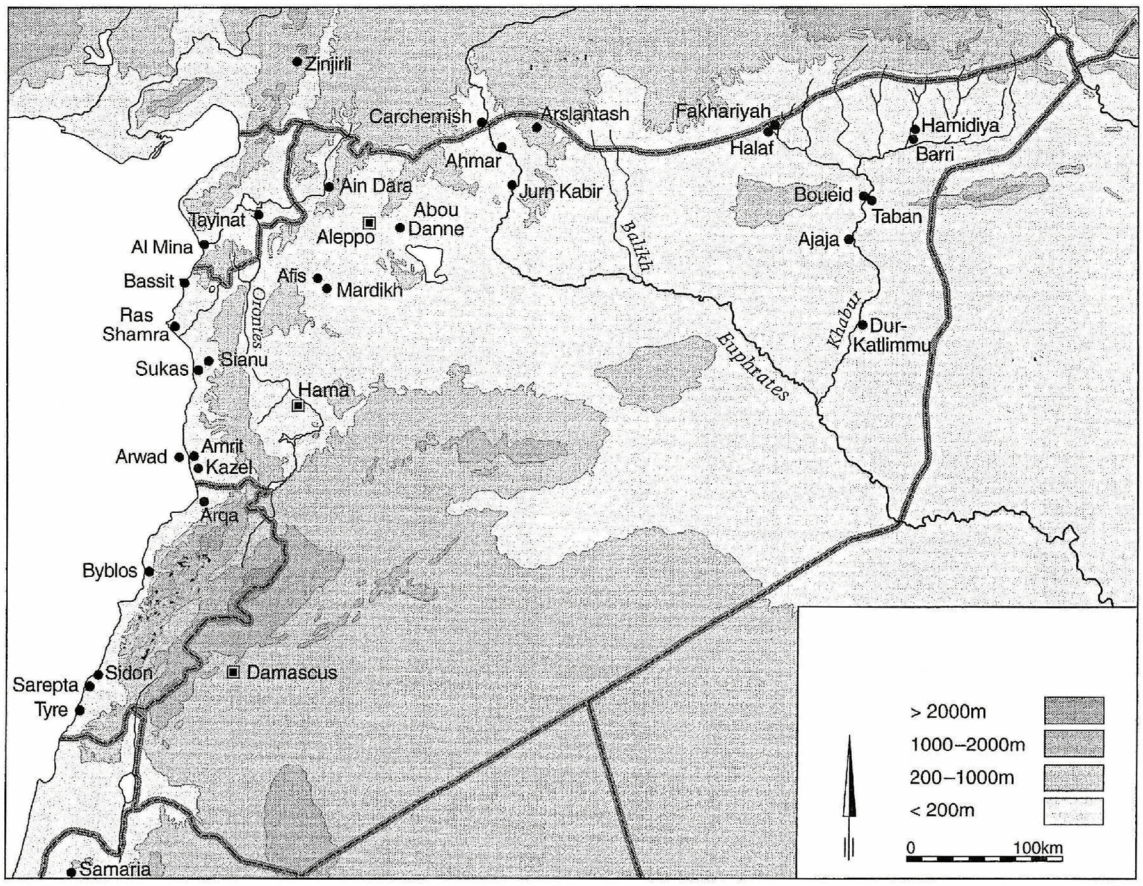
Levha 54 : Doğu batı kapıları arasında yer alan hilani yapısının Kargamış Kenti içerisindeki konumu (Hogarth 1952, pl. 41).

Levha 55 : Kargamış Hilani Yapısı planı (Hogarth 1952, pl. 38).

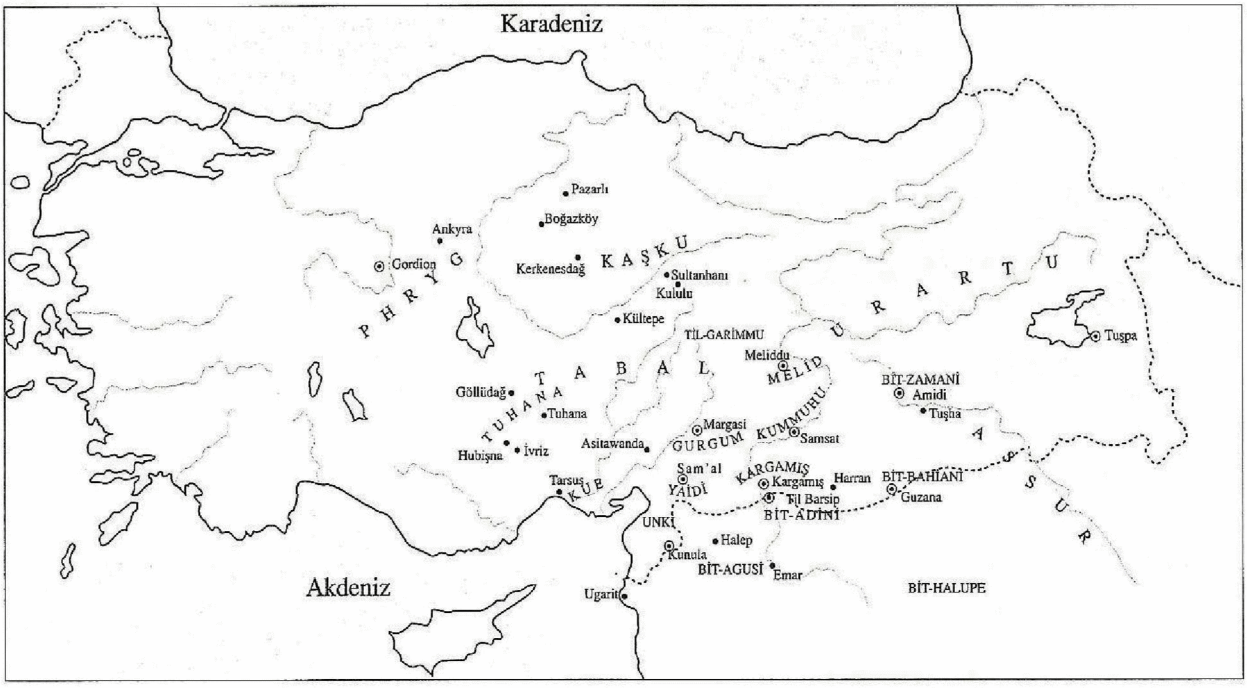
Levha 56 : A-) Kargamış Hilani Yapısı güneydoğu duvarının bulunduğu bölümün yapı kalıntıları ve avlu seviyesinden yüksekte kalan iri blok taşlı giriş (Hogarth 1952, pl. 39).
B-) Tell Halaf Batı Sarayı içerisinde bulunan tasvirli bazalt kazan altlığı şematik çizimi (Oppenheim 1950, abb. 9).

Levha 57 : A-) Üzerinde Hilani yapılarını temsil ettiği düşünülen tasvirin yer aldığı bazalt kazan altlığı (Oppenheim 1950, taf. 6).
B-) Tell Tayinat'da bulunan ve üzerinde Hilani yapılarının sütunlarını temsil ettiği düşünülen kabartmalı parça (McEwan 1937, fig 12).

Harita 1

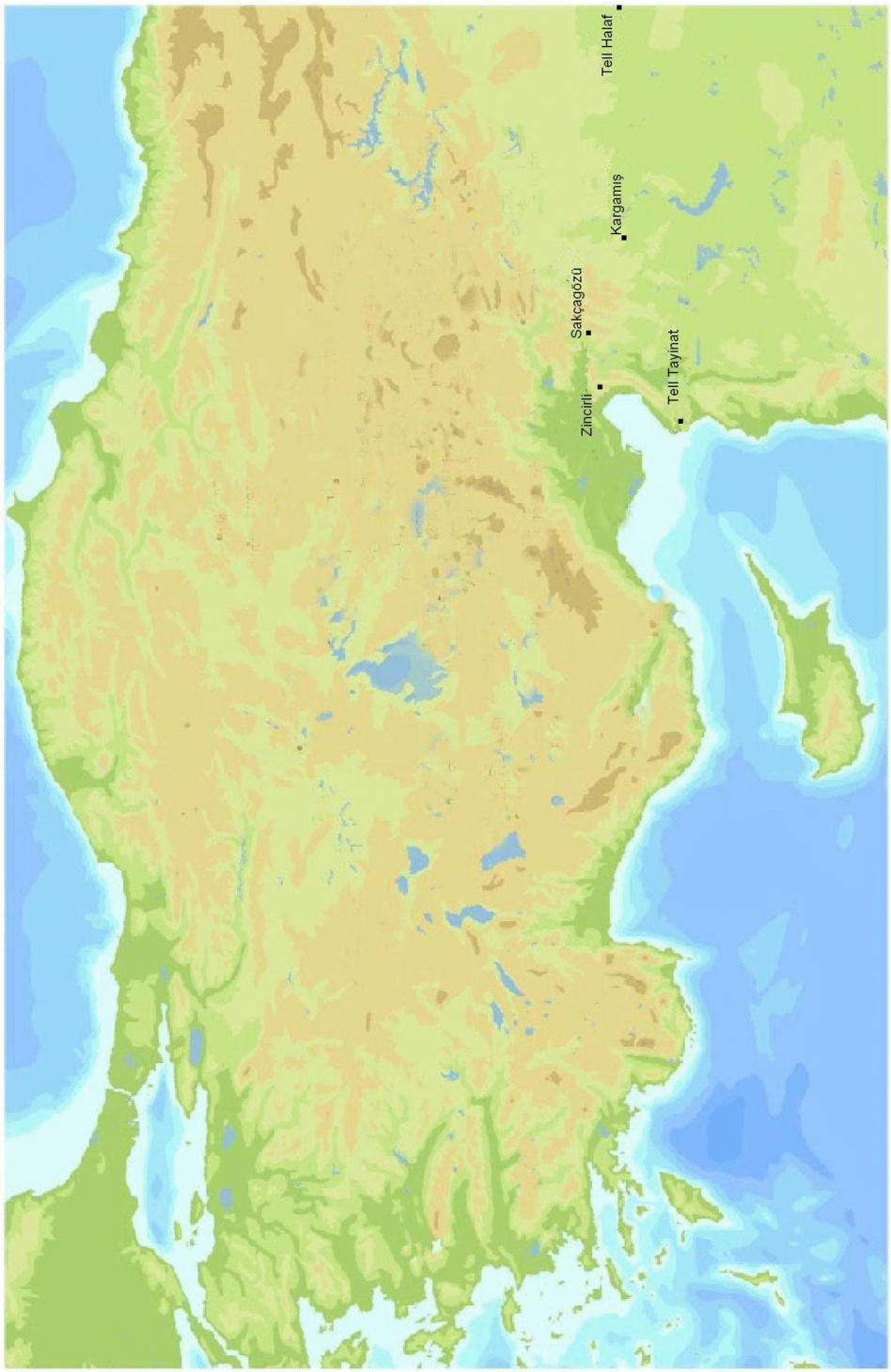

Zinjirli
Carchemish
Arslantash
Fakhariyah
Halaf
Hamidiya
Barri
Ahmar
Jurn Kabir
Ain Dara
Abou
Danne
Aleppo
Tayinat
Al Mina
Bassit
Afis
Mardikh
Ras
Shamra
Sukas
Sianu
Orontes
Balikh
Khabur
Euphrates
Boueid
Taban
Ajaja
Dur-
Katlimmu
Hama
Arwad
Amrit
Kazel
Arqa
Byblos
Sidon
Damascus
Sarepta
Tyre
Samaria
> 2000m
1000–2000m
200–1000m
< 200m
0
100km

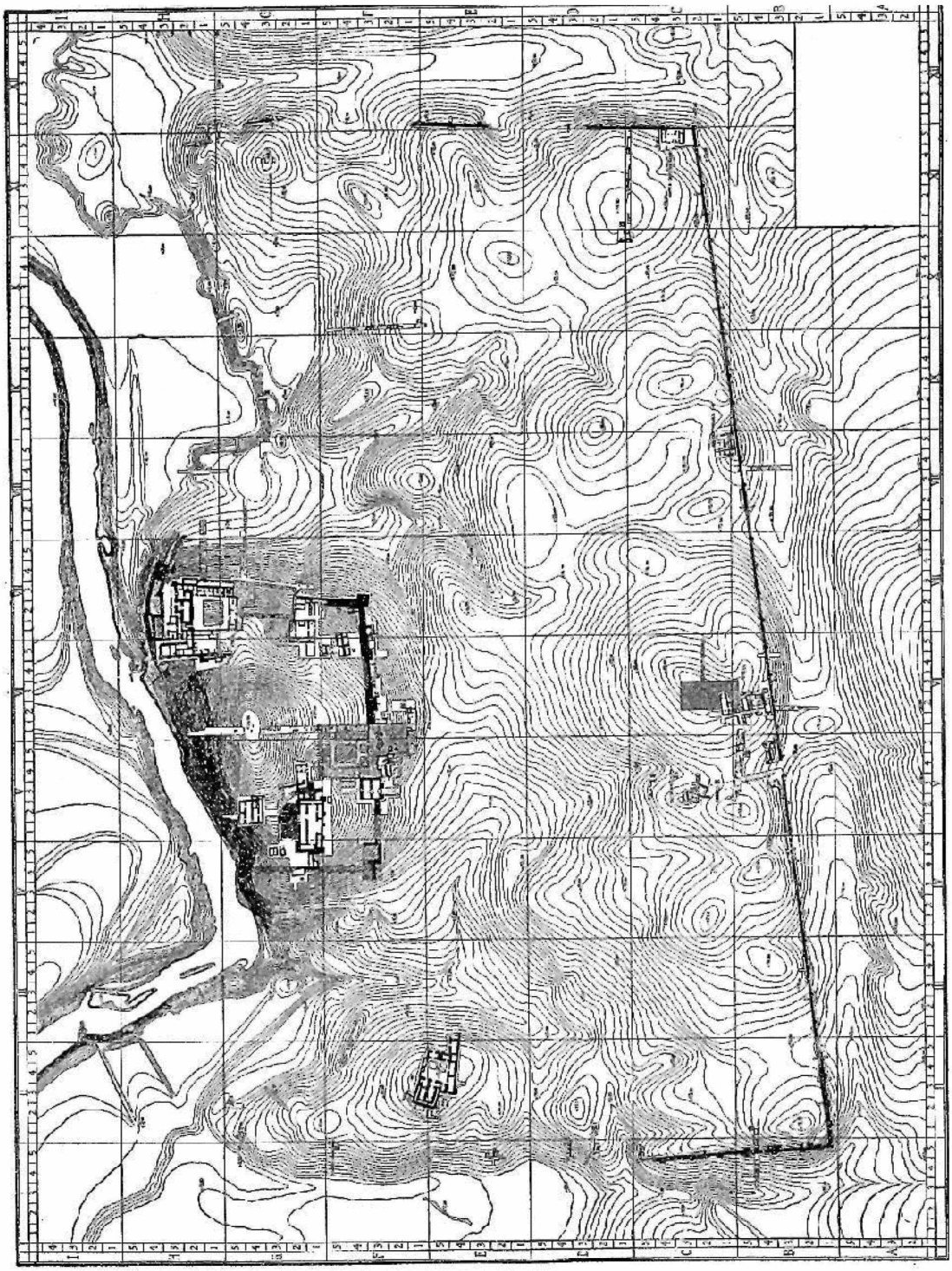
A

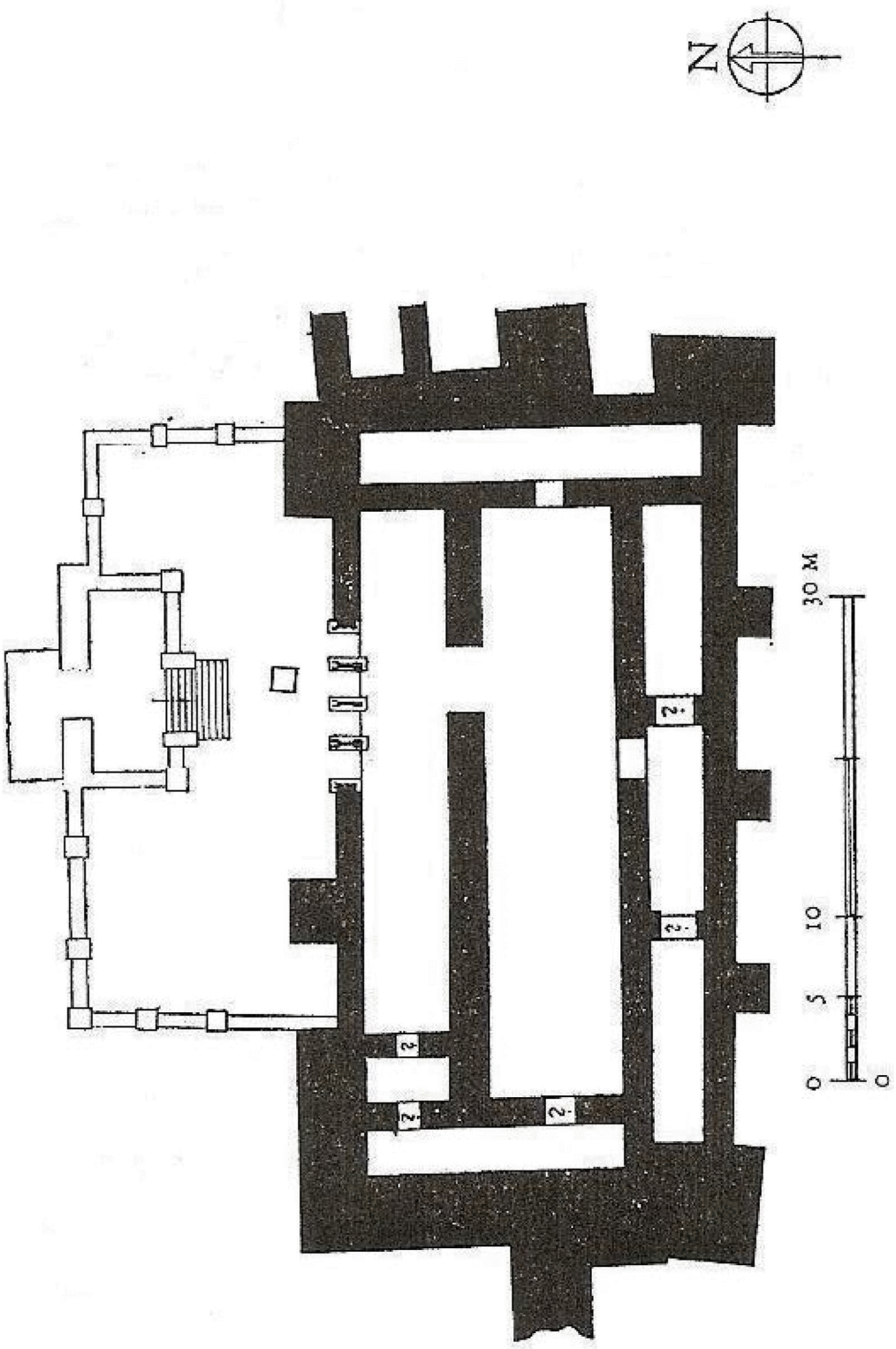

Karadeniz
Akdeniz
Pazarlı
Boğazköy
Ankyra
Gordion
Kerkenesdağ
KAŞKU
Sultanhanı
Kululu
Küllepe
PHRYG
TIL-GARİMMU
Melidd
MELİD
URARTU
Tuşpa
TABAL
Göllüdağ
TUHANA
Tuhana
BİT-ZAMANİ
Amidi
Tuşha
Margasi
KUMMUHU
Samsat
Hubişna
İvriz
Asitawanda
GURGUM
Sam'al
YADİ
KARGAMIŞ
Kargamış
Harran
BİT-BAHİANİ
Tarsus
KUE
Til Barsip
Guzana
BİT-ADİNİ
UNKİ
Halep
Kunula
BİT-AGUSİ
Emar
Ugarit
BİT-HALUPE
SURU

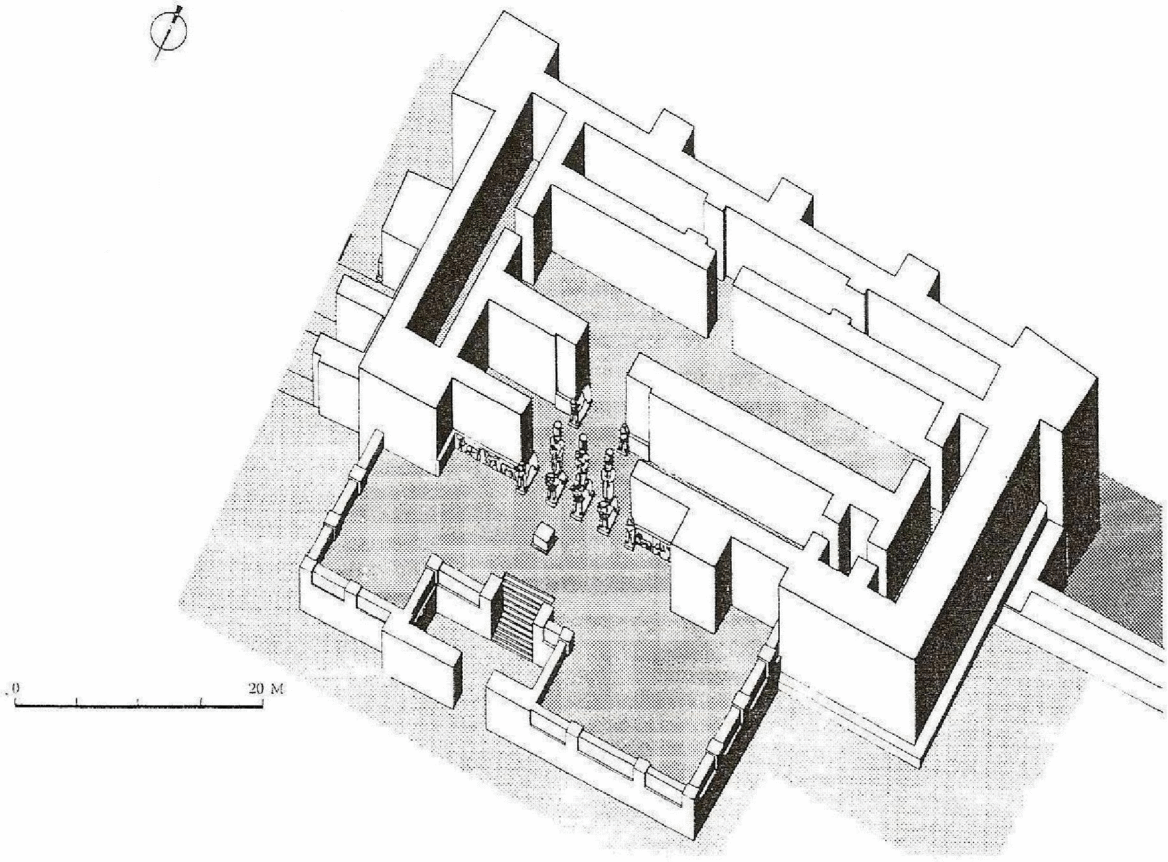
B

Harita 2

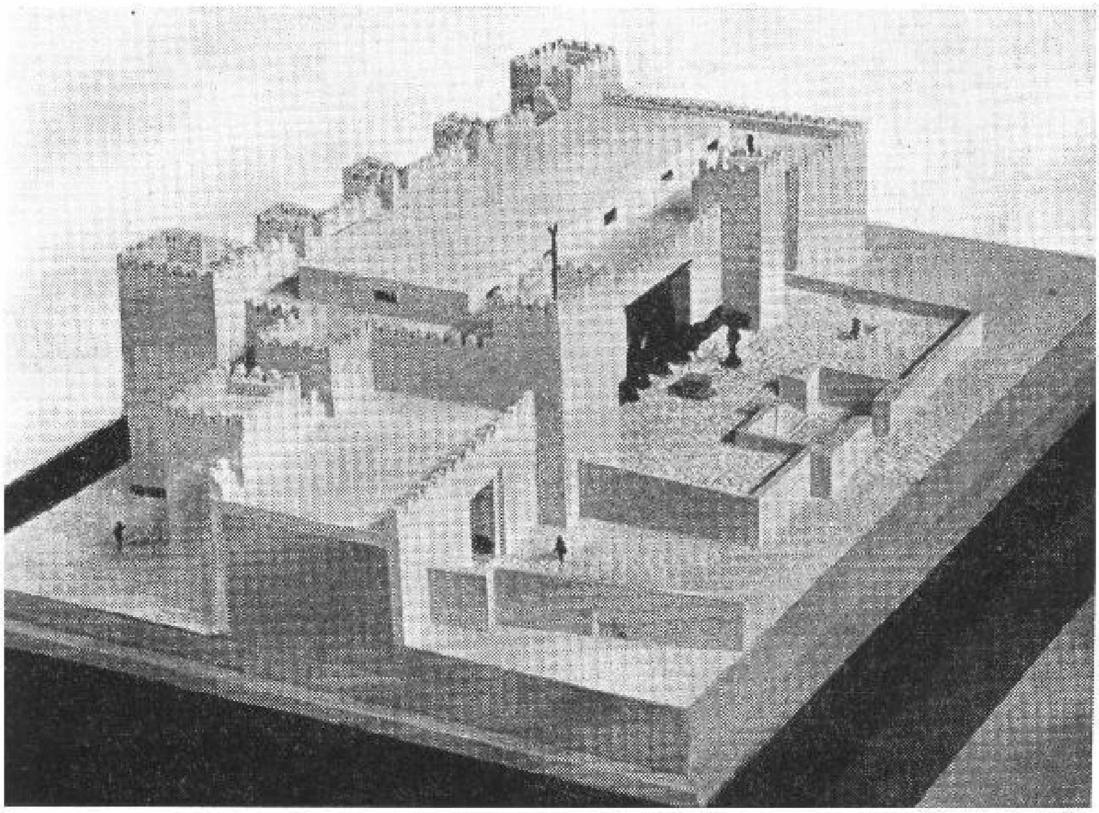

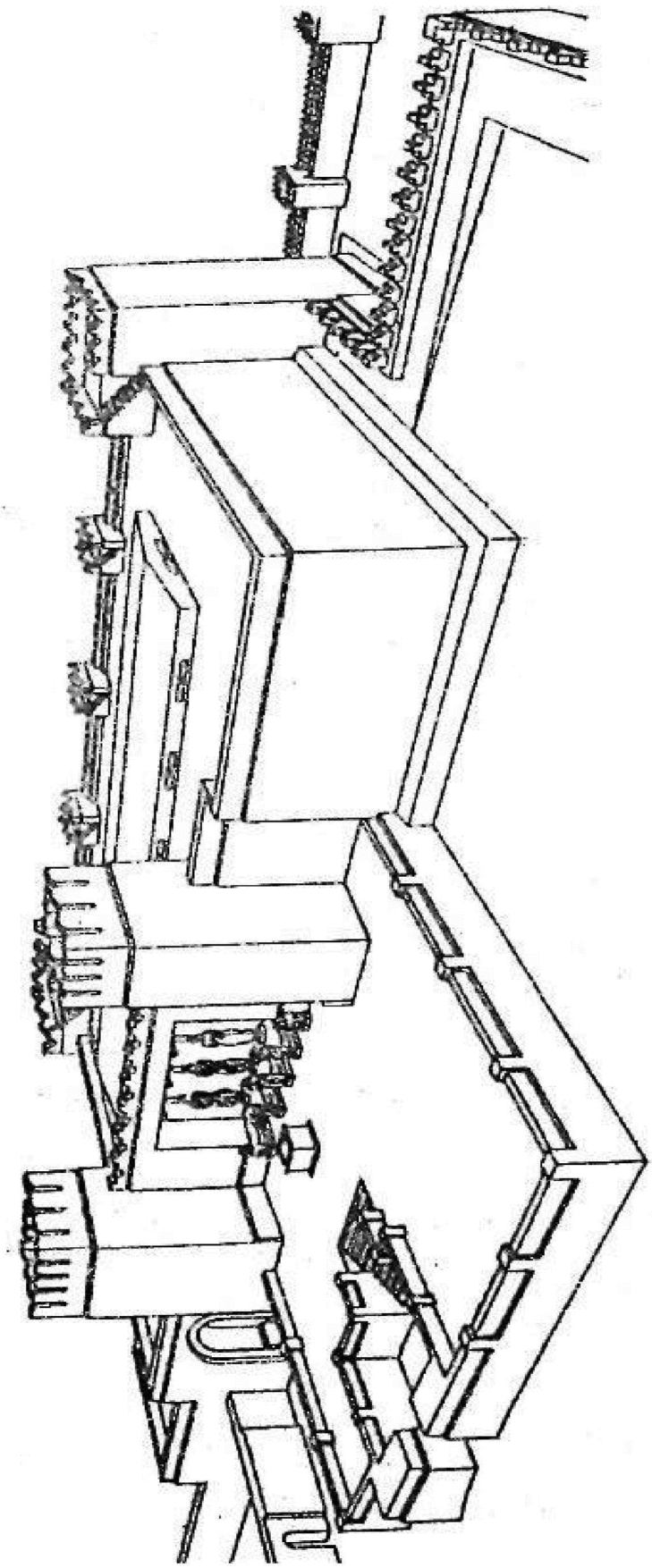

N
0
5
10
30 M

A

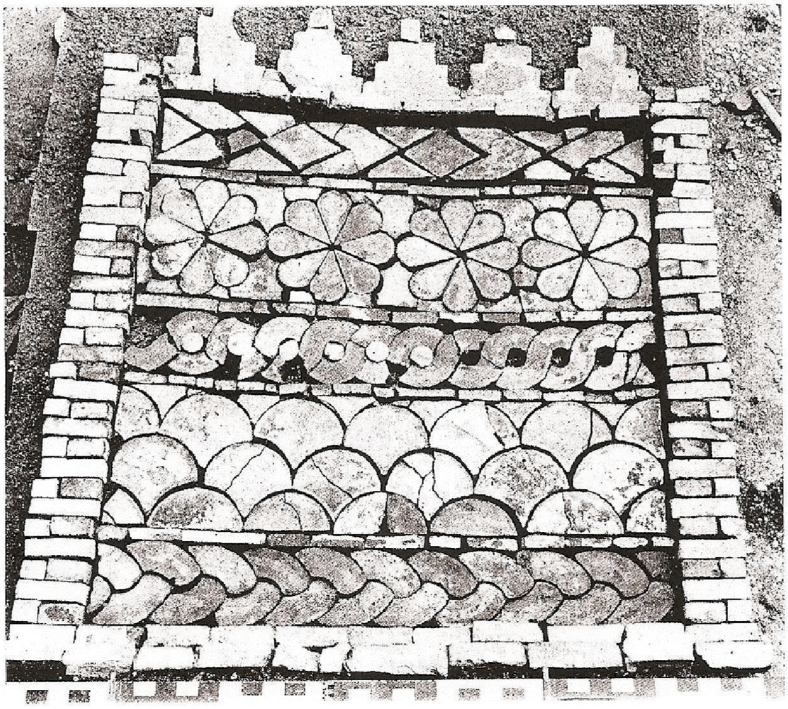

B

A

B

A

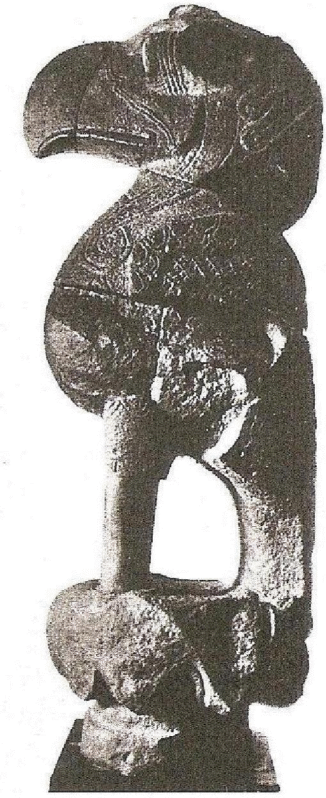
B

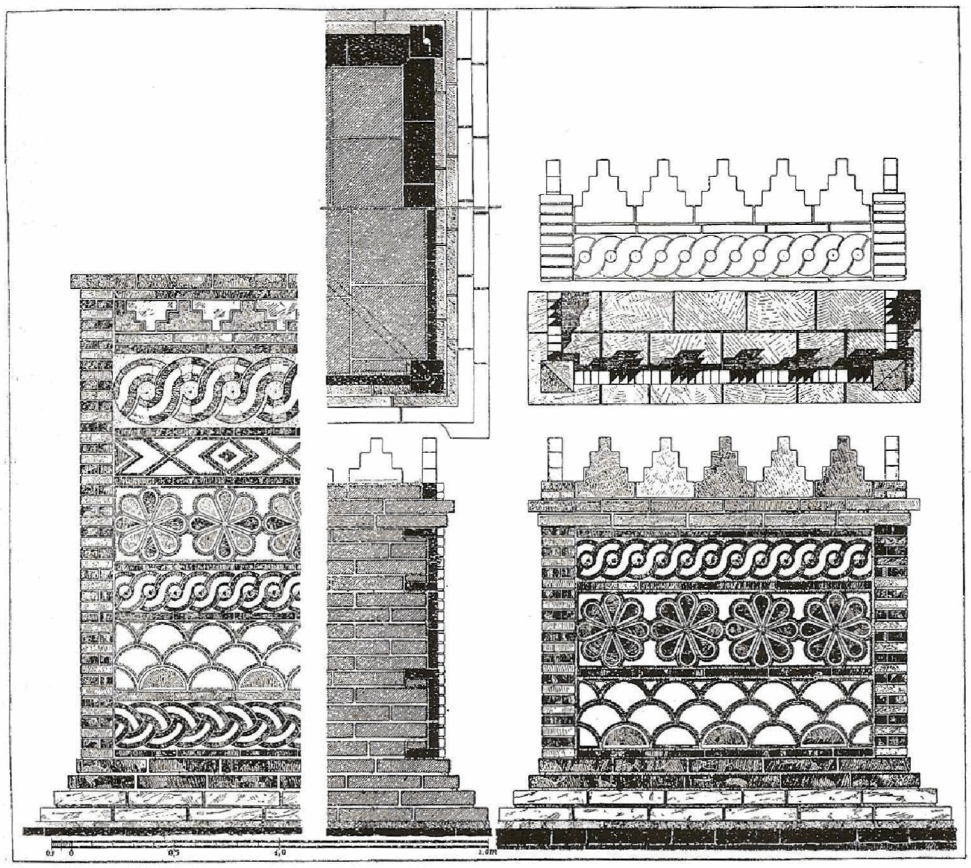
A

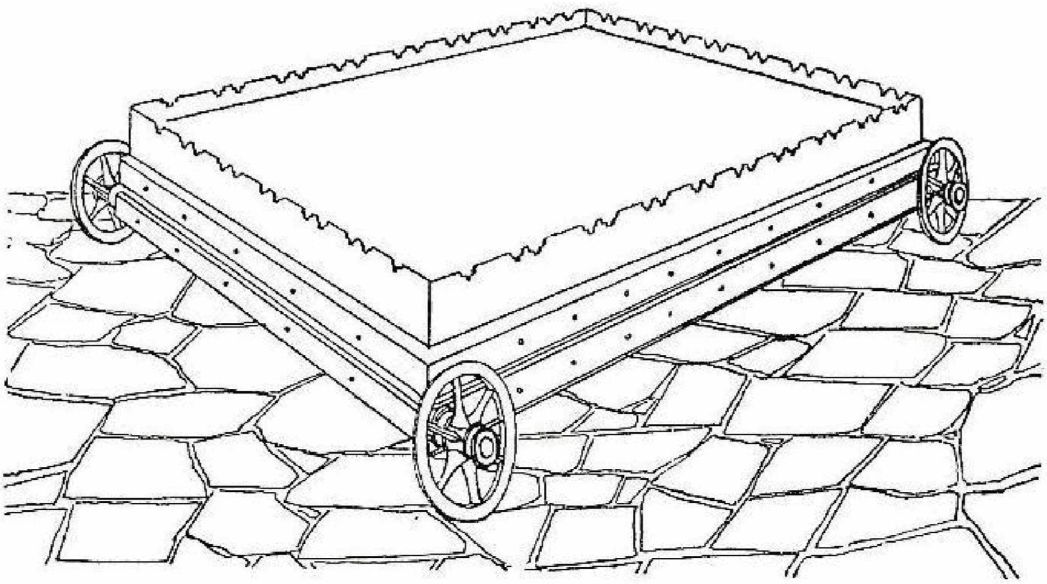
B

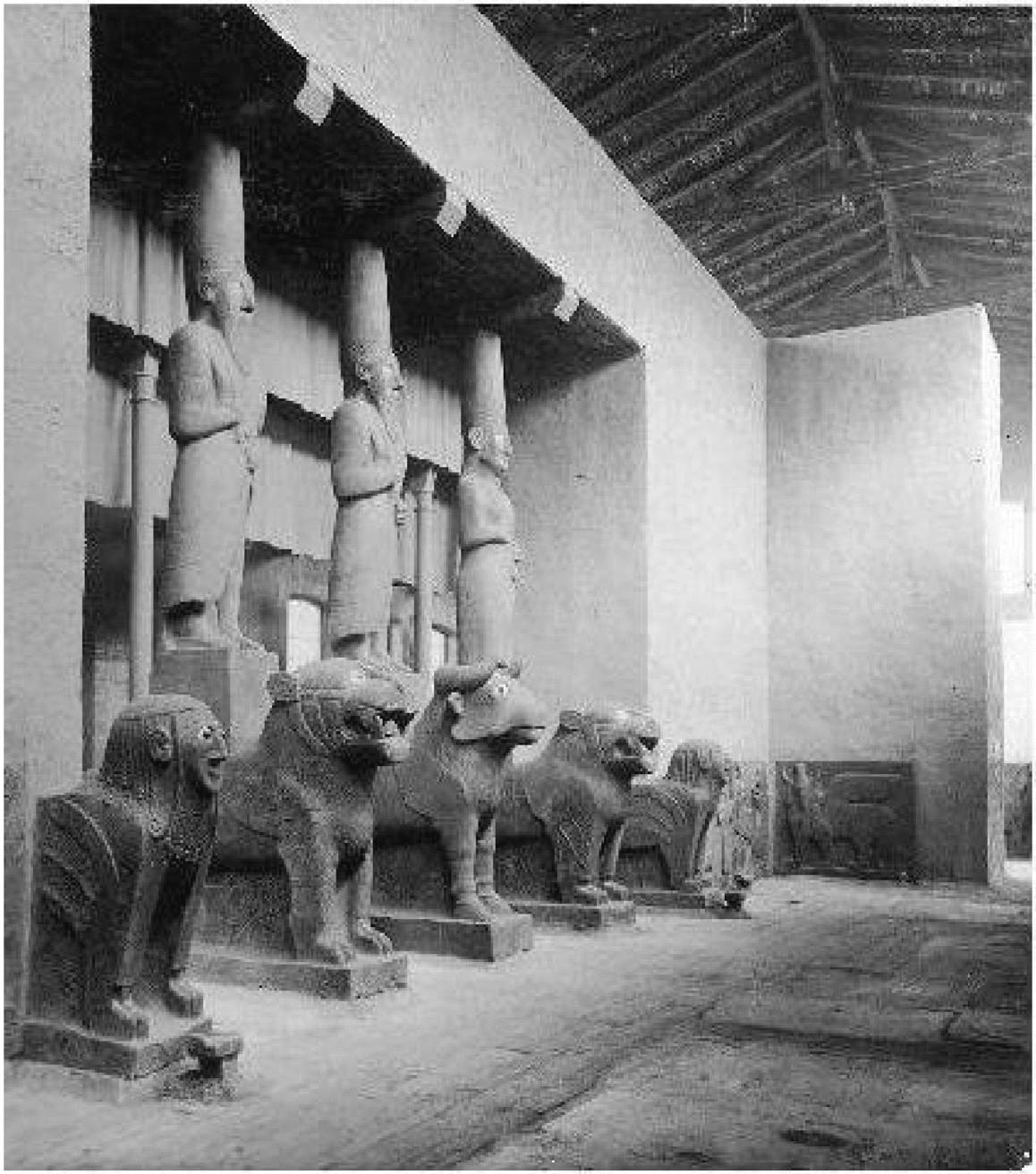
C

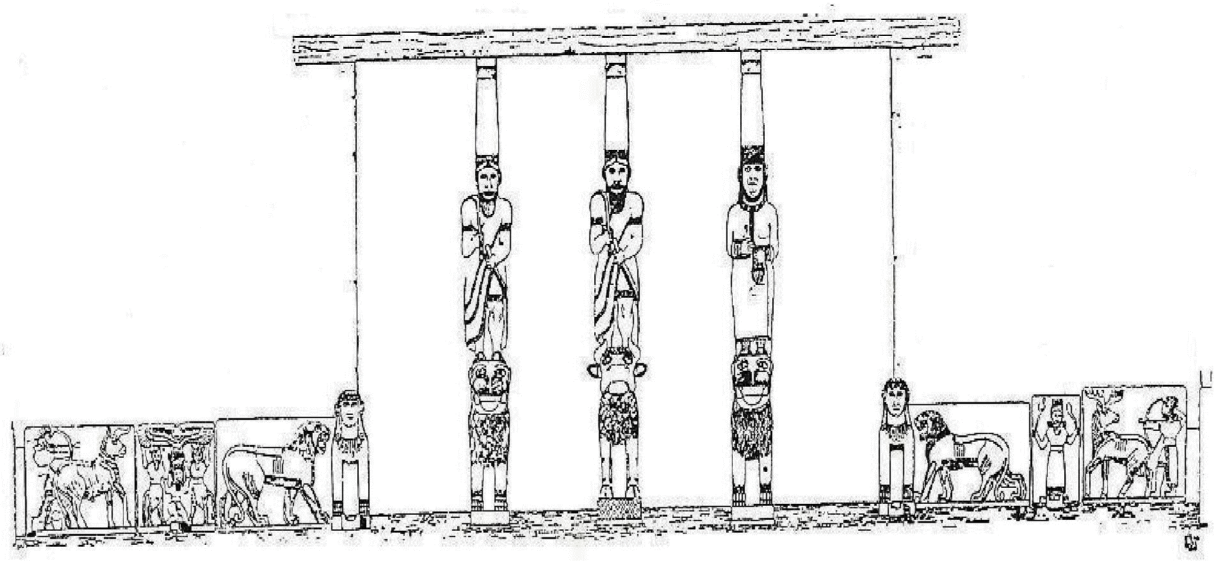

A

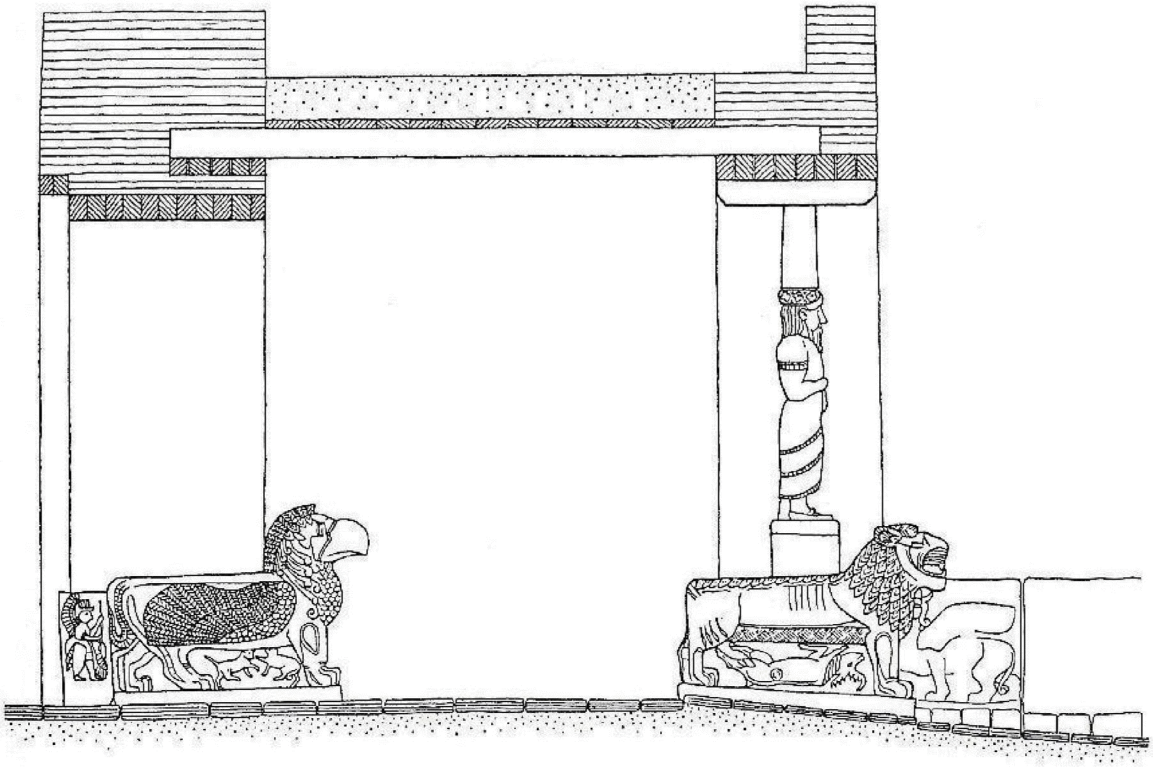

B

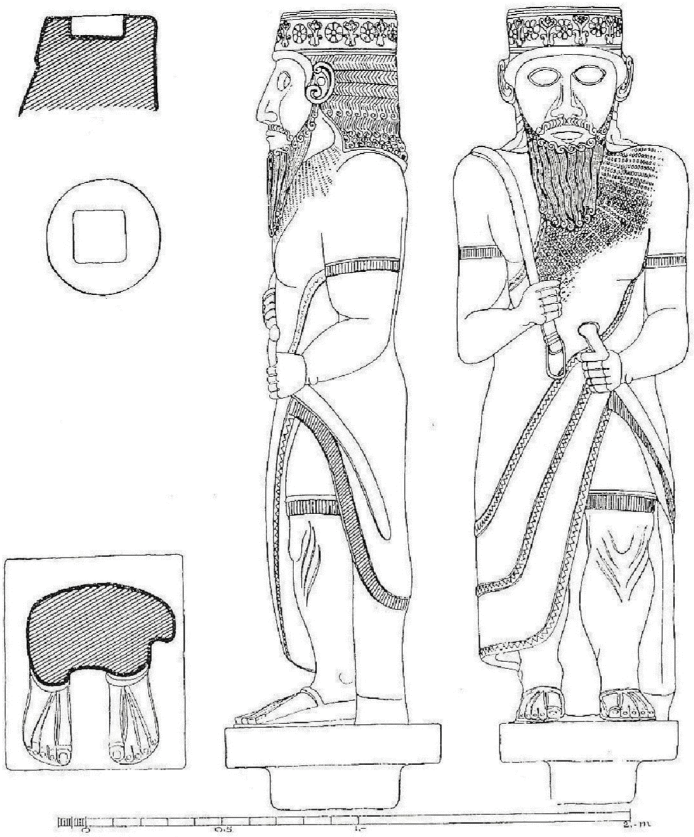

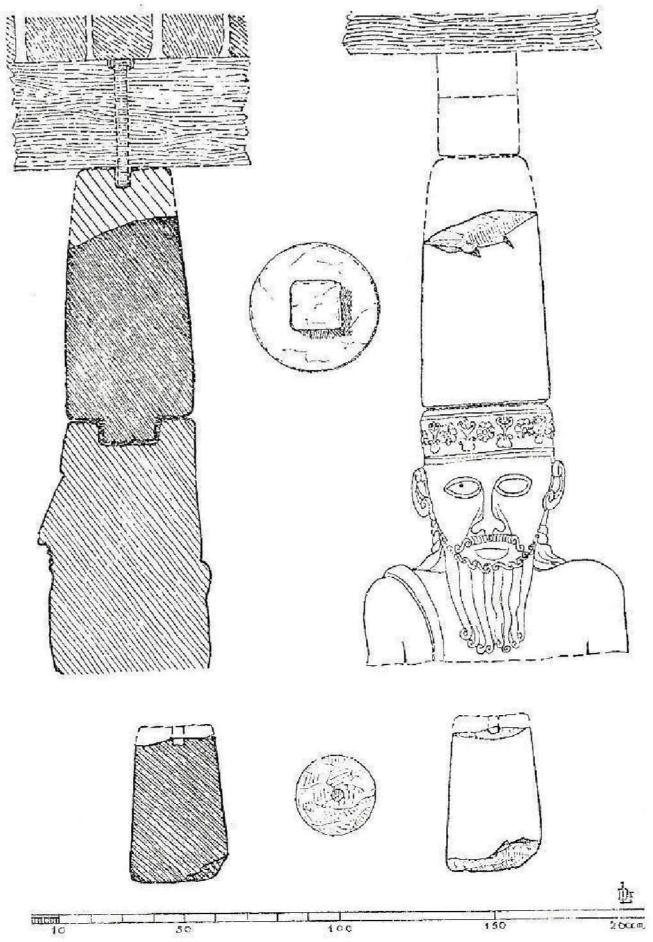

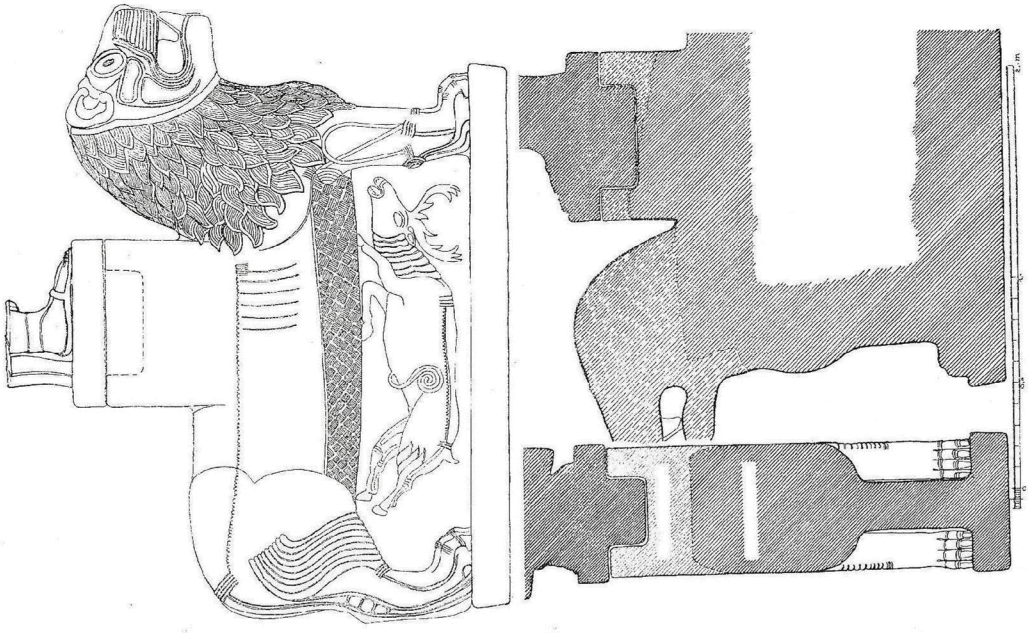
A

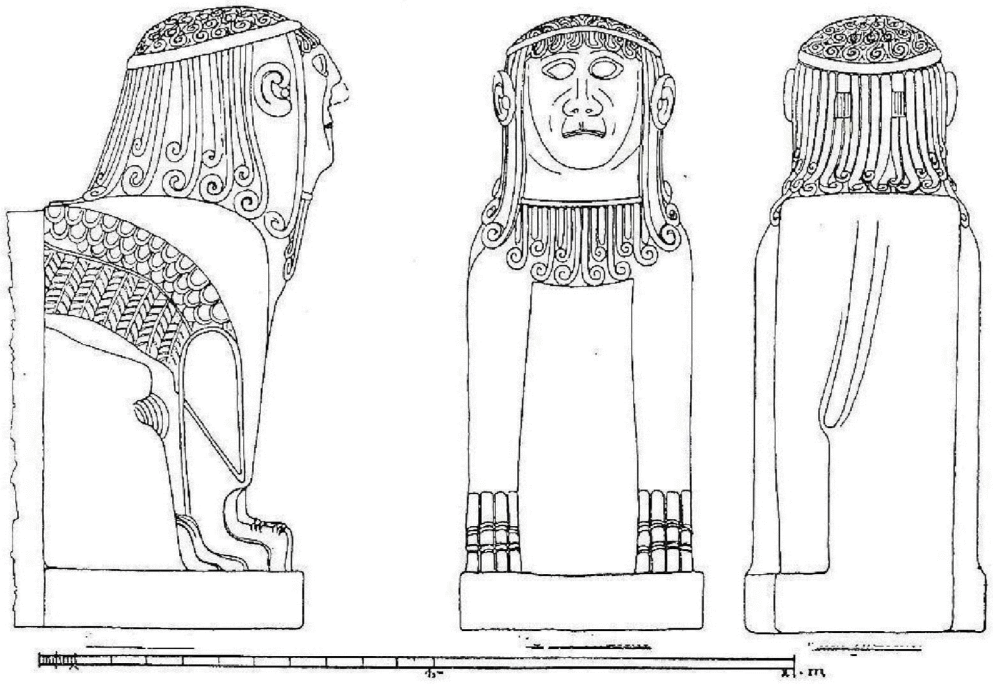
B

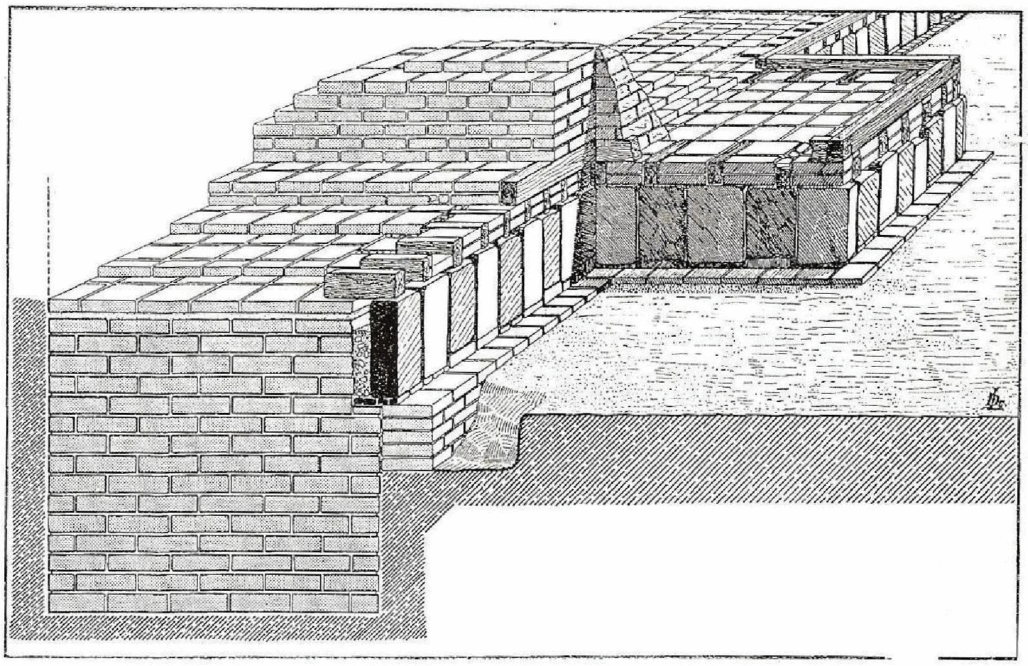

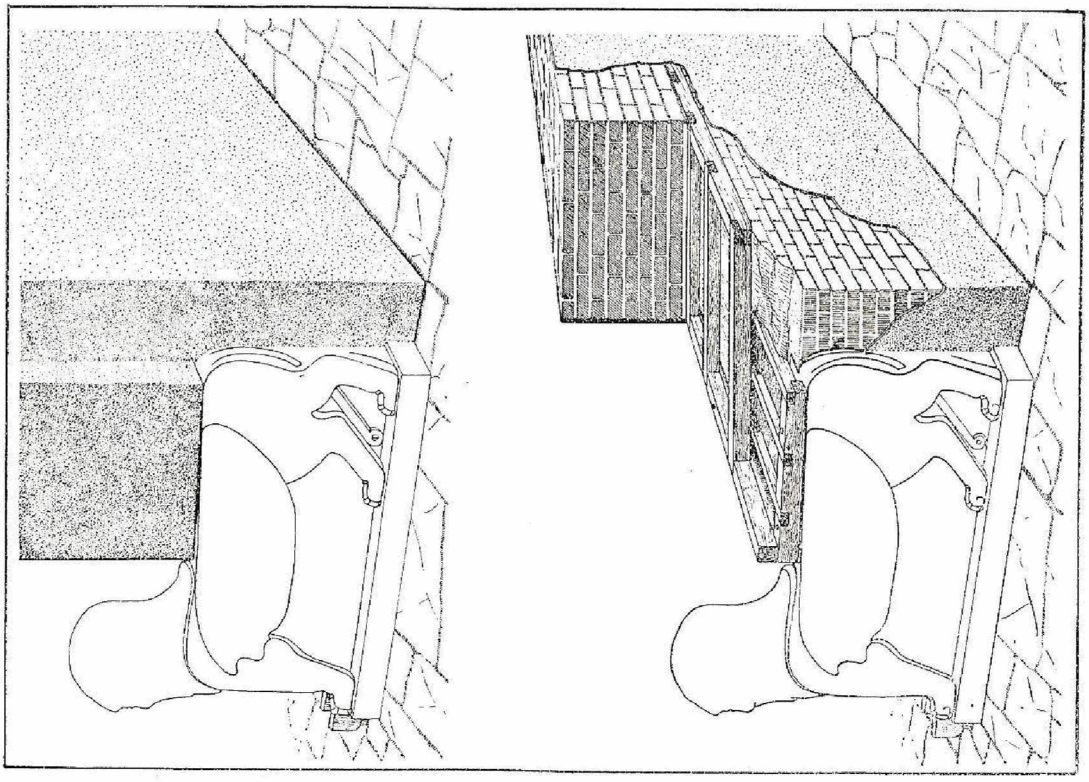
A

B

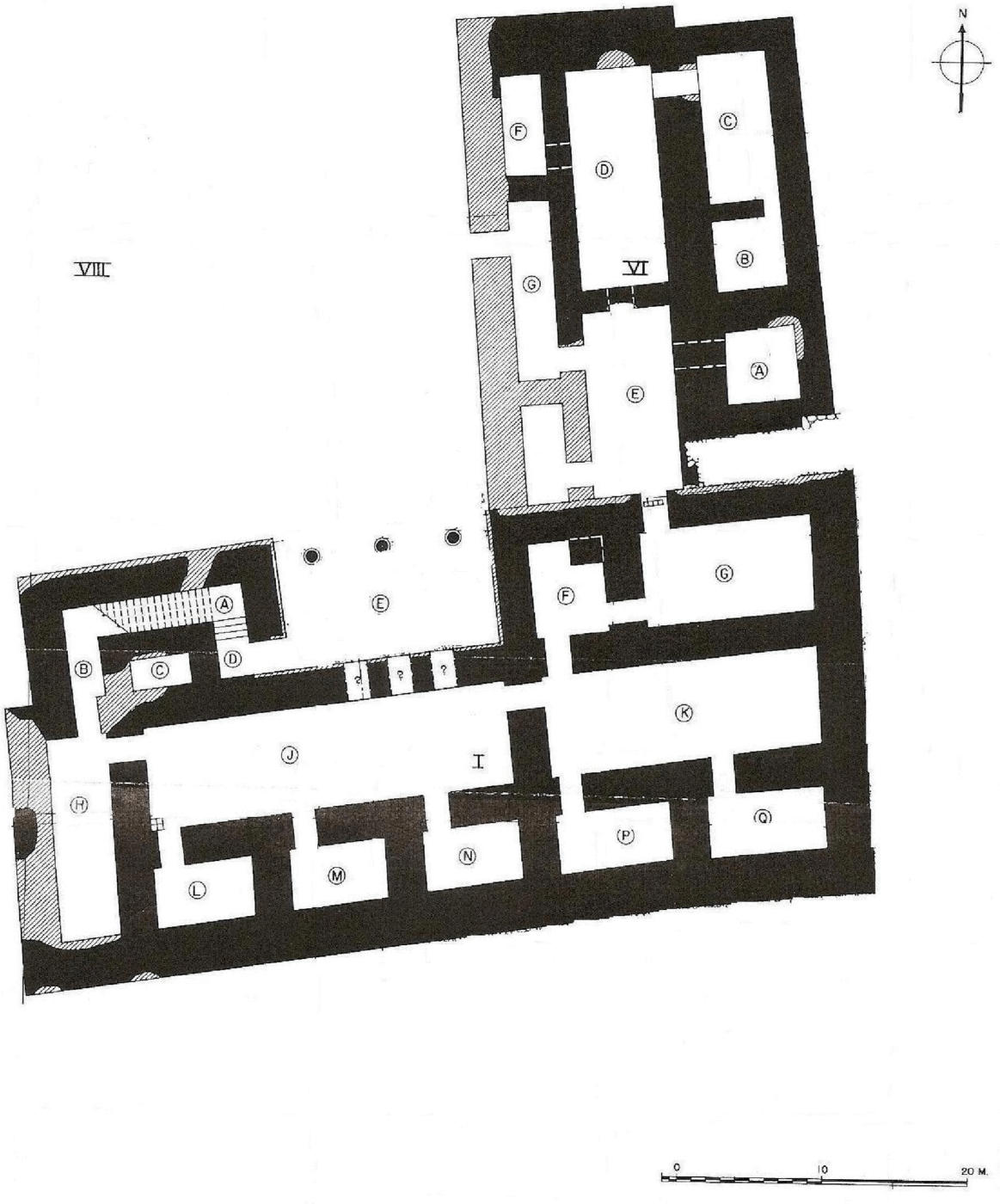

A

B

H
J
K
D
E
A
N
16
A'
17
18
B
B'
19
20
C
C'
D'
21
E'
0
10
20 M.

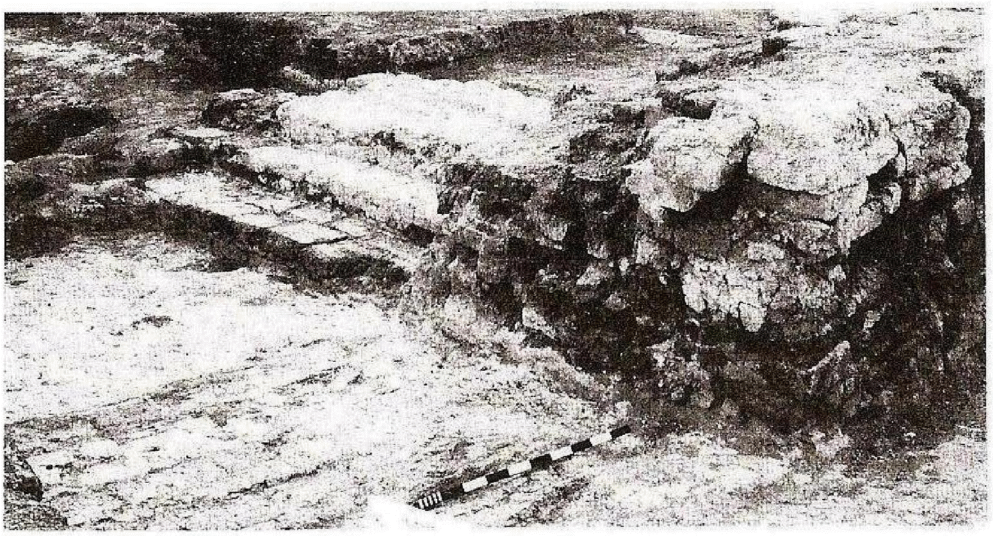

N
VIII
VI
I
A
B
C
D
E
F
G
H
J
K
L
M
N
P
Q
0
10
20 M.

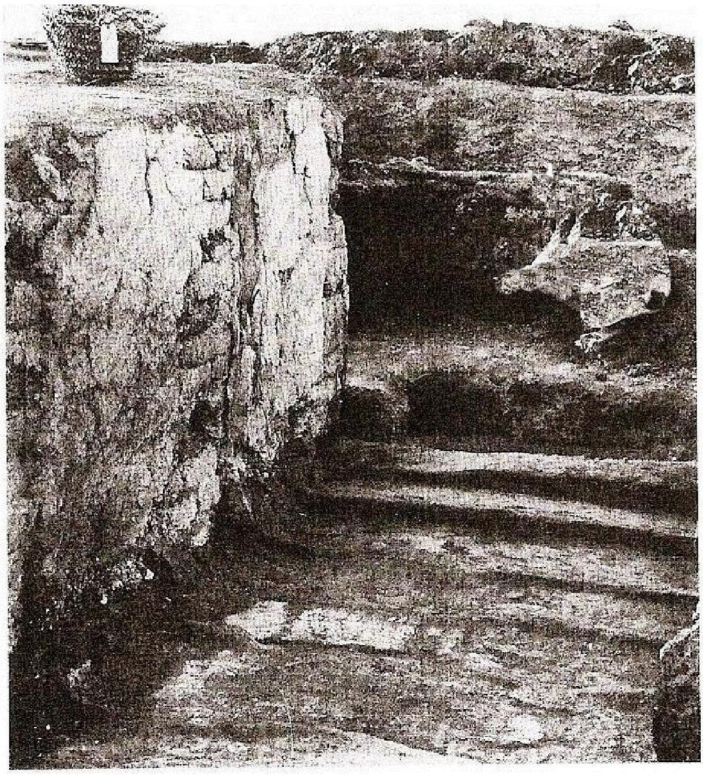
A

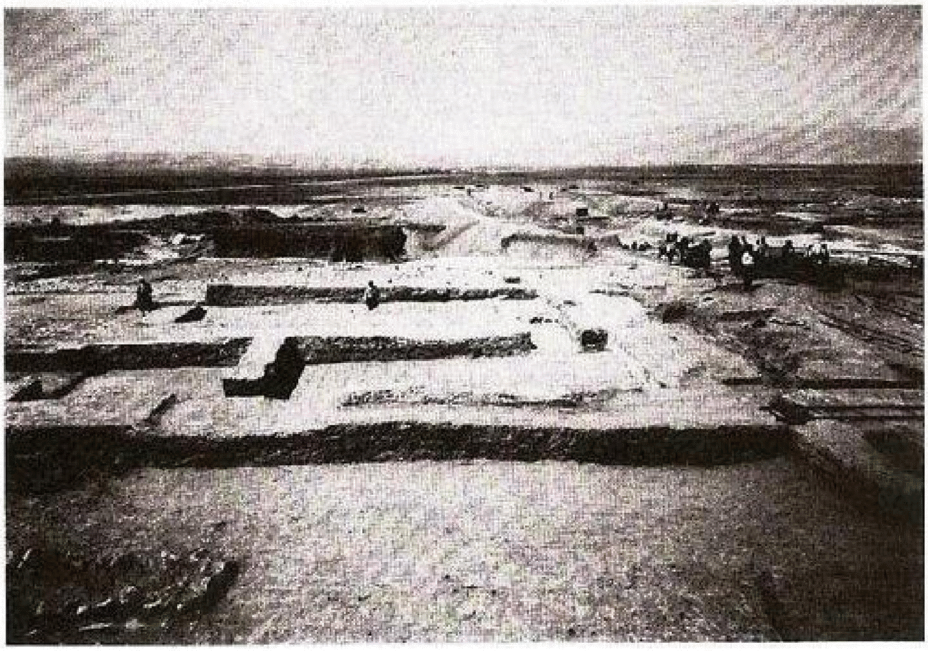
B

A

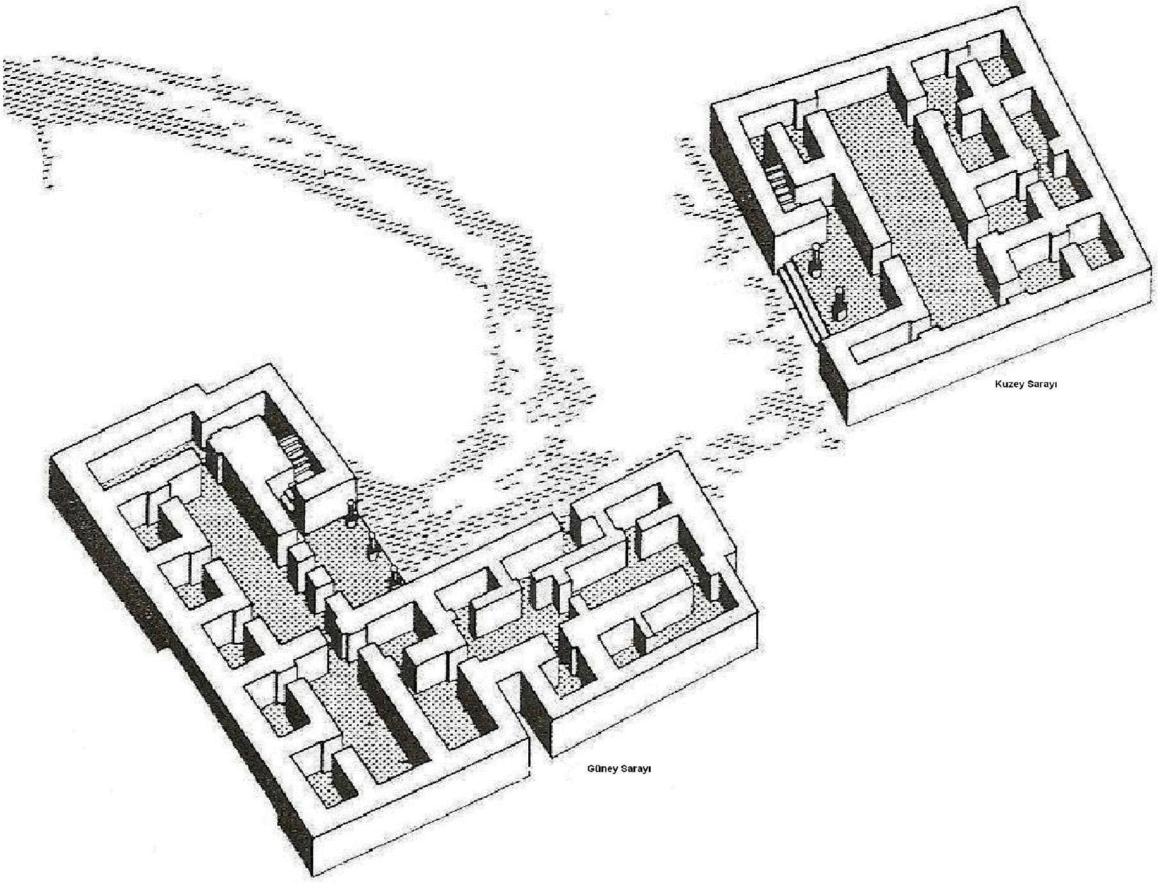
B

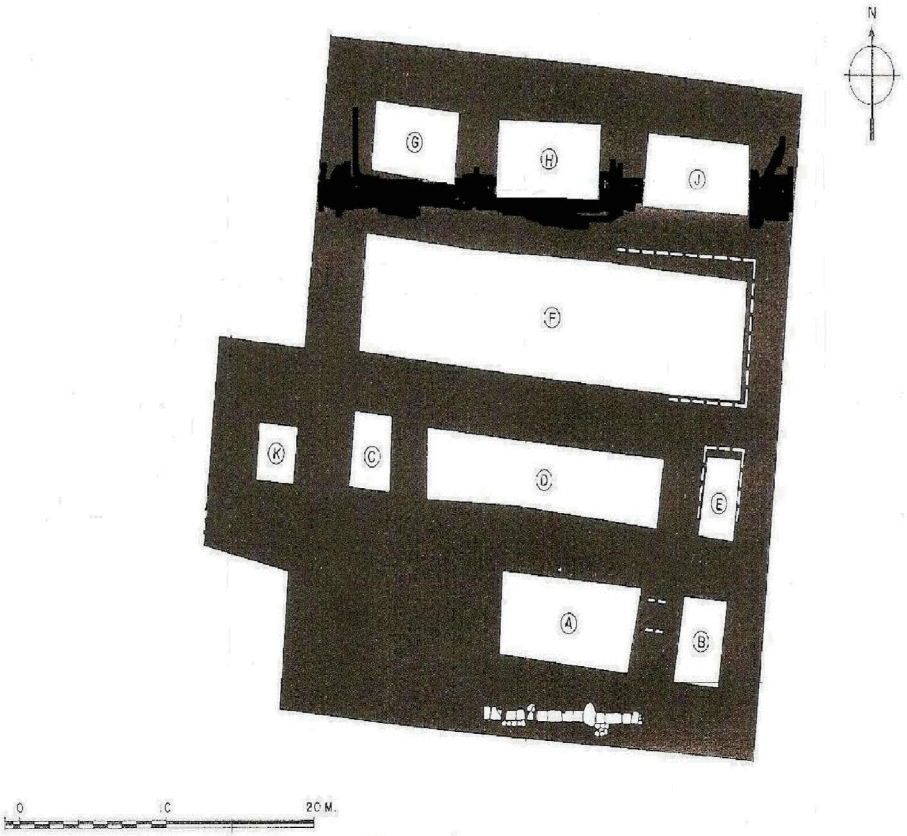
A

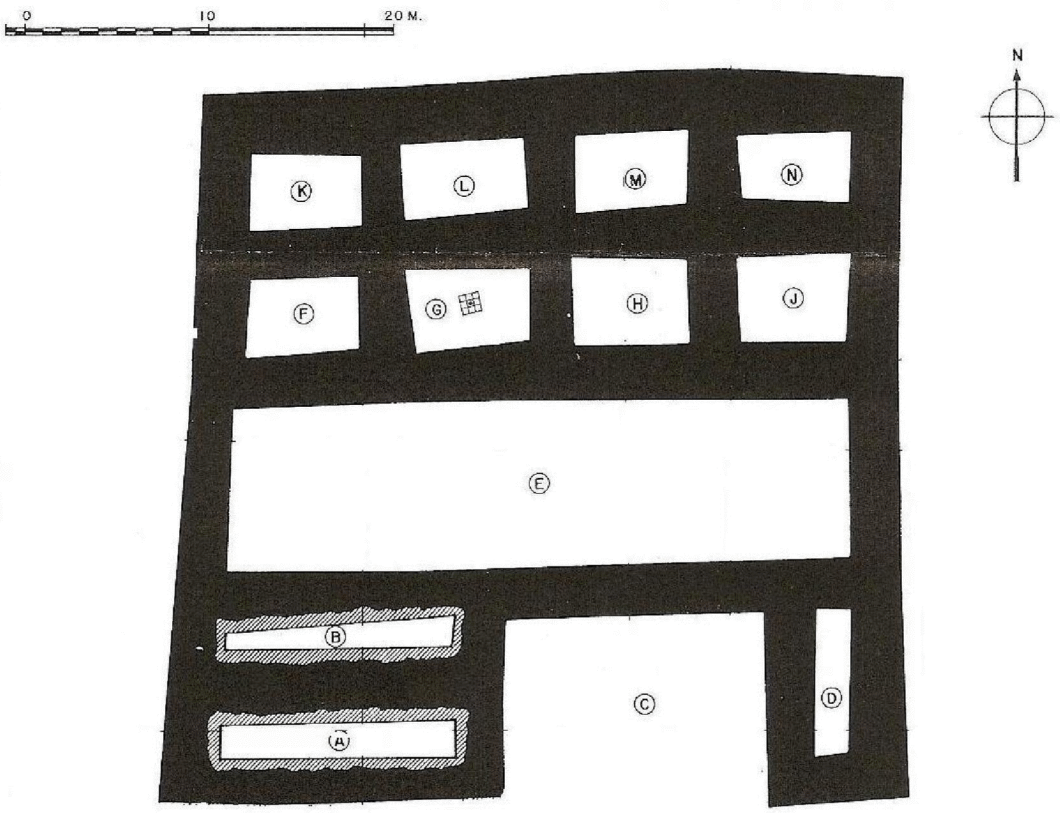
B

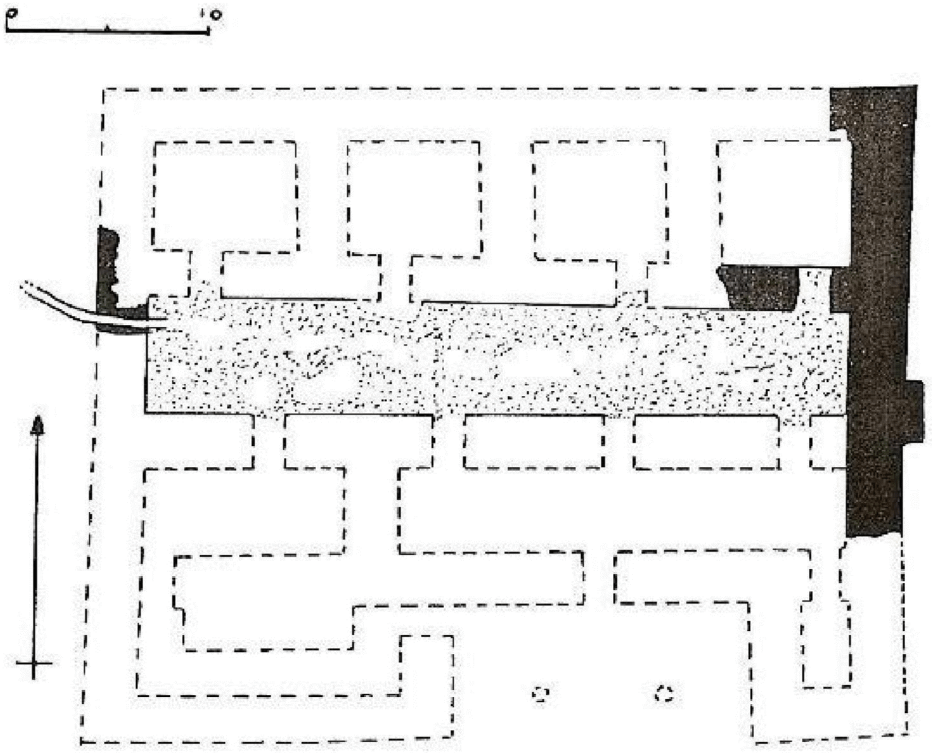
A

B

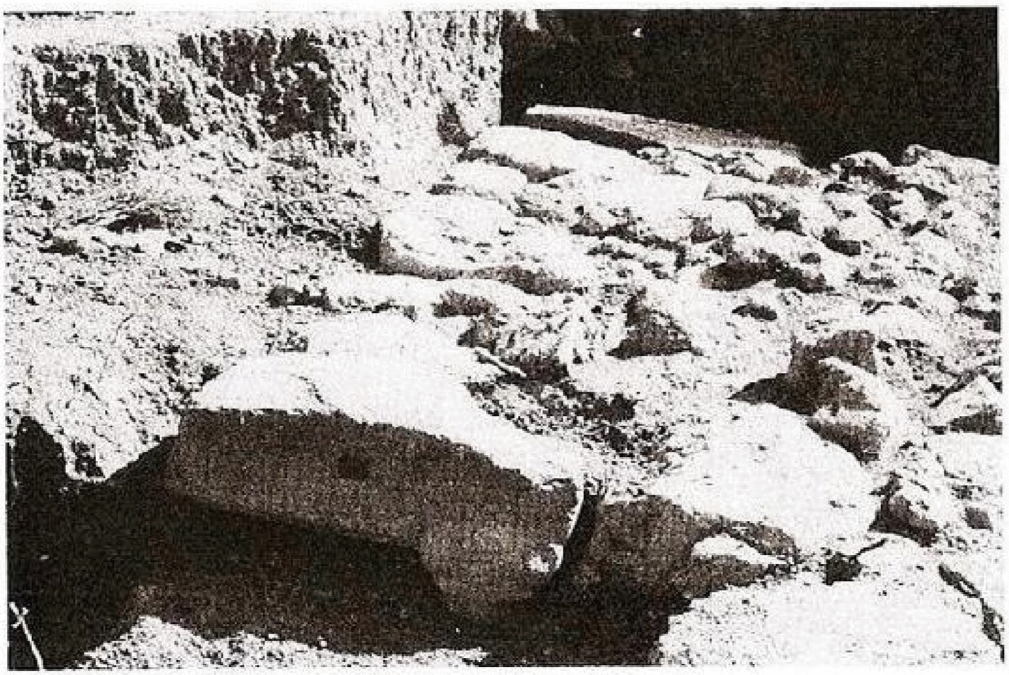
A

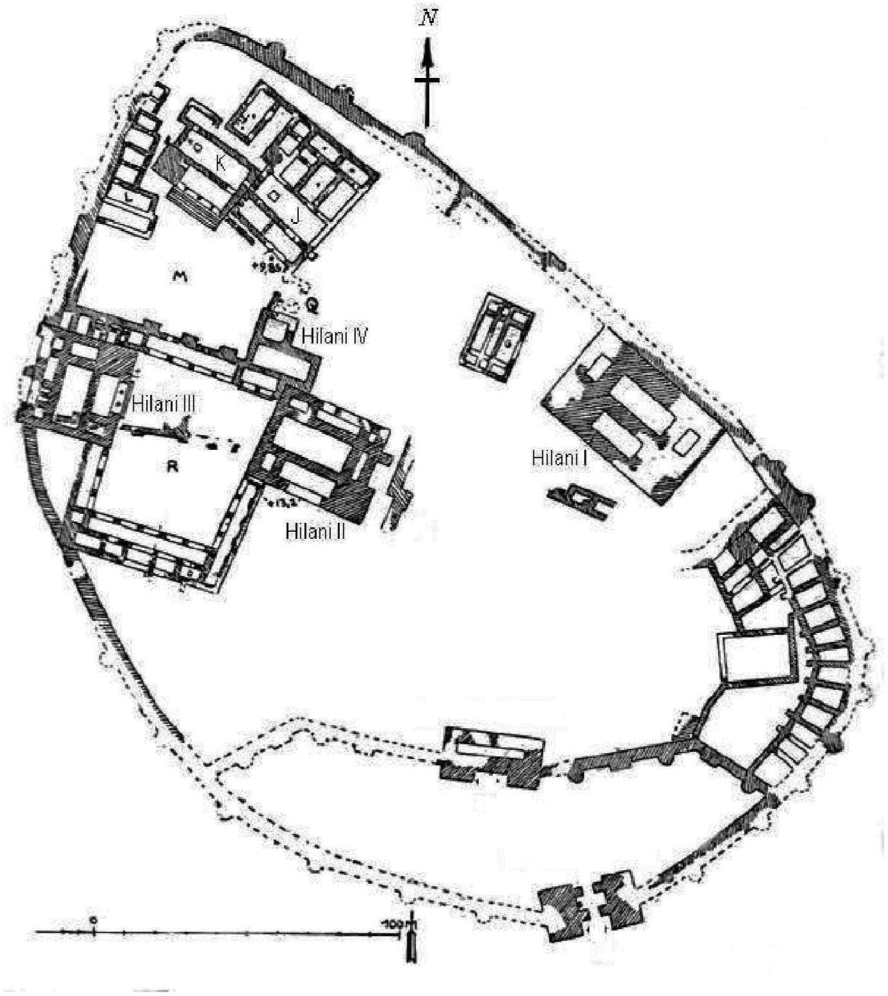
B

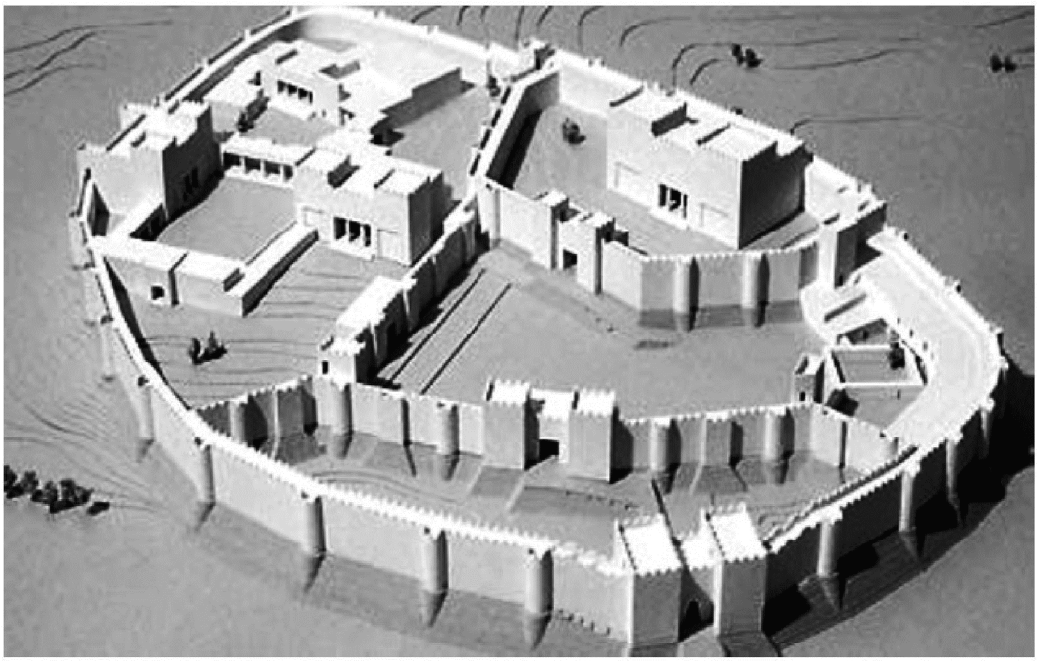
A

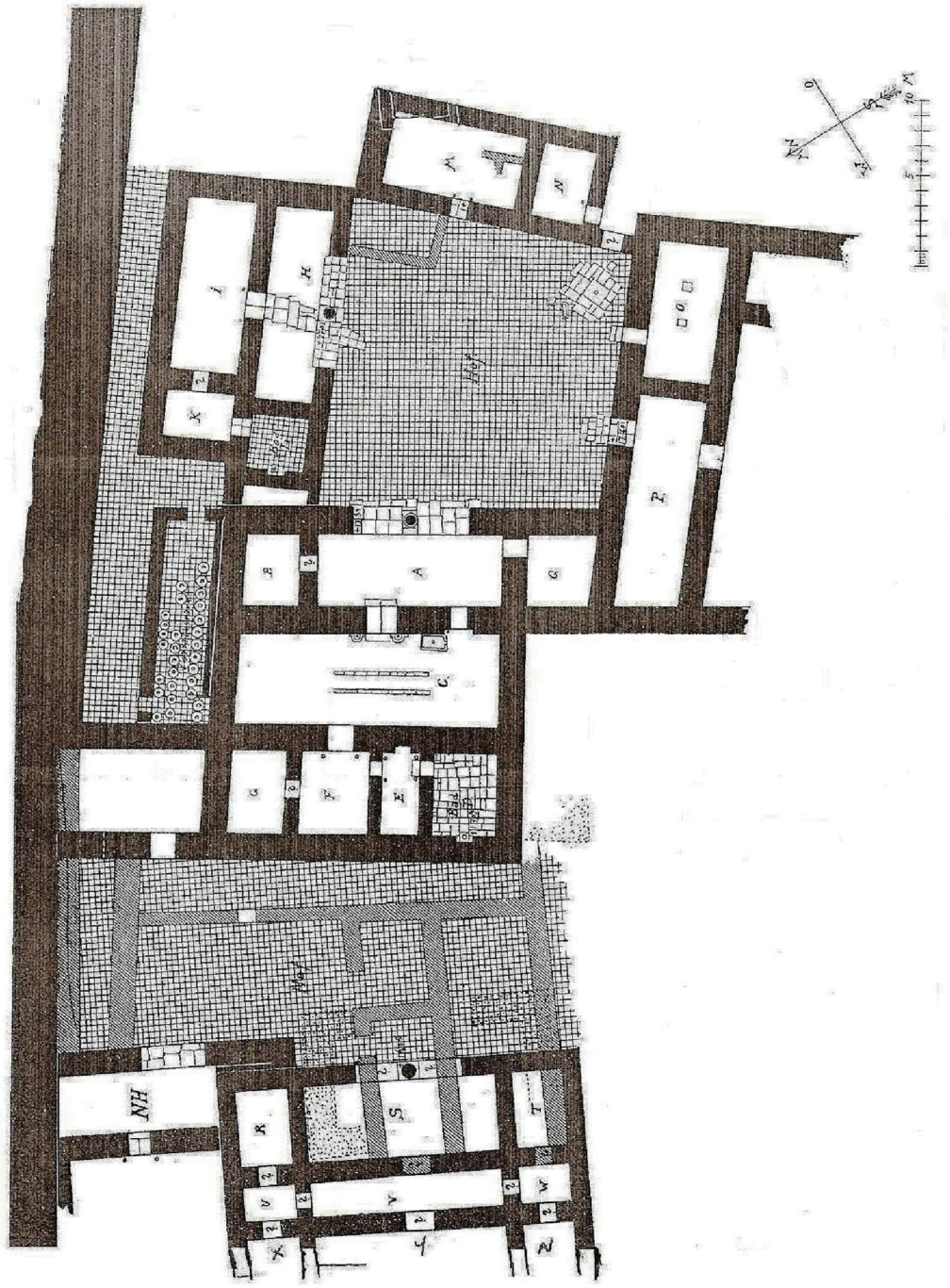
B

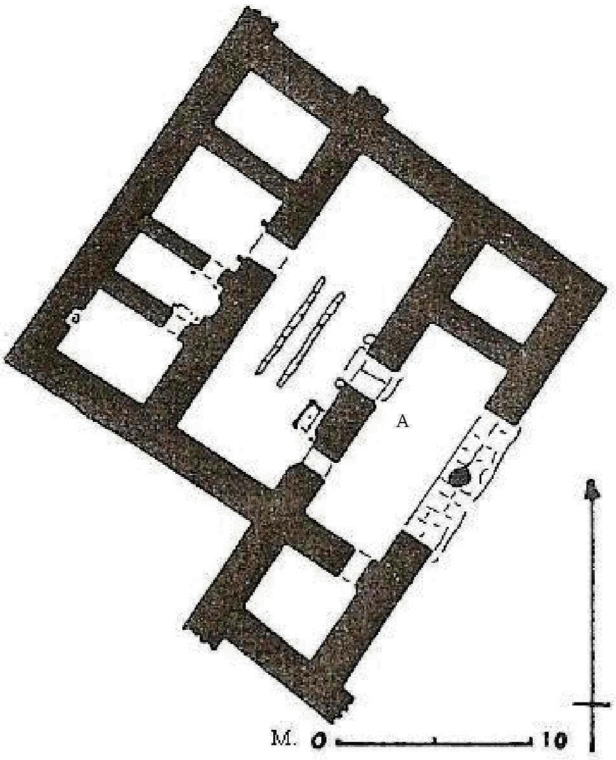

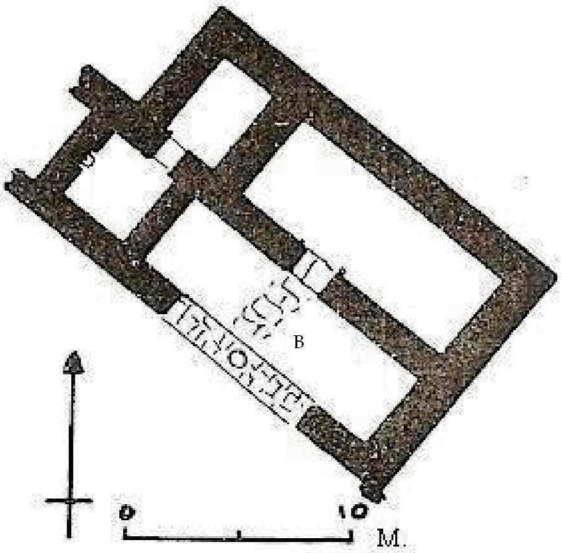
A

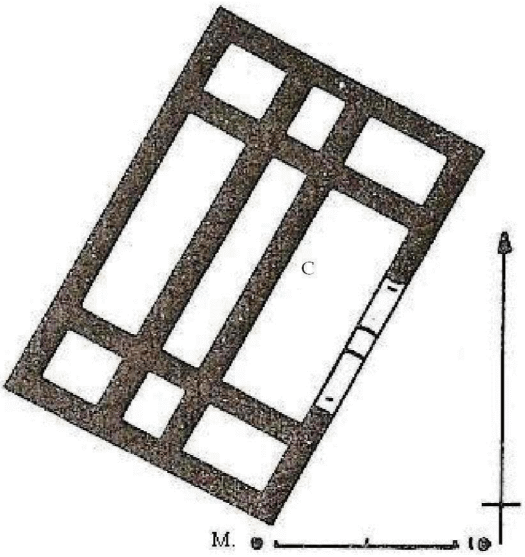

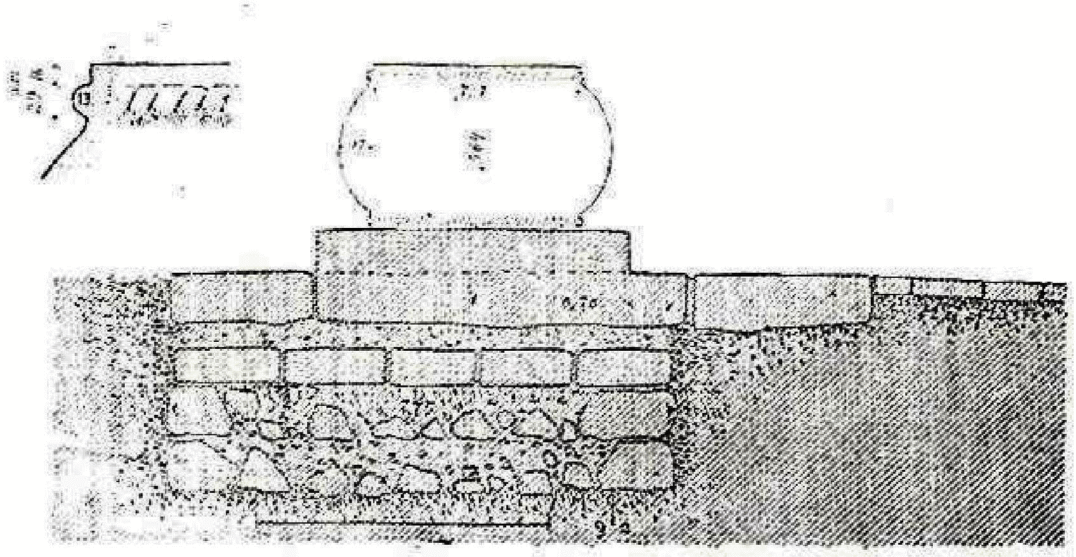
B

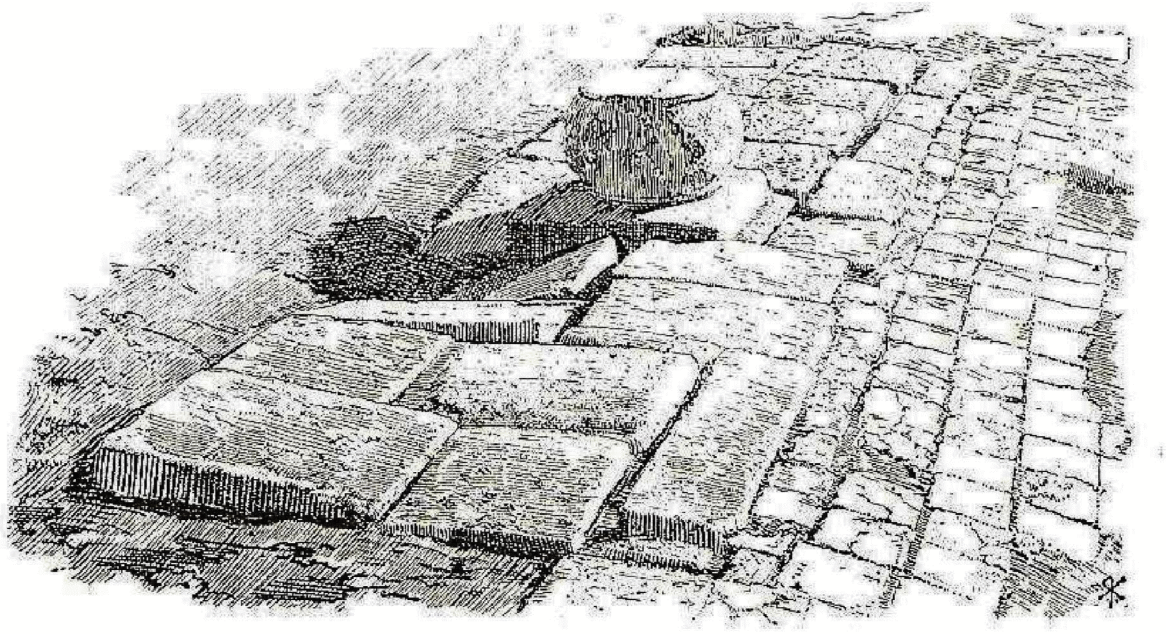

NH

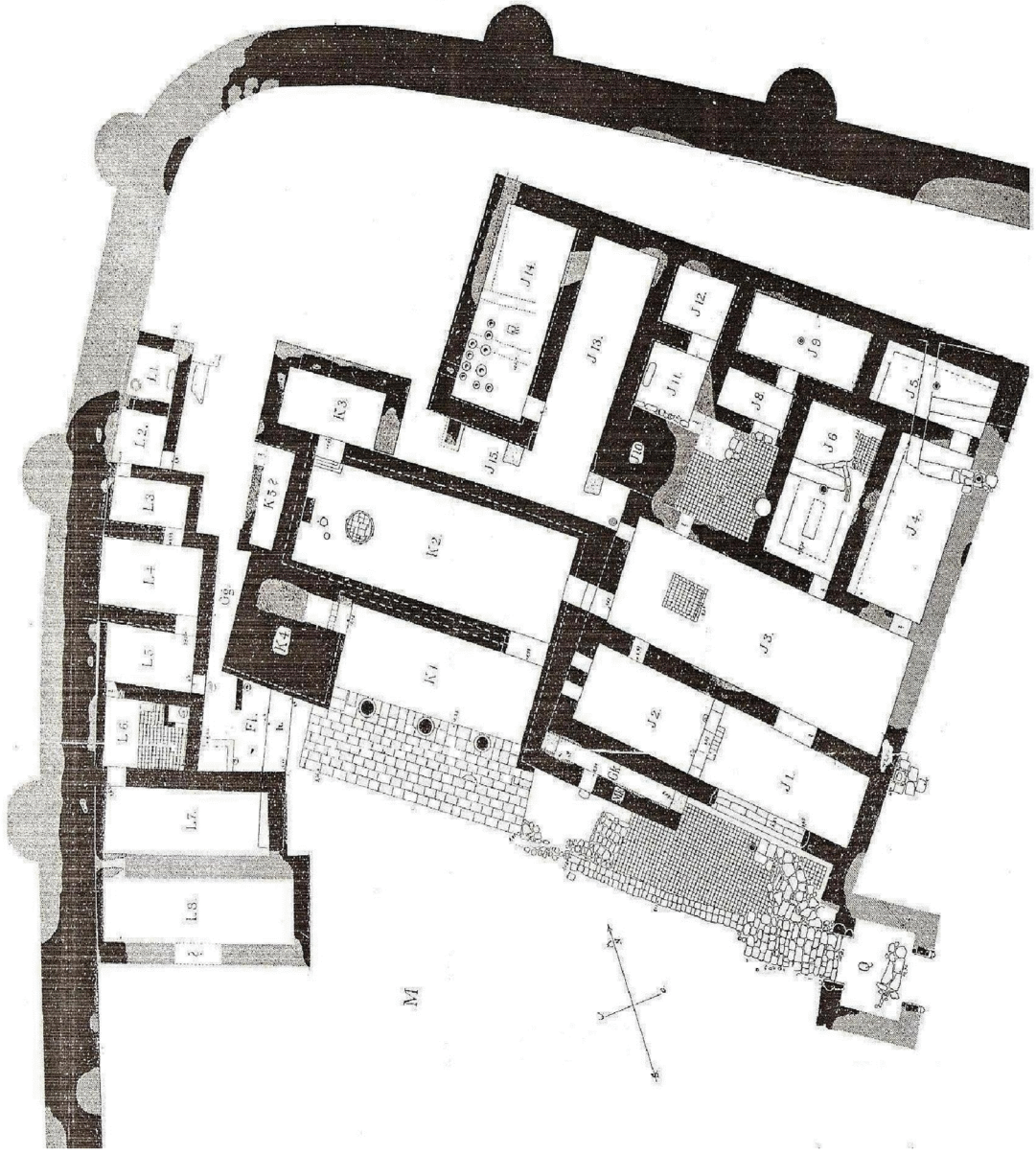

A
M. 0 10

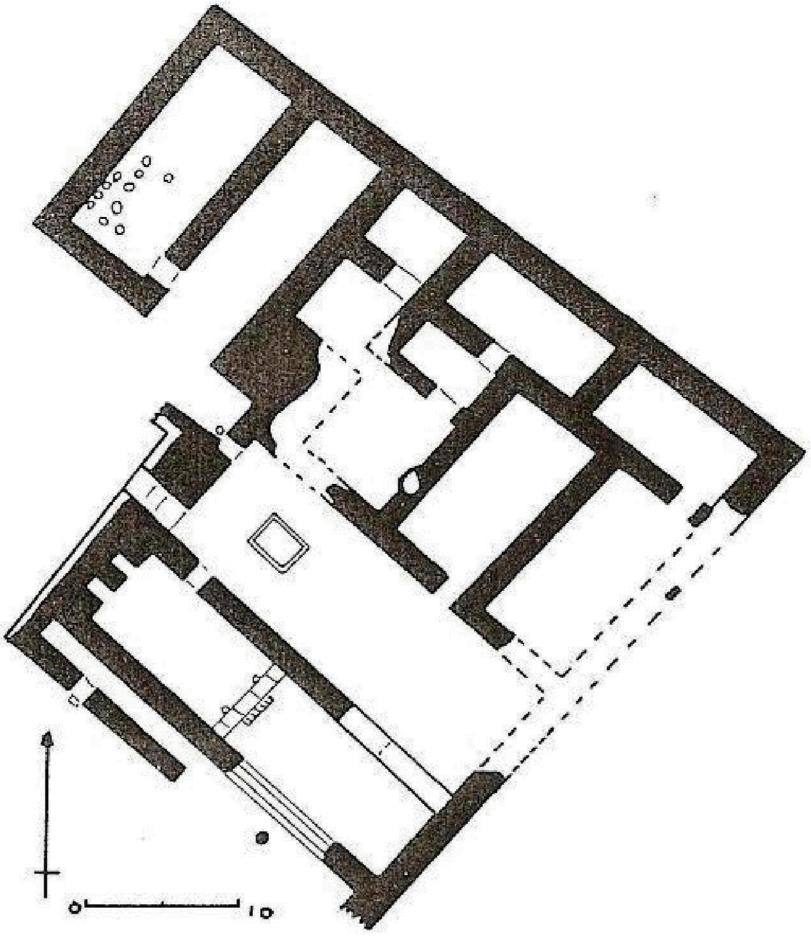

B
0 10 M.

C
M. 0 10

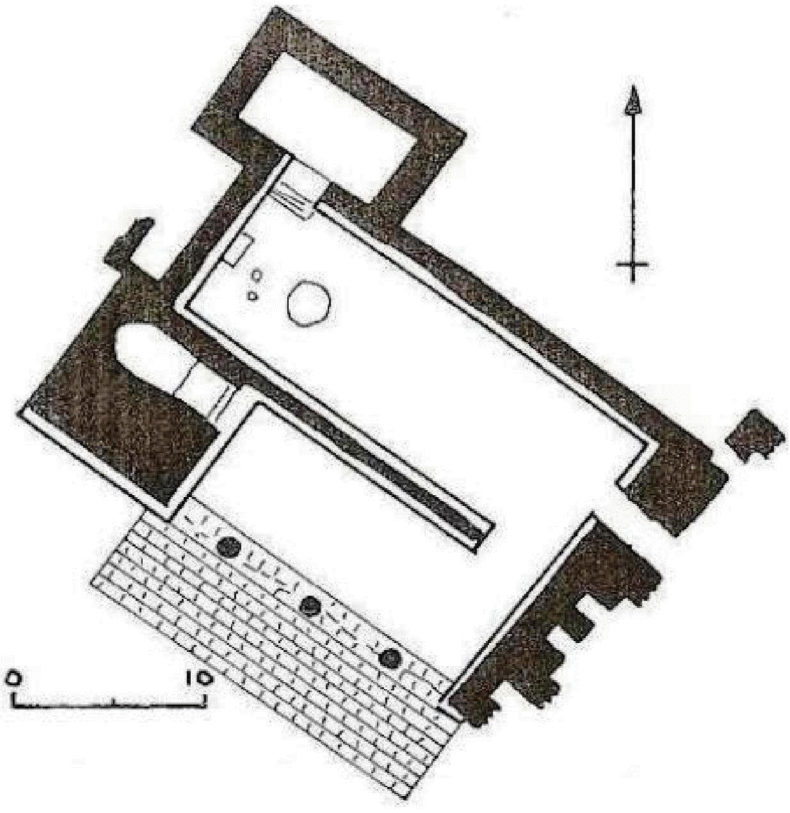

J14.
J13.
J12.
J11.
J10.
J9.
J8.
J7.
J6.
J5.
J4.
J3.
J2.
J1.
K3.
K3?
K2.
K1.
L2.
L3.
L4.
L5.
L6.
L7.
L8.
Q.
M

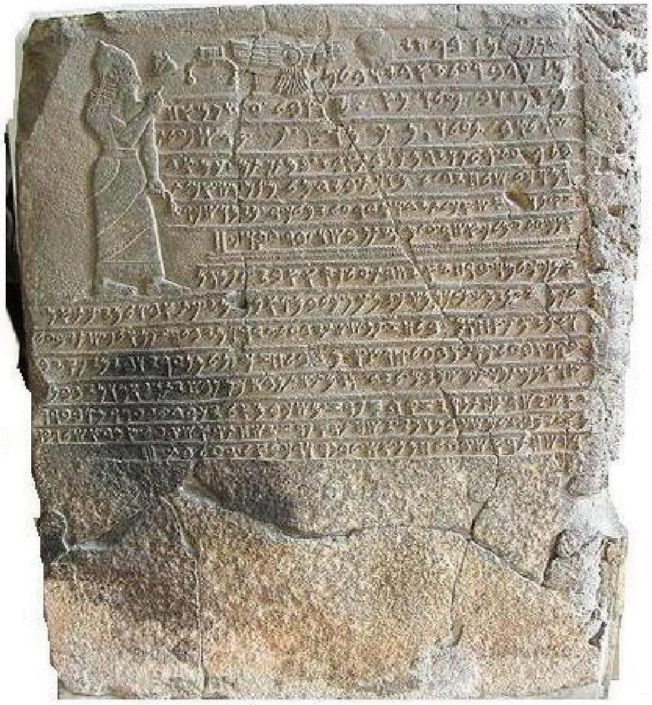
J

K

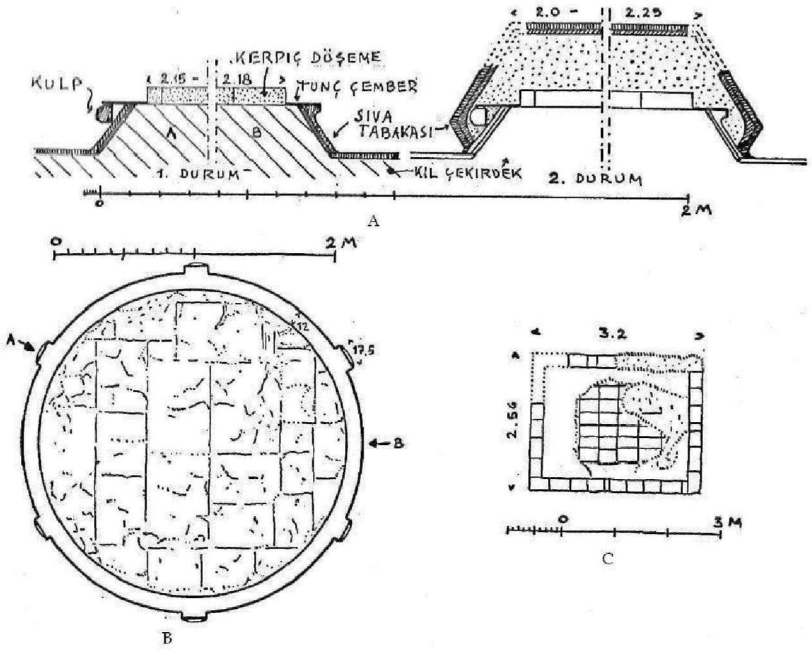
A

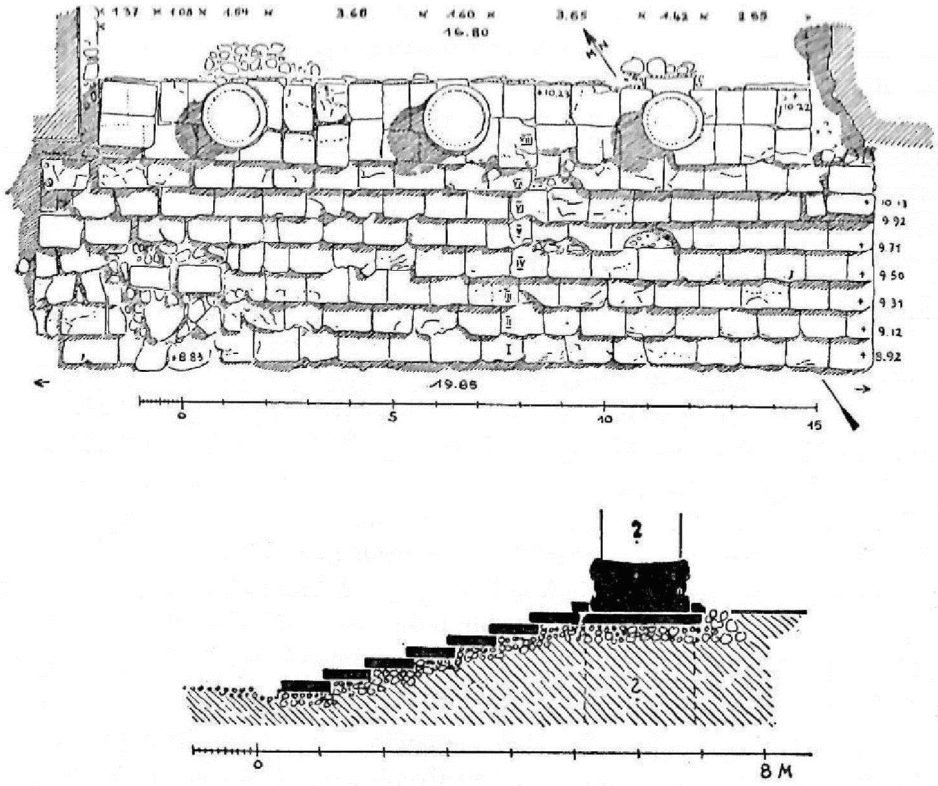
B

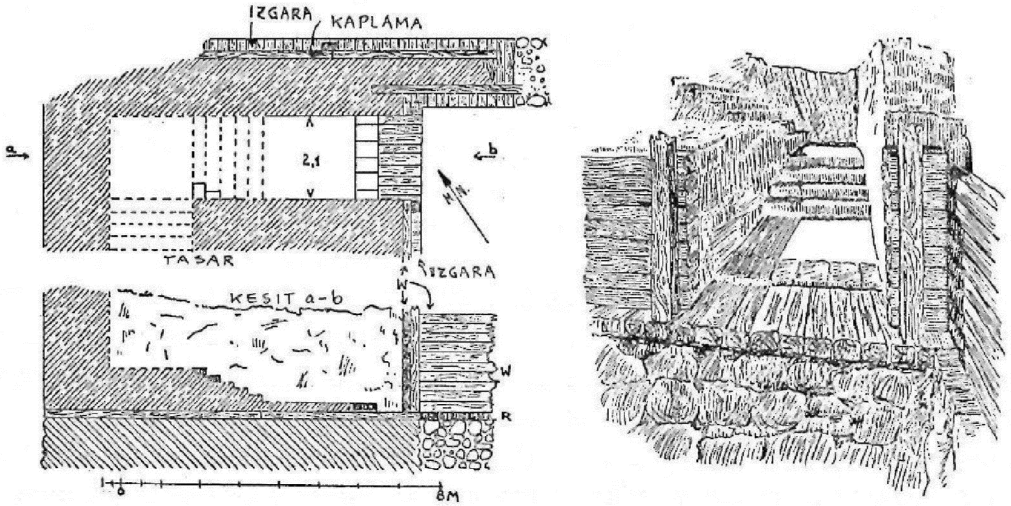
A

KERPIÇ DÖŞEME
KULP
2.15
2.18
TUNÇ ÇEMBER
SIVA TABAKASI
A
B
1. DURUM
KIL ÇEKIRDEK
2. DURUM
2.0
2.25
2M
A
2M
A
12
17.5
B
B
3.2
2.56
3M
C

B

16.80
19.85
0
5
10
15
?
8 M

A

IZGARA
KAPLAMA
a
b
2,1
TABAR
IZGARA
KESIT a-b
W
R
8M

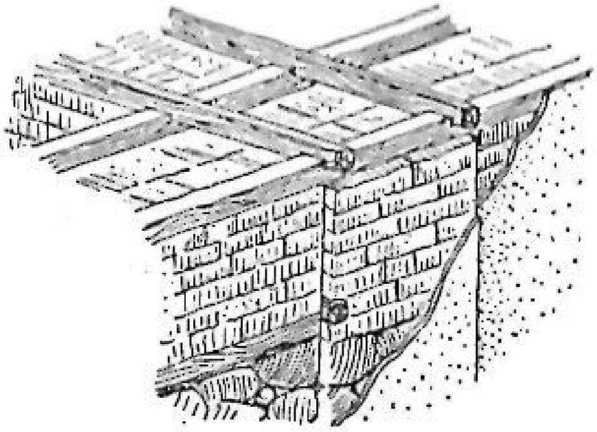
B

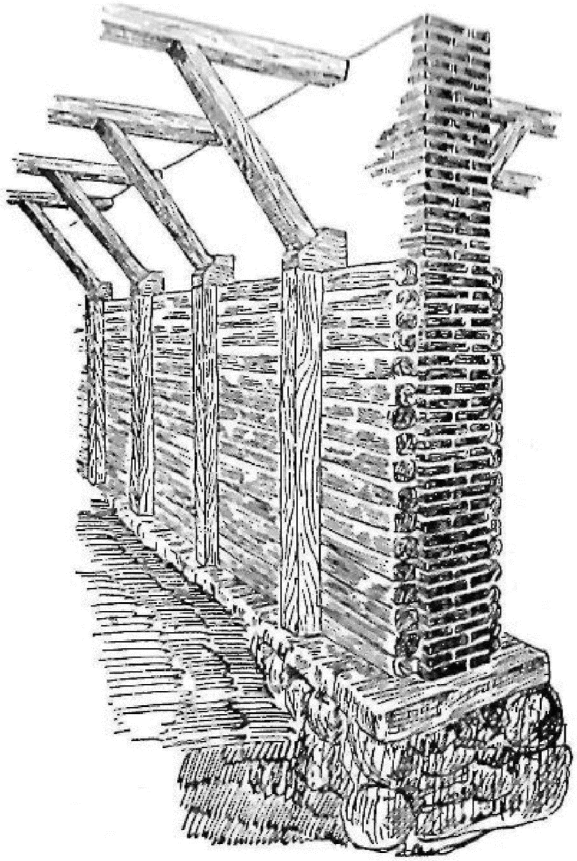

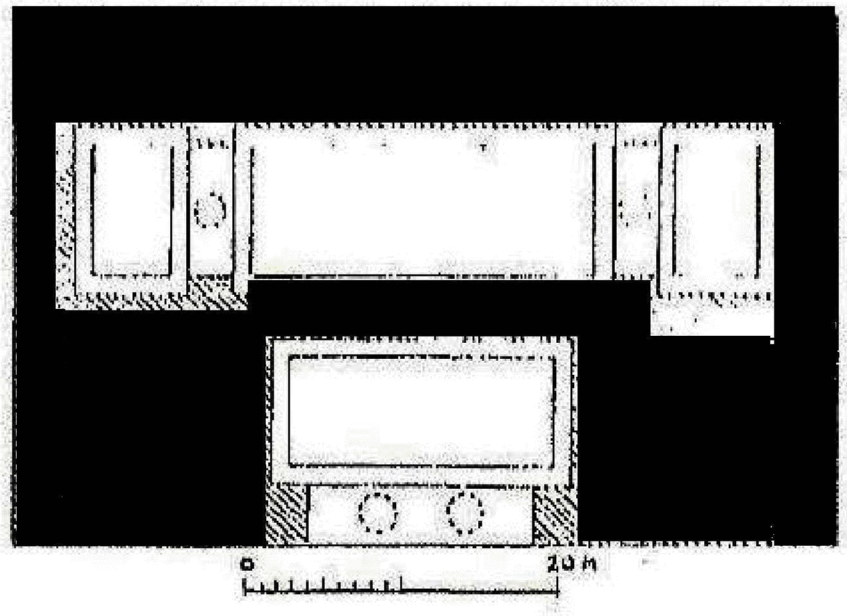
A

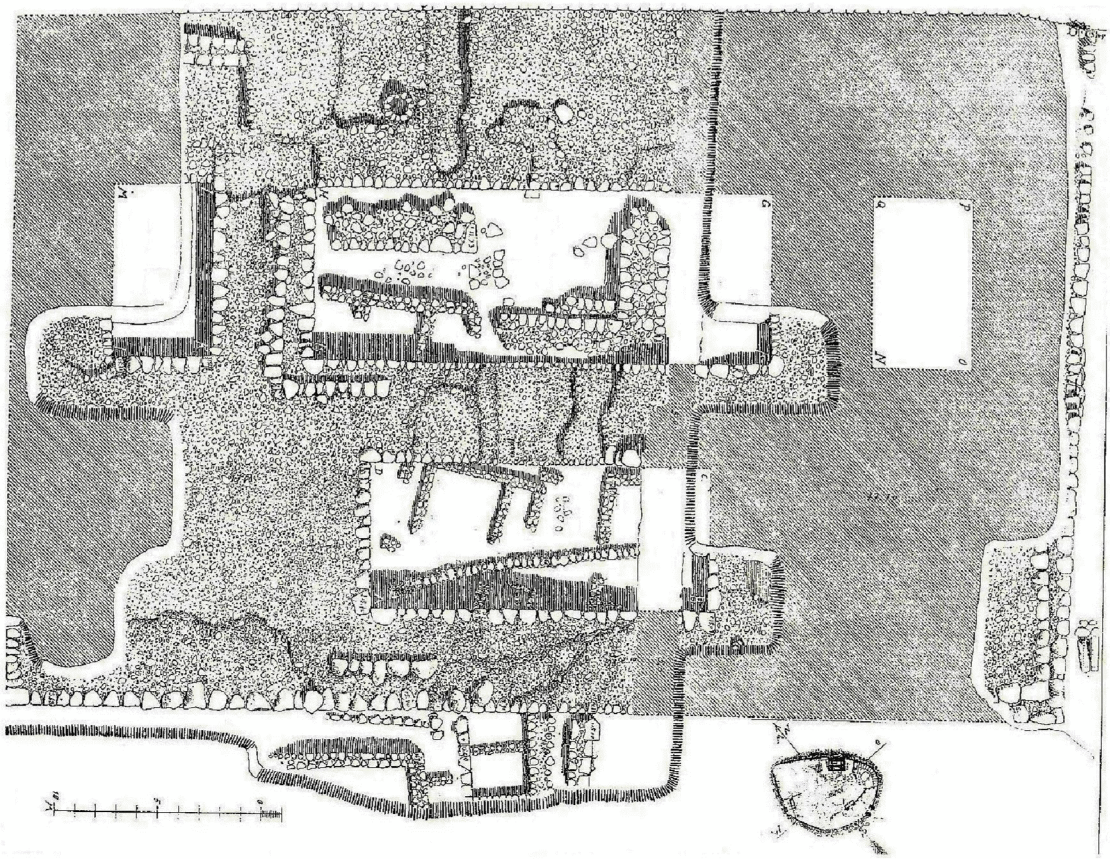

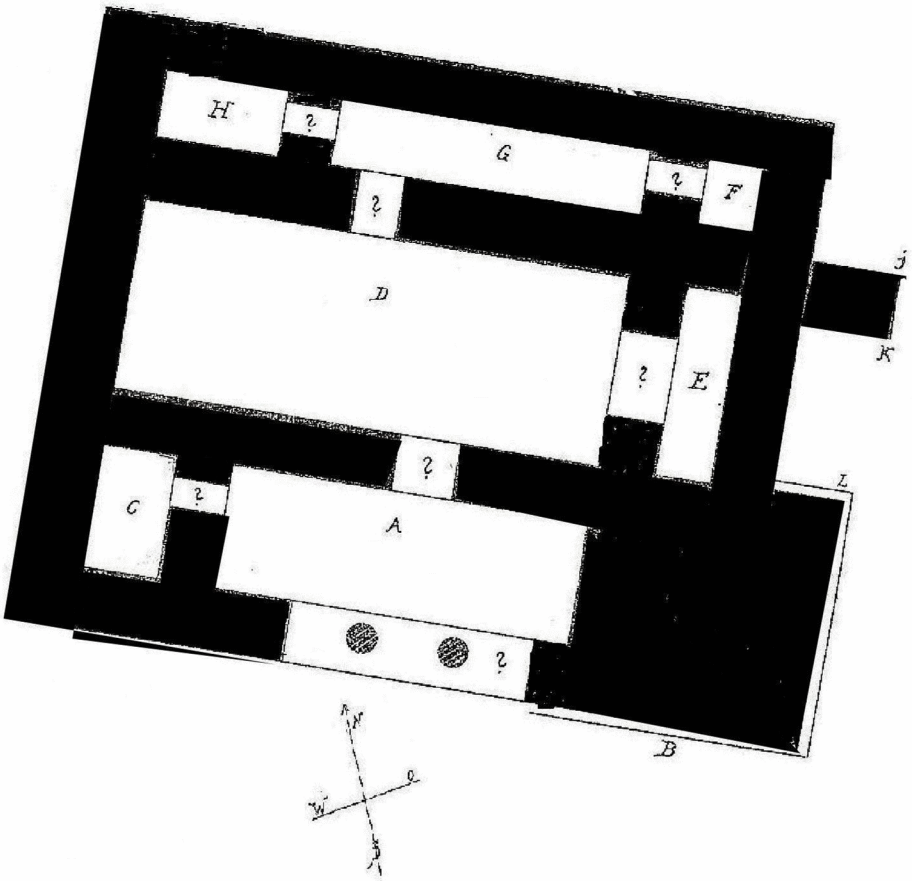
B

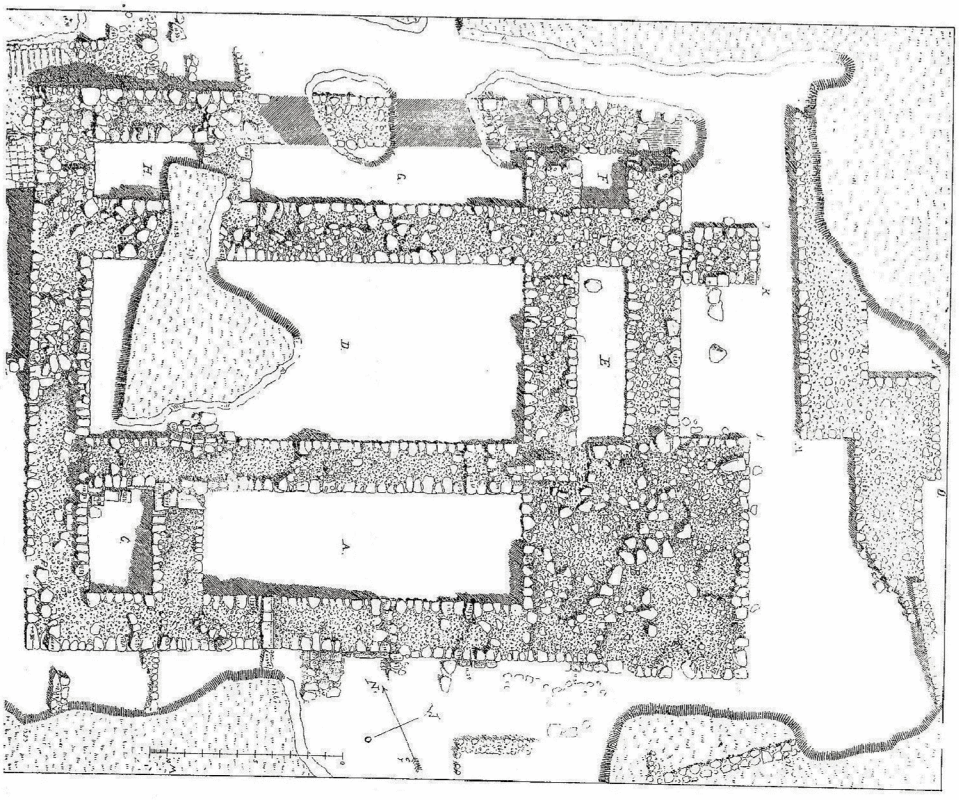

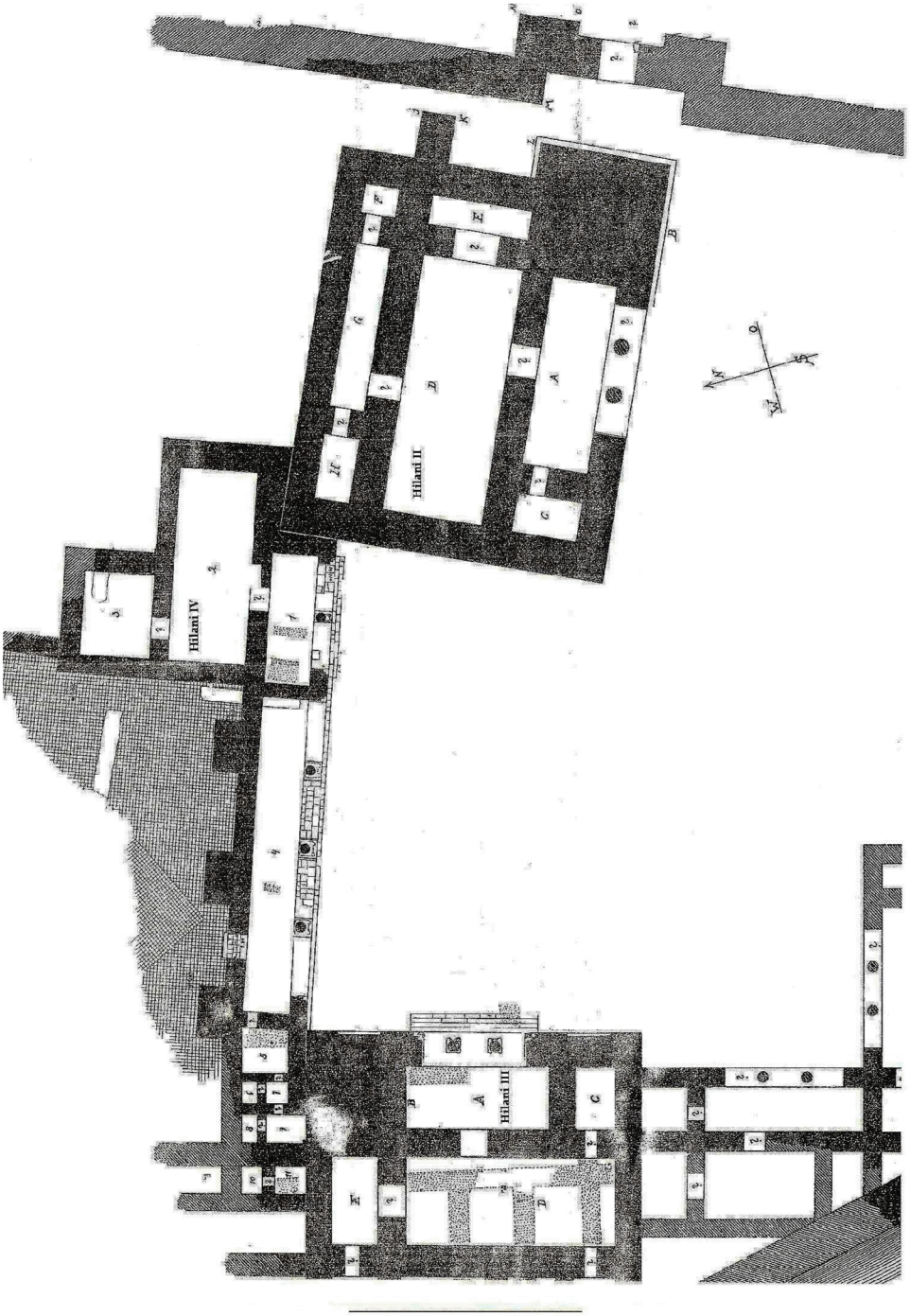

0
20 m

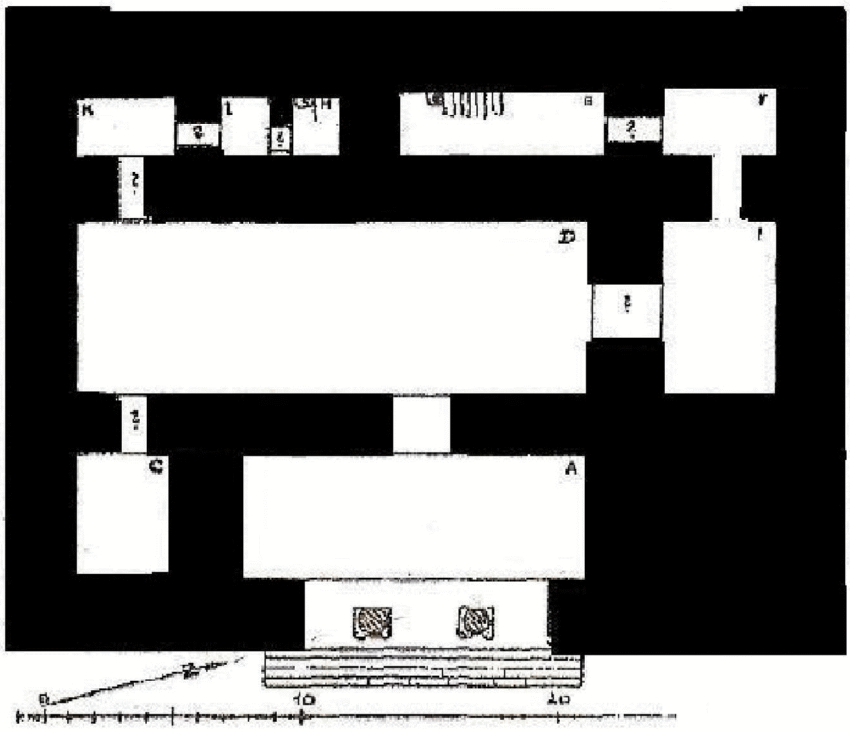

H
?
G
?
F
?
D
J
K
?
E
C
?
A
L
B

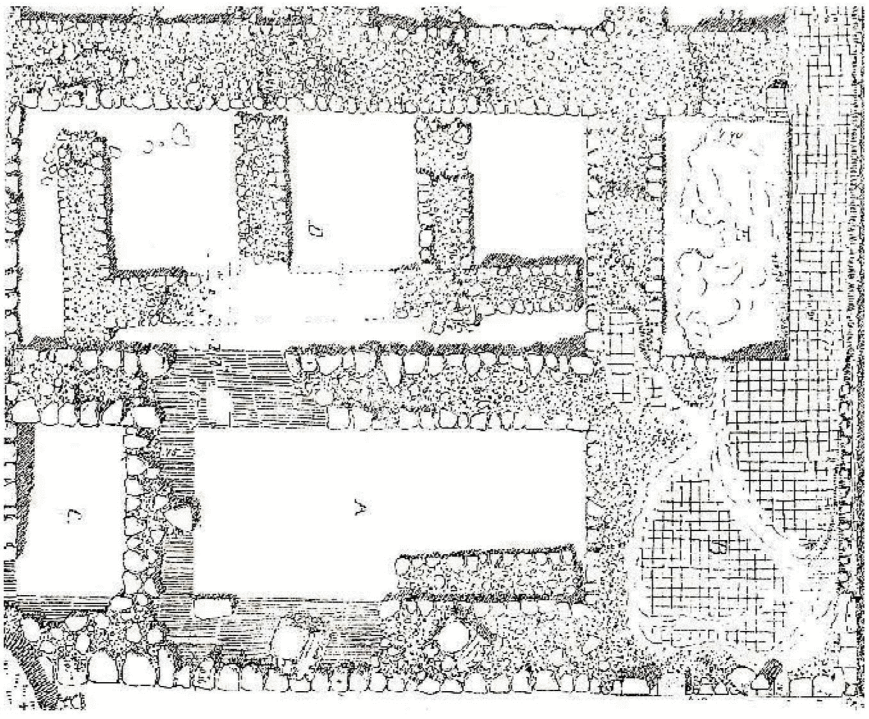

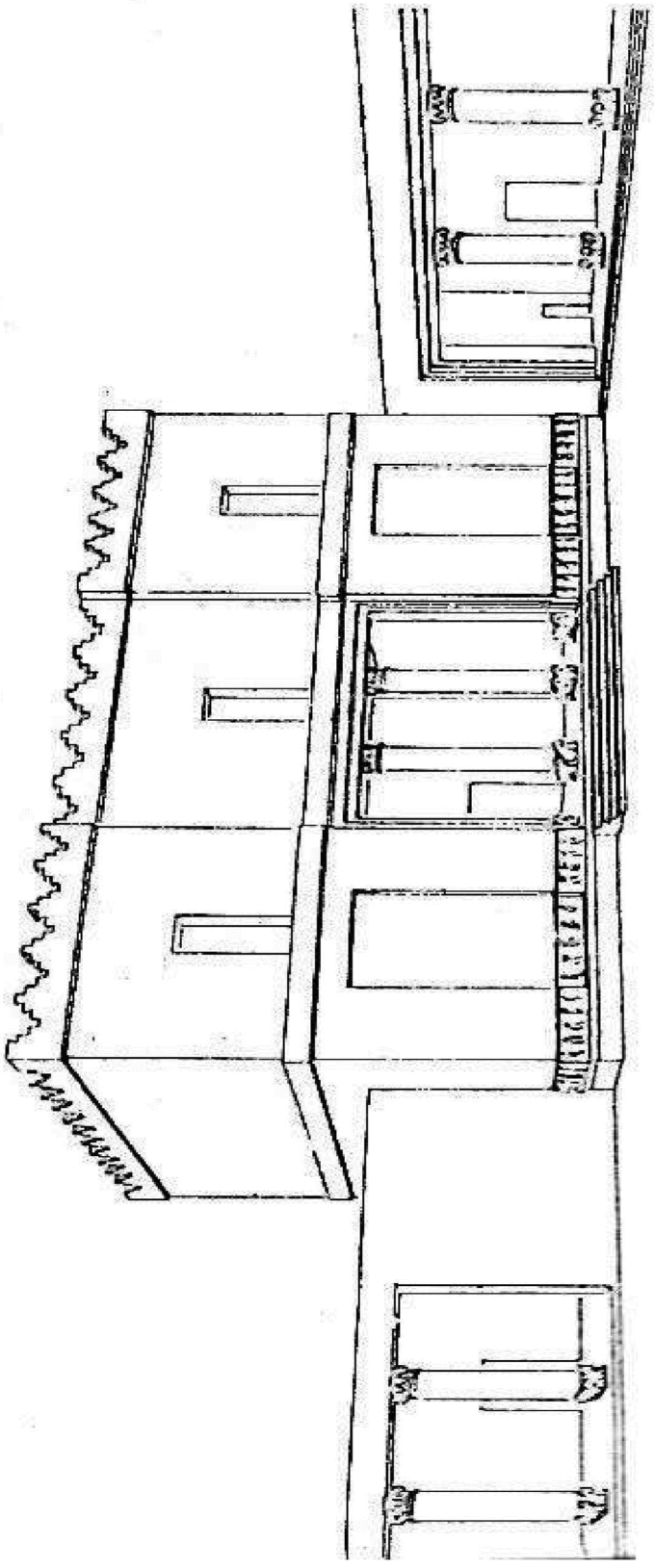

Hilani II
Hilani III
Hilani IV

K
L
H
B
F
D
E
C
A
0
10
20

D
A

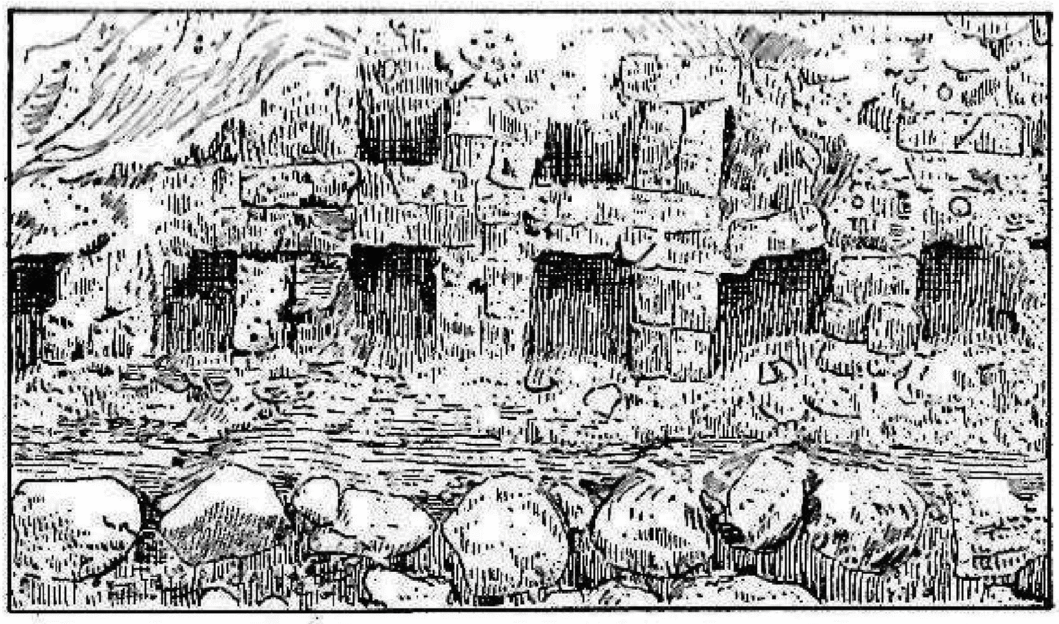
A

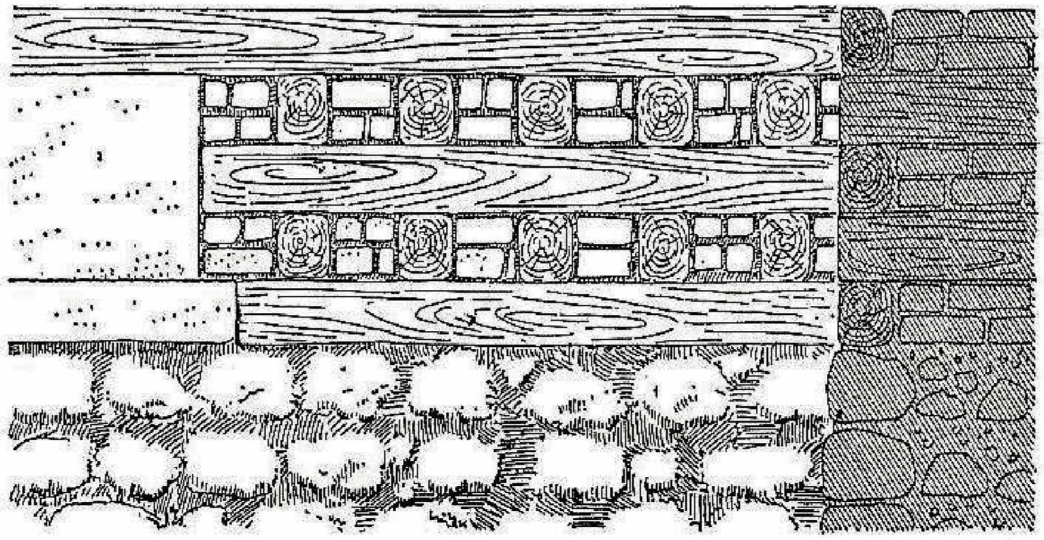
B

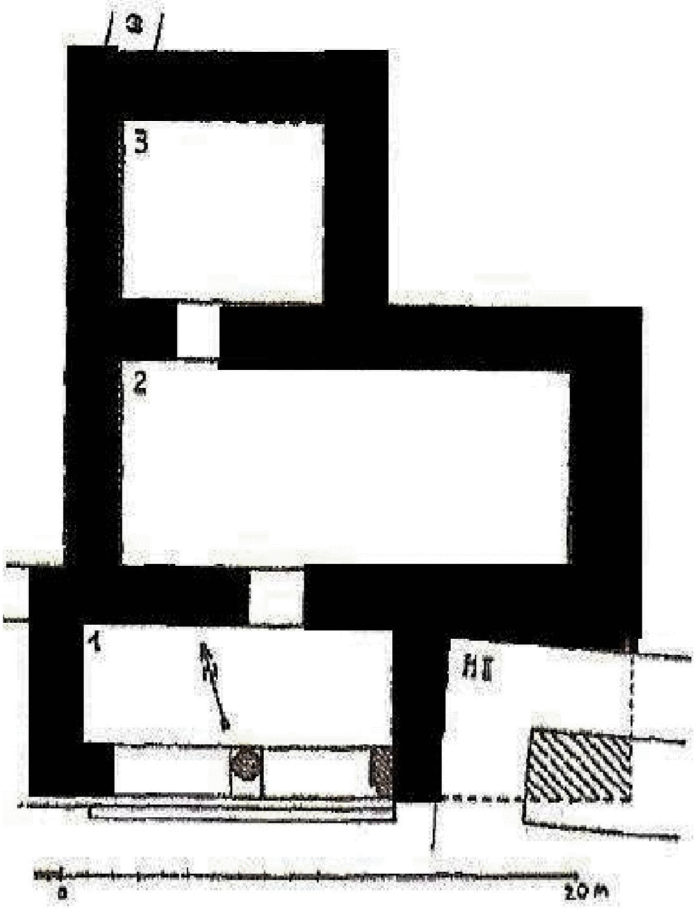
C

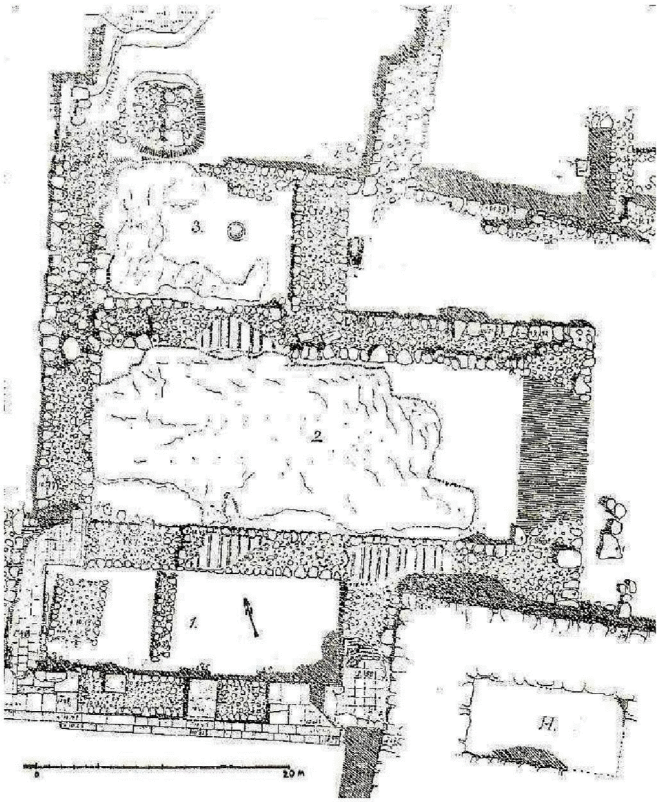

A

B

3
2
1
H II
0
20 m

3.
2
1
H.

A

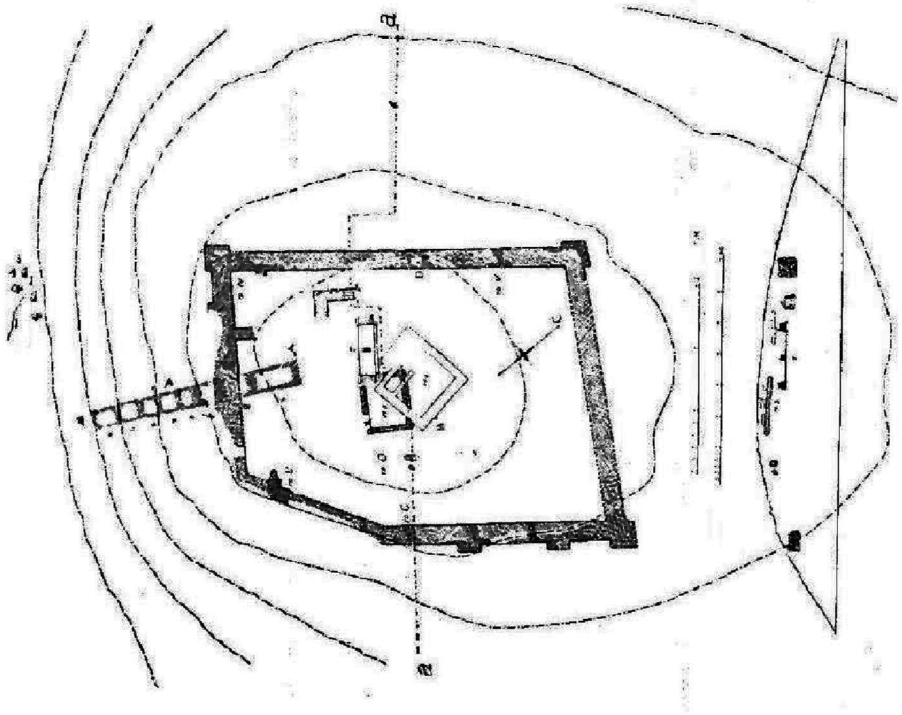
B

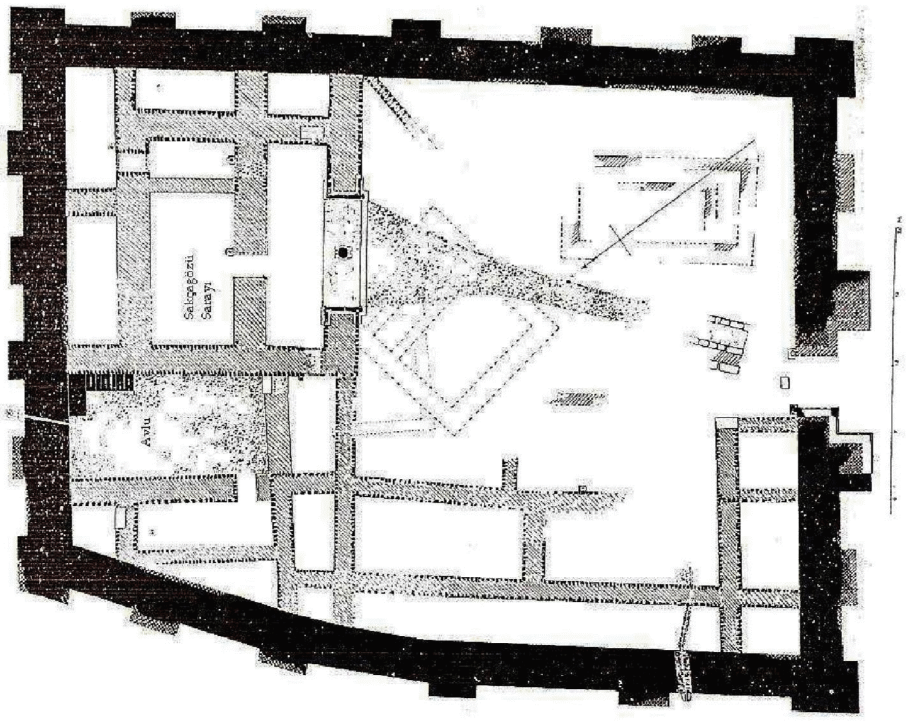
A

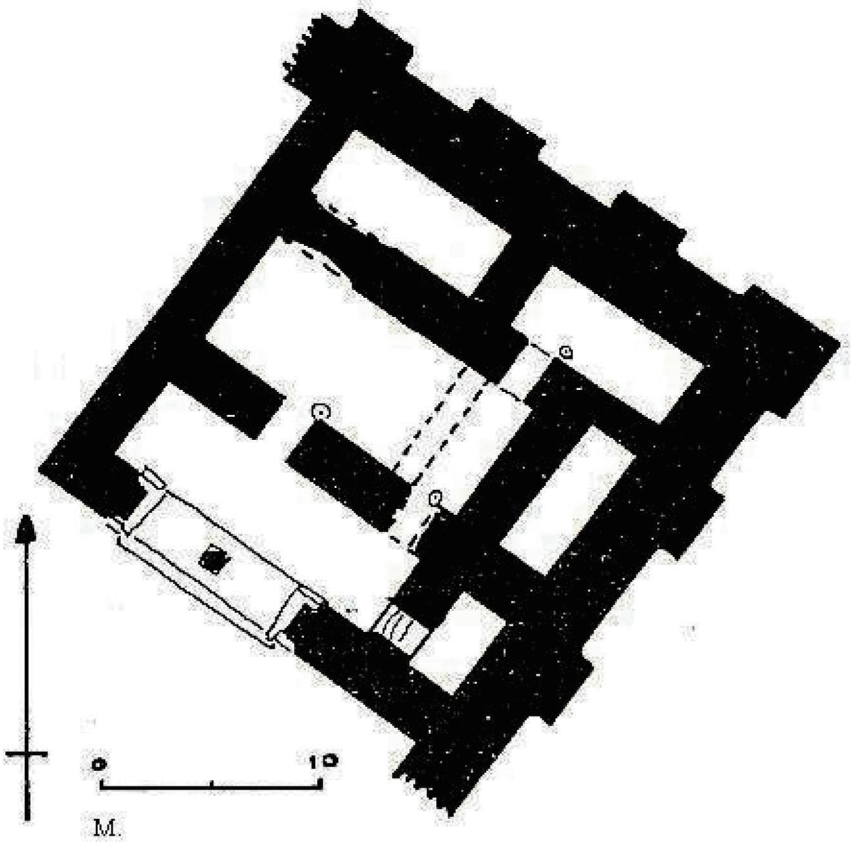
B

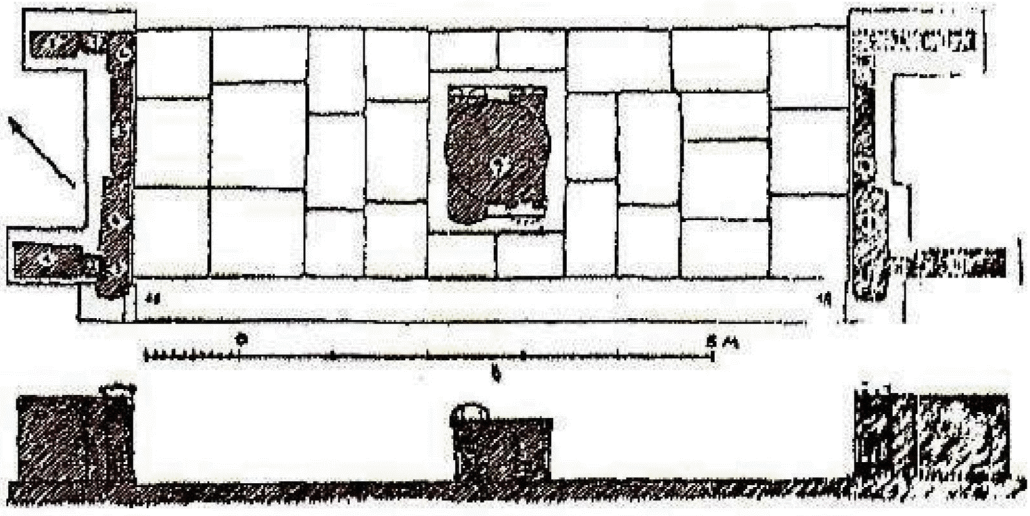
A

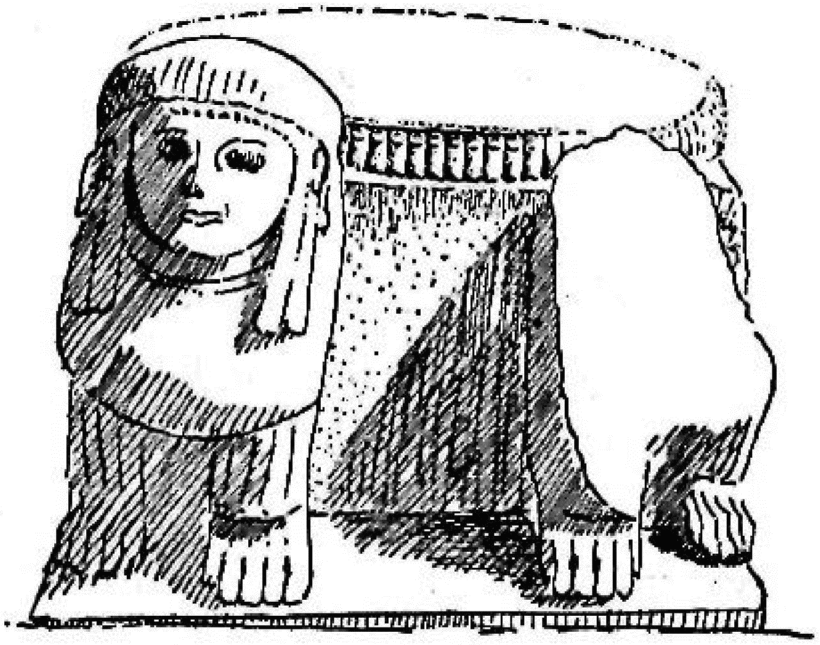
B

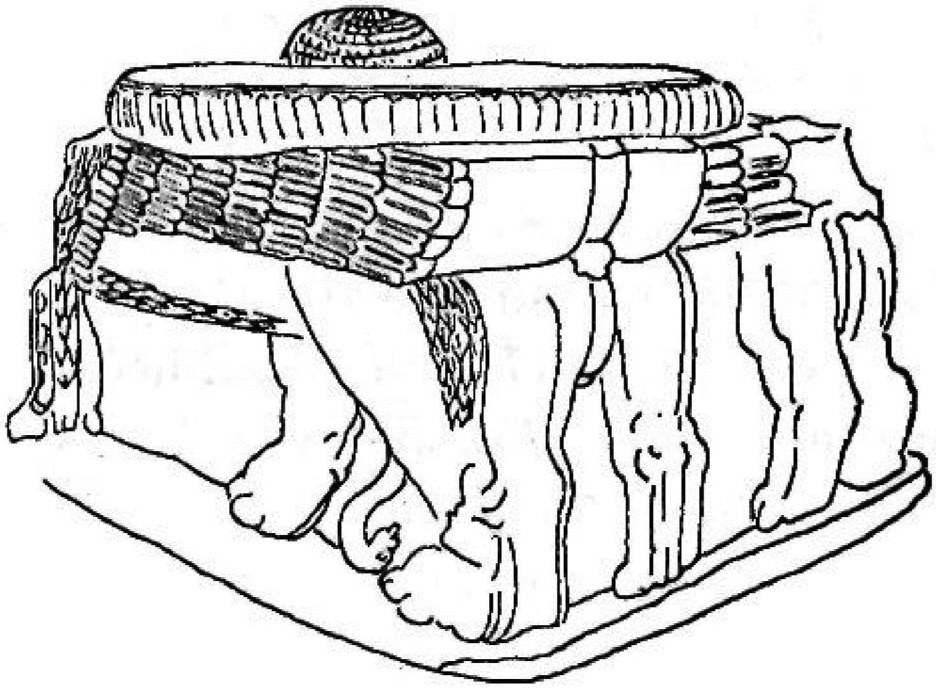

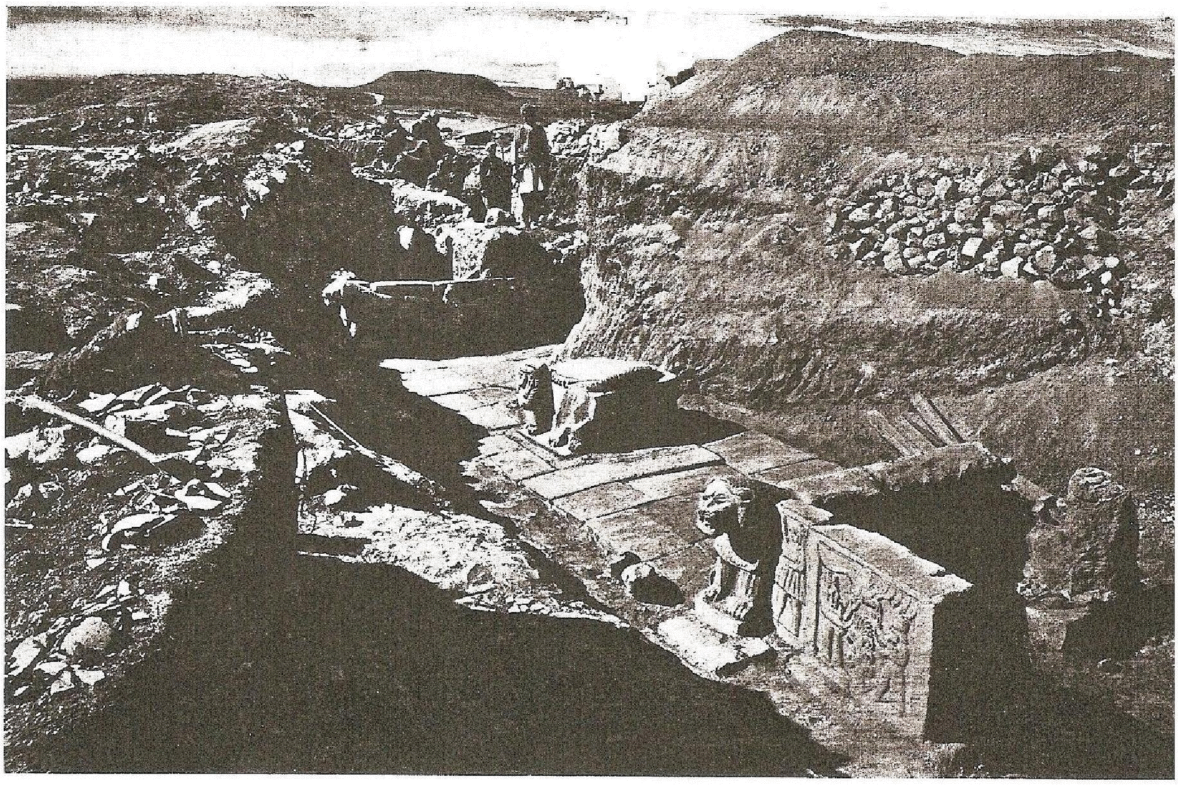
A

B

A

B

A

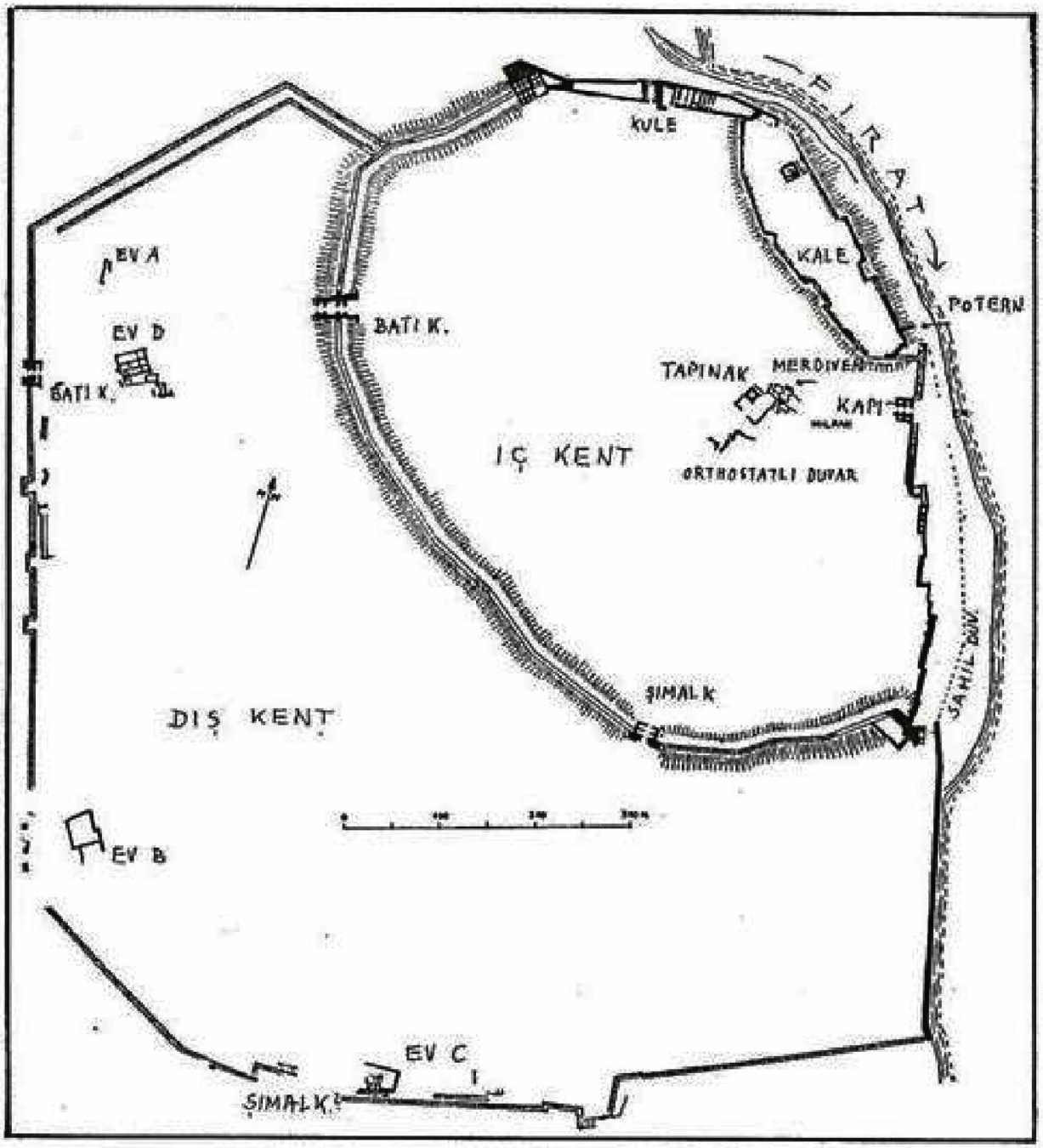
B

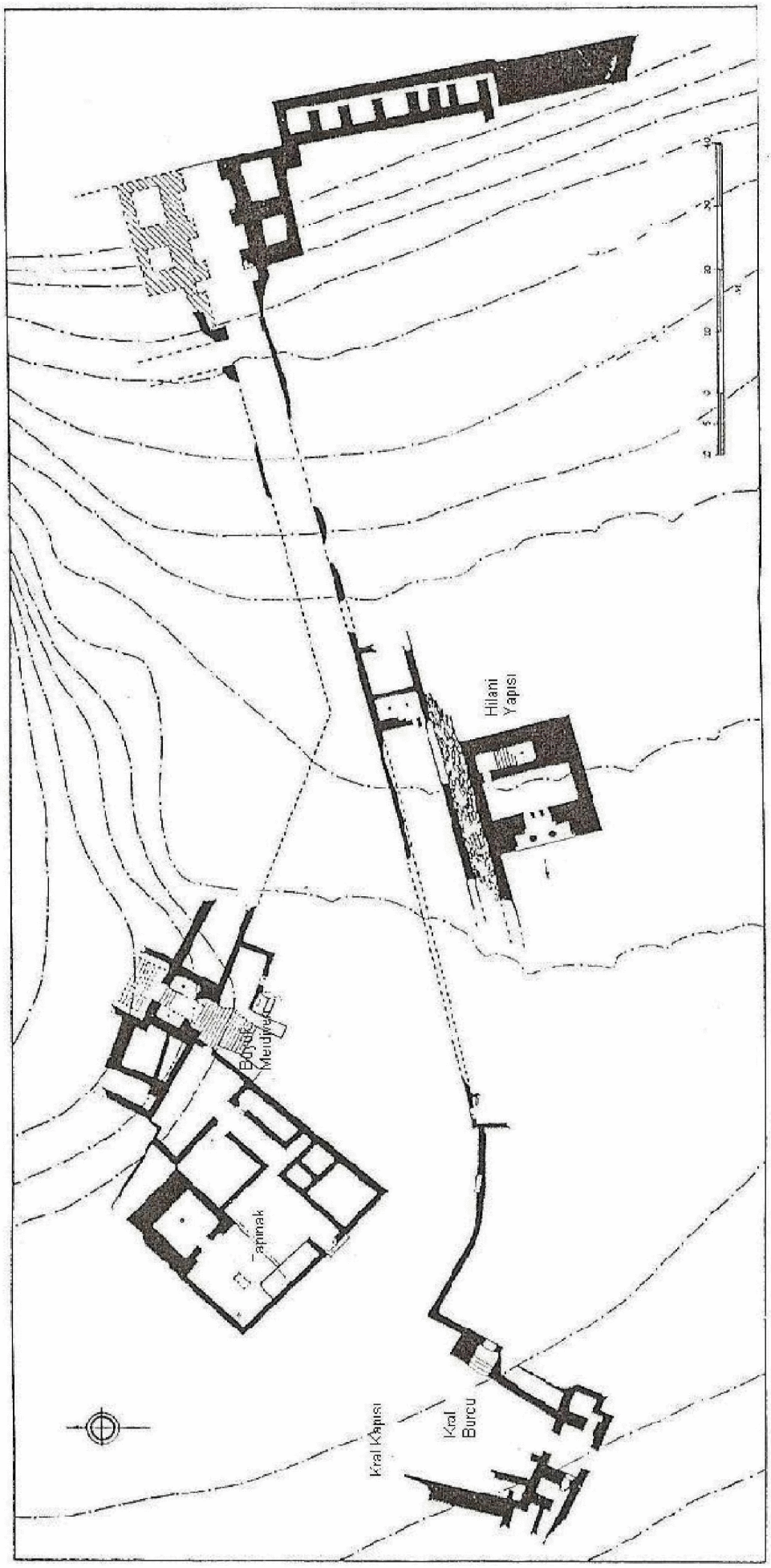

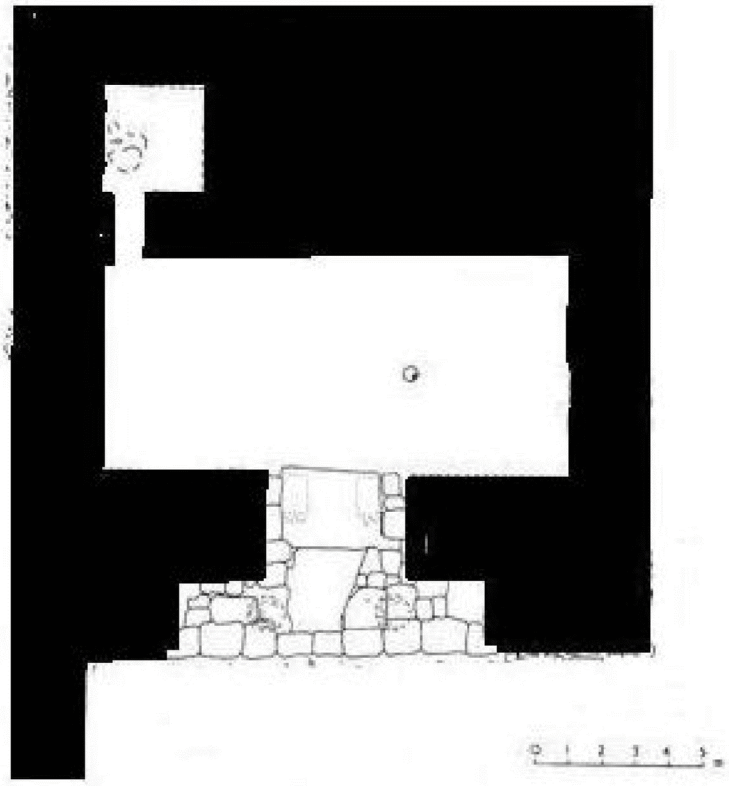
A

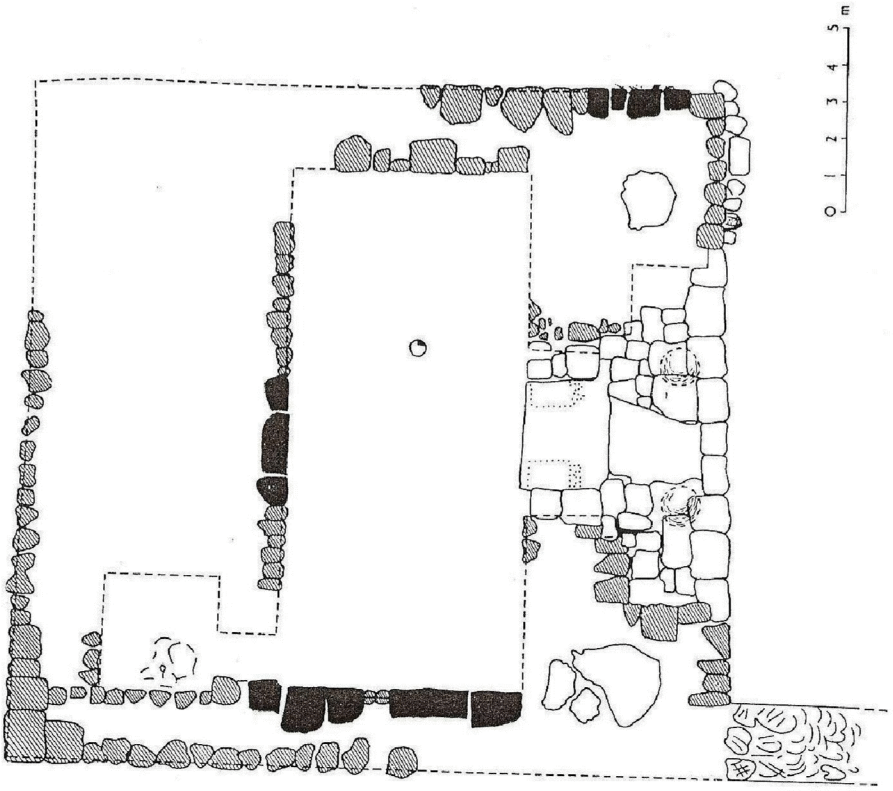

B

FIRAT
KULE
KALE
POTERN
EV A
EV D
BATI K.
BATI K.
TAPINAK
MERDİVEN
KAPI
İÇ KENT
ORTHOSTATLI DUVAR
ŞIMAL K.
SAHİL DUV.
DIŞ KENT
EV B
EV C
ŞIMAL K.

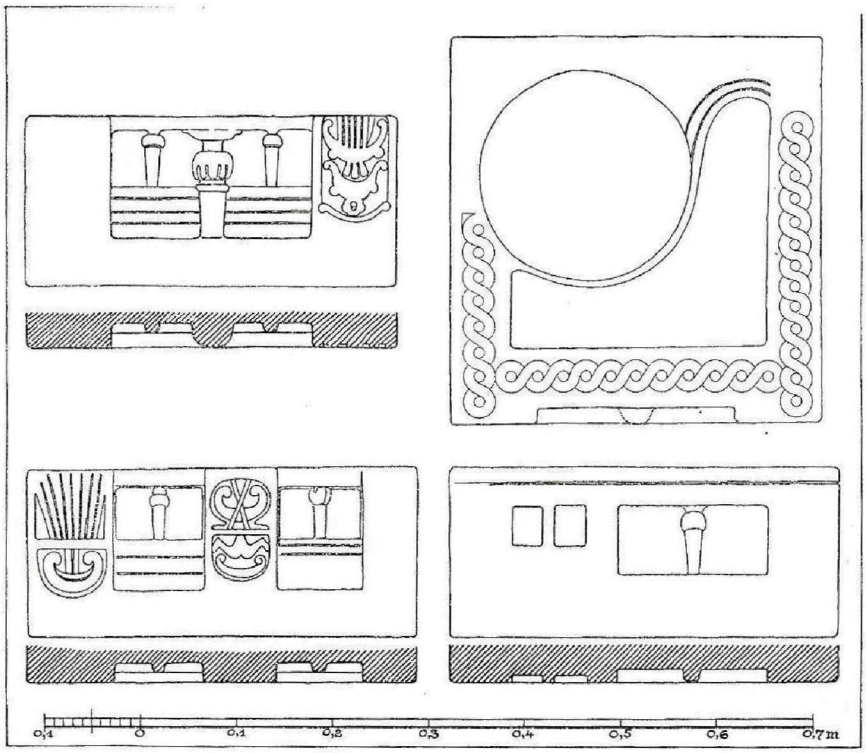

Hilani
Yapısı
Kral Kapısı
Kral
Burcu

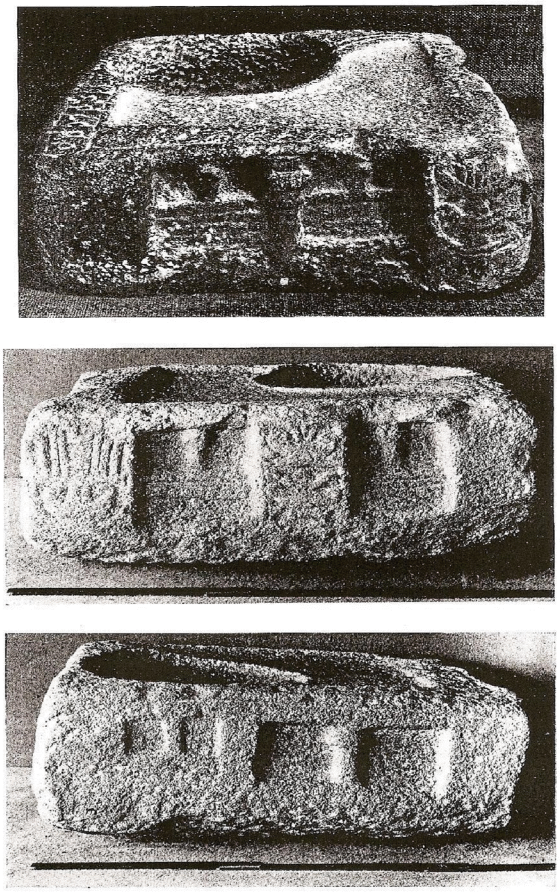

m
0 1 2 3 4 5

A

B

A

B

ÖZET

Çalışmanın konusu MÖ I binyıl Kuzey Suriye Bölgesi Saray Mimarisidir. Saraylar daha çok idarecilerin ikameti için yapılmış olmalarına rağmen bunun yanı sıra idari ve ekonomik işler için de kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak da boyutları ve planları bakımından bazı farklılıklar görülmektedir. Bit Hilani şeklinde inşa edilmiş yapılarda sütunlu ön giriş ve merkezi bölümü meydana getiren ana salon en önemli mimari unsur olarak karşımıza çıkar. Sarayların merkezi bölümünü meydana getiren ana salonlar genellikle resmi amaçlı kabul salonu olarak kullanıldıkları gibi, ayrıca çeşitli amaçlara hizmet eden saray mekanları ile ilişkili olarak iç mekanlar arasındaki bağlantıları sağlamışlardır. Kuzey Suriye Bölgesi'nde daha erken dönemlerde de Bit Hilani'ye benzer saray yapıları bulunduğu görülmektedir. Planları açısından bakıldığında önceki binyıl örneklerinin, MÖ I. binyıl Kuzey Suriye saraylarının öncülerini temsil ettiği belirlenmektedir. Söz konusu binyılda Kuzey Suriye saraylarının mekanlarının kare ya da dikdörtgen planda uygulandığı görülmektedir. Saraylarda ele geçirilmiş olan merdiven yapıları, yapıların en az iki katlı olabileceğini göstermektedir. Kuzey Suriye saraylarında kerpiç duvarlar taş temeller üzerine oturtulmuş ve olup yatay ve dikey ahşap hatıllarla desteklenmiş ve böylece bir nevi yapı iskeleti oluşturulmuştur. Duvarların temel seviyeleri üzerinde kalan alt bölümleri bazalt ortostatlarla çevrelenmiştir. Ortostatlar mekanik aşınmalara karşı koruma görevi görmekle beraber, mimari süsleme unsurları olarak saraylara anıtsal bir görünüm kazandırmıştır. Ele geçirilen bulguların ışığı altında kapı yapılarının tek ya da çift kanatlı olduğu söylenebilir. Ancak bölge saraylarında pencerelerin varlığına işaret edecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. M Ö I binyıldaki Kuzey Suriye saraylarının taban örtüsü sıkıştırılmış toprak, taş kerpiç ve bazı durumlarda yalıtım amaçlı asfalt ve kireç harcı ile kaplanmıştır. Büyük olasılıkla bölge saraylarının düz çatıya sahip oldukları söylenebilir.

ABSTRACT

The subject matter of this study is the palace architecture of North Syria in the first millennium B.C. Although the palaces were primarily designed as residences of the rulers they also served as administrative and economic centers. Thus, they bear certain differences with regards to their dimensions and planning. The palaces building which so called bit hilani the portico and main room seems to be major architectural element which dictates of the palace, thus connecting numerous rooms of different purpose as well as serving as authorized throne room. As for the individual rooms of the palaces of North Syria during this millennium, they are either of square or rectangular plan. The presence of the remains of staircases in North Syrian palaces indicate that these buildings were at least two-storied. The mudbrick walls were supported by horizontal and vertical wooden beams thus, creating some kind of a skeleton mudbricks. The mudbrick walls surrounded with basalt orthostats which porotected it's outer covering. The orthostats also monumental decorating components. It is very likely that the doors were either single or double-winged to judge from the traces of door openings, however, no trace of any windows were discovered in the palaces of North Syria. The floor covering of the palaces in regions include stamped clay, stone plaques, mudbrick and in some situations paved plaster. The roofs of the palaces in North Syria were probably of the flat type.